Badanie potencjału innowacyjnego obszarów wiejskich regionu Mazowsza
na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego w Warszawie
w ramach projektu „Budowa systemu monitoringu
i podstaw ewaluacji wdrażania Regionalnej Strategii Innowacji dla Mazowsza”

RAPORT KOŃCOWY

Warszawa, 12 czerwca 2013

Projekt współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007 - 2013

Spis treści

1. Wstęp 3
2. Podsumowanie badań 4
3. Przedmiot, kontekst badania i cele badawcze 5
3.1. Przedmiot i kontekst badania 5
3.2. Cele badawcze 6
4. Opis sposobu zbierania danych oraz stosowanych technik i narzędzi badawczych 6
4.1. Sposób zbierania danych 6
4.2. Matryca powiązań pytań badawczych z technikami i narzędziami badawczymi 6
4.3. Opis wykorzystanych technik i narzędzi badawczych 9
4.3.1. Analiza danych statystycznych 9
4.3.2. Analiza literatury 10
4.3.3. Badanie CATI 10
4.3.4. Panel ekspertów 14
4.3.5. Pogłębione wywiady indywidualne 14
4.3.6. Studium przypadku 15
4.3.7. Analiza SWOT 15
4.3.8. Analiza dobrych praktyk 16
5. Analiza wyników 17
5.1. Diagnoza stanu sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim 17
5.1.1. Analiza danych statystycznych 17
5.1.2. Identyfikacja kluczowych podsektorów i branż 25
5.1.3. Rola grup producenckich, inicjatyw klastrowych i klastrów 28
5.1.4. Znaczenie sektora w gospodarce województwa 33
5.1.5. Dynamika rozwoju sektora 36
5.1.6. Uwarunkowania funkcjonowania sektora 47
5.1.7. Poziom innowacyjności sektora 48
5.1.8. Współpraca sektora z instytucjami otoczenia biznesu oraz jednostkami B+R 61
5.2. Analiza występujących i potencjalnych inteligentnych specjalizacji sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim 69
5.3. Analiza czynników determinujących stopień innowacyjności sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim 71
6. Analiza SWOT sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim 79
7. Analiza dobrych praktyk w sektorze rolno-spożywczym 82
8. Studium przypadku wybranej grupy producenckiej 86
9. Rekomendacje dotyczące specjalizacji sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim oraz jego poszczególnych subregionach o największym potencjale innowacyjności 88
10. Załączniki 94
10.1. Kwestionariusz badań CATI 94
10.2. Scenariusz panelu ekspertów 97
10.3. Scenariusz indywidualnego wywiadu pogłębionego 100
10.4. Lista dokumentów będących przedmiotem badania 103

1. Wstęp

Niniejszy raport końcowy dotyczy działań prowadzonych w ramach projektu Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Priorytet VIII: Regionalne kadry gospodarki, Działanie 8.2: Transfer wiedzy, Podziałanie 8.2.2: Regionalne Strategie Innowacji: „Budowa systemu monitoringu i podstaw ewaluacji wdrażania Regionalnej Strategii Innowacji dla Mazowsza".

Badania realizowano w sposób umożliwiający osiągnięcie jak największego poziomu spójności z ideą budowy systemu monitoringu i podstaw ewaluacji wdrażania RSI na Mazowszu. Oznacza to, że priorytetowym celem analizy było znalezienie mocnych i słabych stron oraz zewnętrznych zagrożeń i szans województwa w zakresie rozwoju sektora rolno-spożywczego.

Wykonawca dokonał diagnozy problematyki badawczej oraz analiz, w celu odpowiedzi na pytania badawcze na podstawie danych zastanych w dostępnych dokumentach, publikacjach naukowych, analizach i ekspertyzach, lub uzyskanych z innych dostępnych źródeł informacji, w tym w wyniku badań prowadzonych przez Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego.

Wykaz użytych skrótów:

SIWZ – Specyfikacja Istotnych Warunków Zamówienia
SOPZ – Szczegółowy Opis Przedmiotu Zamówienia
MSP – Małe i średnie przedsiębiorstwa
B+R – Sektor badawczo-rozwojowy
JBR – Jednostki badawczo-rozwojowe
IOB – Instytucje otoczenia biznesu
RIS – Regionalna Strategia Innowacji
BDL – Bank Danych Lokalnych
GUS – Główny Urząd Statystyczny
IDI – Indywidualny wywiad pogłębiony
CATI – Wywiad kwestionariuszowy telefoniczny
PSR – Powszechny Spis Rolny
ZUT NOT – Zakład Usług Technicznych Rady Stołecznej Naczelnej Organizacji Technicznej
PARP – Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości
SGGW – Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
WPR – Wspólna Polityka Rolna
PROW – Program Rozwoju Obszarów Wiejskich
NUTS – Nomenklatura Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych

2. Podsumowanie badań

W województwie mazowieckim, z uwagi na ogromne możliwości regionu w obszarze produkcji roślinnej i zwierzęcej, w większości powiatów występuje odpowiedni potencjał do rozwoju przemysłu rolno-spożywczego. Jednak na podstawie wyników badań można stwierdzić, że brak jest jednej dominującej specjalizacji. Przeprowadzone badania dają podstawy do stwierdzenia, że na terenie województwa mazowieckiego obszary, które należy wskazać w kontekście inteligentnej specjalizacji Mazowsza, wykazujące istotny potencjał przemysłowy, to sadownictwo i rolnictwo ekologiczne. Rozwój sektora rolno-spożywczego może stanowić także impuls do rozwoju innego rodzaju specjalizacji, np. rolnictwa energetycznego, co ma szczególne znaczenie w kontekście wyzwań, wynikających z przyjętego przez Polskę tzw. pakietu klimatycznego. Istotność procesu wykorzystywania odpadów rolno-spożywczych jest zauważalna zwłaszcza wobec coraz bardziej zintensyfikowanych poszukiwań alternatywnych źródeł dochodu, np. w postaci produkcji biomasy.

Zaistnienie inteligentnej specjalizacji i wykorzystanie potencjału rolniczego Mazowsza mogą ułatwić różne inicjatywy, popularyzujące ideę integracji poziomej i pionowej w sektorze agrobiznesu. W zakresie wzmocnienia oferty produktowej konieczne jest podjęcie działań, zmierzających do poszerzenia rejestracji produktów regionalnych i tradycyjnych. Poszukując możliwości wzmocnienia instrumentów wspierania lokalnego rynku, należy wykorzystywać synergie i jego wzajemne uzupełnianie się z pozostałymi funduszami Unii, tak by położyć akcent na podejście precyzyjnie ukierunkowane na potrzeby poszczególnych obszarów, w pełni zgodne z zasadą pomocniczości, jako jednej z podstaw funkcjonowania Unii Europejskiej. Organy państwowe, w tym szczególnie samorządowe, mogą wspierać (ale nie wyręczać) regionalne podmioty w zadaniach, których te podmioty nie są w stanie samodzielnie zrealizować.

W ramach niniejszego raportu, w celu dokonania analizy innowacyjności sektora rolno-spożywczego oraz wskazania tzw. inteligentnych specjalizacji województwa i poszczególnych podregionów, wykorzystano różne metody badawcze (m.in. analiza danych statystycznych, analiza literatury, badania CATI, panel ekspertów, wywiady IDI). Ekspertyza została uzupełniona analizą SWOT, studium przypadku ilustrującego efektywność funkcjonowania grup producenckich oraz analizą dobrych praktyk. Zwieńczeniem raportu jest lista rekomendacji dotyczących specjalizacji sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim.

Summary of the research

In Mazovian voivodeship, due to the region's enormous possibilities in the area of plant and animal production, in majority of counties there is an appropriate potential for the development of agricultural and foodstuff industry. However, on the basis of the research results, it can be stated that there is a lack of one, dominant specialization. The research carried out gives basis to the statement that, in Mazovian voivodeship, areas which need to be indicated in the context of intelligent specialization of the Mazovia, demonstrating significant industrial potential, are fruit farming and eco-farming. Development of agricultural and foodstuff sector may also serve as an impulse for the development of other kinds of specialization, e.g. energy farming, which has a special significance in the context of the challenges resulting from the so-called climatic package, which Poland accepted. The importance of the process of utilizing agricultural and foodstuff refuse is noticeable especially in view of more and more intensified search for alternative sources of income, e.g. in the form of biomass production.

The arrival of intelligent specialization and the use of agricultural potential of the Mazovia can be facilitated by various initiatives popularizing the idea of vertical and horizontal integration in the agribusiness sector. In the scope of enhancing the offer of products, it is essentials to take actions aimed at broadening the registration of regional and traditional products. While seeking possibilities of strengthening tools for the support of local market, it is vital to use the synergy and its mutual complementing with other UE funds in such a way as to emphasize precise approach targeted at the needs of individual areas, in total accordance with the rule of assistance as one of the basis of the functioning of European Union. State authorities, including especially local bodies, can support, but not take the whole responsibility for, regional units in tasks which these units cannot complete by themselves.

As part of this report, in order to analyse the innovation of the agricultural and foodstuff sector and indicate the so-called intelligent specializations of the voivodeship and individual sub-regions, various research methods were used (e.g. analysis of statistical data, analysis of written records, CATI studies, expert panel discussion, IDI interviews). The evaluation has been supplemented with SWOT analysis, case study, demonstrating the effectiveness of the functioning of groups of producers, and analysis of good practices. The final element of the report is a list of recommendations regarding the specialization of agricultural and foodstuff sector in Mazovian voivodeship.

3. Przedmiot, kontekst badania i cele badawcze

3.1. Przedmiot i kontekst badania

„Regionalna strategia innowacji" (RIS) dla Mazowsza jest dokumentem, który wskazuje sposób realizacji polityki wspierania procesu innowacji i innowacyjności, ukierunkowanej na rozwój regionu. RIS dla Mazowsza, obok „Strategii rozwoju województwa mazowieckiego" i „Strategii e-rozwoju województwa mazowieckiego", jest kluczowym dokumentem strategicznym w obszarze innowacyjności. Zawiera m.in. analizę warunków społeczno-gospodarczych regionu, pokazuje jego mocne i słabe strony, zewnętrzne szanse i zagrożenia, wskazuje cele, których realizacja wspiera rozwój innowacyjności.

W województwie mazowieckim, z uwagi na ogromne możliwości regionu w obszarze produkcji roślinnej i zwierzęcej, w większości powiatów występuje odpowiedni potencjał do rozwoju przemysłu rolno-spożywczego. Na koniec 2009 roku na Mazowszu zarejestrowanych było ponad 4,6 tys. podmiotów gospodarczych, które prowadziły działalność w obszarze przetwórstwa rolno-spożywczego. Plasuje to województwo mazowieckie na pierwszym miejscu spośród wszystkich województw. Region posiada siłę roboczą odpowiednio, kierunkowo przygotowaną do rozwoju przemysłu rolno-spożywczego, co świadczy o dalszej możliwości rozwoju tego sektora. Charakter i silne związki przemysłu spożywczego z rynkami lokalnymi województwa powodują, że dużego znaczenia nabierają małe przedsiębiorstwa, do 49 osób (wśród podmiotów przemysłu rolno-spożywczego ok. 94% stanowią mikro i małe przedsiębiorstwa). Z uwagi na fakt, że Mazowieckie jest województwem o największej liczbie gospodarstw rolnych w Polsce oraz że 35,5% ludności województwa mieszka na wsi (wg GUS/BDL 2010 r.), zachodzi potrzeba włączenia zagadnień dotyczących innowacji w sektorze rolno-spożywczym oraz w branży przetwórstwa do zaktualizowanej „Regionalnej strategii innowacji" dla Mazowsza.

W kontekście trwającej na forum Unii Europejskiej debaty na temat kształtu europejskiej polityki spójności po 2014 roku oraz propozycji Komisji Europejskiej, aby warunkiem *ex ante* wspierania inwestycji ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego była *inteligentna specjalizacja,* Zarząd Województwa Mazowieckiego zainicjował prace prowadzące do aktualizacji „Regionalnej strategii innowacji" dla Mazowsza na lata 2007–2015". Zaktualizowana RIS dla Mazowsza będzie strategią wyznaczającą obszary specjalizacji w zakresie dwóch kluczowych założeń, tj. wzmacniania badań, rozwoju technologicznego i innowacji oraz poprawy dostępu do technologii informacyjno-komunikacyjnych i korzystania z takich technologii wysokiej jakości. Dlatego podstawowym celem prowadzonych badań i analiz jest określenie inteligentnych specjalizacji obszarów wiejskich w województwie mazowieckim.[1]

Z uwagi na potencjał regionu w obszarze produkcji roślinnej i zwierzęcej, podstawowym założeniem analizy danych jest występowanie odpowiedniego potencjału do rozwoju przemysłu rolno-spożywczego w większości powiatów województwa. Aby spełnić to założenie analizie poddano wszystkie powiaty województwa, co implikuje analizę zagregowanych danych do poziomu NUTS2. Pozwoli to na wykluczenie wpływu mobilności mieszkańców wsi wewnątrz województwa oraz przedsiębiorców mających swoje posiadłości na obszarze dwóch lub kilku powiatów. Najczęściej występującym przypadkiem są tu przedsiębiorcy posiadający działki w dwóch sąsiadujących ze sobą powiatach.

Region Mazowsza w 2009 r. plasował się na pierwszym miejscu wśród wszystkich województw pod względem liczby zarejestrowanych podmiotów gospodarczych, przy jednoczesnym występowaniu odpowiedniego potencjału siły roboczej i silnych związków przemysłu spożywczego z rynkami lokalnymi. Z uwagi na to, że podstawą surowcową sektora przetwórstwa rolno-spożywczego Mazowsza jest rolnictwo o wysokim stopniu towarowości, analizie poddane zostaną gospodarstwa rolne według grup obszarowych użytków rolnych ogółem oraz gospodarstwa indywidualne (2000–2011).

Jednym z priorytetów rozwojowych województwa mazowieckiego do 2030 r., wskazywanych w projekcie „Strategii rozwoju województwa mazowieckiego do 2030 r." będzie rozwój produkcji w przemyśle spożywczym ukierunkowany na eksport, dlatego analizie poddany został udział gospodarstw wielkopowierzchniowych w liczbie gospodarstw ogółem (2005–2011). Jednocześnie analizie poddana została liczba ekologicznych gospodarstw rolnych oraz udział powierzchni ekologicznych gospodarstw rolnych w całkowitej powierzchni użytków rolnych (2006–2011), co konkludować będzie wstępną analizę danych statystycznych.

[1] Szczegółowy opis przedmiotu zamówienia - załącznik nr 2A do specyfikacji istotnych warunków zamówienia.

W ramach analizy prowadzona jest ocena stanu innowacyjności sektora rolno-spożywczego z uwzględnieniem podziału na przetwórstwo i produkcję, która będzie identyfikować innowacyjność wiodących branż, dynamikę rozwoju, innowacyjność przedsiębiorstw oraz potencjał przyszłego rozwoju innowacyjności. Pozwoli to również na określenie determinant innowacyjności województwa w sferze czynników i barier, co odpowiada głównemu założeniu projektu w wymiarze analizy szans i zagrożeń, mocnych i słabych stron województwa.

Konkludująca część badania będzie zawierać rekomendacje, dotyczące możliwości specjalizacji sektora rolno-spożywczego, w szczególności zaś identyfikację sektorów o największym potencjale oraz identyfikację instrumentów wsparcia.

3.2. Cele badawcze

Celem ogólnym badania było dokonanie analizy potencjału innowacyjnego obszarów wiejskich w województwie mazowieckim oraz opracowanie, na jej podstawie, rekomendacji dotyczących inteligentnej specjalizacji Mazowsza w odniesieniu do przemysłu rolno-spożywczego – określenie możliwych specjalności obszarów wiejskich w województwie mazowieckim.

Cele szczegółowe to:

1) diagnoza aktualnego stanu innowacyjności sektora rolno-spożywczego (z uwzględnieniem podziału na produkcję i przetwórstwo) w województwie mazowieckim oraz jego poszczególnych subregionach;
2) analiza i ocena stanu innowacyjności sektora rolno-spożywczego (z uwzględnieniem podziału na produkcję i przetwórstwo) w województwie mazowieckim oraz jego poszczególnych subregionach pod względem występujących lub potencjalnych inteligentnych specjalizacji;
3) określenie czynników determinujących stopień innowacyjności sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim oraz jego poszczególnych subregionach;
4) opracowanie rekomendacji dotyczących specjalizacji sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim oraz jego poszczególnych subregionach o największym potencjale innowacyjności.[2]

Ponadto, w wyniku rozszerzenia badań o dodatkowe obszary badawcze zaproponowane przez wykonawcę, można sformułować następujące cele szczegółowe uzupełniające:

1) poziom innowacyjności w kolejnych 12 miesiącach oraz rodzaj wdrażanych innowacji;
2) bariery i perspektywy działalności innowacyjnej;
3) znaczenie powiązań klastrowych w rozwoju innowacyjnym sektora rolno-spożywczego,
4) ocena polityki wspierania innowacyjności w sektorze rolno-spożywczym.

4. Opis sposobu zbierania danych oraz stosowanych technik i narzędzi badawczych

4.1. Sposób zbierania danych

Do najważniejszych metod pozyskania danych, których analiza umożliwiła udzielenie odpowiedzi na pytania badawcze, należały: analiza danych zastanych, w tym danych statystycznych, badania CATI na grupie przedsiębiorstw z sektora rolno-spożywczego, panel ekspertów oraz wywiady pogłębione IDI na grupie specjalistów z zakresu sektora rolno-spożywczego. Do niektórych pytań przyporządkowano więcej niż jedną metodę badań, w celu uzyskania pełnej wiedzy w danym zakresie, o charakterze zarówno ilościowym, jak i jakościowym.

4.2. Matryca powiązań pytań badawczych z technikami i narzędziami badawczymi

W poniższej matrycy (Tabela 1) przedstawiono powiązania między pytaniami badawczymi a technikami i narzędziami badawczymi. Uwzględniono zarówno pytania zawarte w szczegółowym opisie przedmiotu zamówienia, jak też związane z dodatkowymi obszarami badań, zaproponowanymi przez wykonawcę.

[2] Szczegółowy opis przedmiotu zamówienia na przeprowadzenie badania oraz przygotowanie raportu pn. *Badanie potencjału innowacyjnego obszarów wiejskich regionu Mazowsza* w ramach projektu systemowego *Budowa systemu monitoringu i podstaw ewaluacji wdrażania „Regionalnej strategii innowacji" dla Mazowsza*.

Tabela 1. Matryca powiązań pytań badawczych z technikami i narzędziami badawczymi.

Pytanie	Technika/narzędzie badawcze
1. Diagnoza aktualnego stanu innowacyjności sektora rolno-spożywczego (z uwzględnieniem podziału na produkcję i przetwórstwo) w województwie mazowieckim	
1a. Jak kształtuje się rozwój sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim w ostatnich 7 latach, z uwzględnienie danych na temat: - osób pracujących w sektorze, wg obszaru działalności, - gospodarstw rolnych, wg grup obszarowych użytków rolnych, liczby i powierzchni ekologicznych gospodarstw rolnych, - importu i eksportu produktów pochodzenia roślinnego, wg sekcji i działów nomenklatury CN 2012, - importu i eksportu ważniejszych towarów rolno-spożywczych (pochodzenia roślinnego), wg nomenklatury CN 2012.	analiza danych statystycznych
1b. Czy i jakie grupy producenckie, inicjatywy klastrowe, klastry rolnicze (z uwzględnieniem produkcji i/lub przetwórstwa) występują w województwie mazowieckim?	analiza literatury analiza danych statystycznych panel ekspertów badania CATI
1c. Jakie podsektory/branże sektora rolno-spożywczego (z uwzględnieniem podziału na produkcję i przetwórstwo) występują w województwie mazowieckim?	analiza literatury analiza danych statystycznych
1d. Jaki jest udział sektora rolno-spożywczego oraz poszczególnych podsektorów/branż (z uwzględnieniem podziału na produkcję i przetwórstwo) w gospodarce województwa?	analiza danych statystycznych
1e. Jaka jest dynamika rozwoju podsektorów/branż sektora rolno-spożywczego (z uwzględnieniem podziału na produkcję i przetwórstwo), m.in. pod względem następujących czynników: - przychody, w tym sprzedaż, - eksport, - import, - nakłady na inwestycje, - wielkość zatrudnienia, - udział w rynku na poziomie regionu oraz kraju.	analiza danych statystycznych – wykonawca, po konsultacjach nt. dostępności danych statystycznych z przedstawicielami Urzędu Statystycznego w Warszawie, zdecydował się rozszerzyć kwestionariusz badań CATI, w celu wzbogacenia materiału do analizy (część nr 5 ankiety)
1f. Jaka jest charakterystyka sektora rolno-spożywczego (z uwzględnieniem podziału na produkcję i przetwórstwo) województwa mazowieckiego, w szczególności pod względem uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych funkcjonowania sektora rolno-spożywczego w łańcuchu powiązań i tworzenia wartości dodanej?	analiza literatury badania CATI wywiady IDI
1g. Jaki jest poziom innowacyjności sektora rolno-spożywczego oraz jego podsektorów/branż (z uwzględnieniem podziału na produkcję i przetwórstwo) w województwie mazowieckim, m.in. pod względem następujących czynników: - rodzaj wdrażanych i wykorzystywanych innowacji, - wielkość nakładów na innowacje, w tym badania oraz źródła ich finansowania, - współpraca z jednostkami naukowymi/badawczo-rozwojowymi, - działalność podmiotów/instytucji/ organizacji wspierających rozwój innowacji w sektorze rolno- spożywczym.	analiza danych statystycznych. Wykonawca po konsultacjach nt. dostępności danych statystycznych z przedstawicielami Urzędu Statystycznego w Warszawie zdecydował się rozszerzyć kwestionariusz badań CATI celem wzbogacenia materiału do analizy (część nr 5 ankiety).
1h. Jakie podmioty/jednostki naukowe/ badawczo-rozwojowe prowadzące działalność w dziedzinach dotyczących sektora rolno-spożywczego funkcjonują w województwie mazowieckim?	analiza literatury badania CATI
2. Analiza i ocena stanu innowacyjności sektora rolno-spożywczego (z uwzględnieniem podziału na produkcję i przetwórstwo) w województwie mazowieckim pod względem występujących lub potencjalnych inteligentnych specjalizacji	
2a. Które podsektory/branże sektora rolno-spożywczego (z uwzględnieniem podziału na produkcję i przetwórstwo) są wiodące w województwie mazowieckim oraz jego poszczególnych subregionach?	badania CATI panel ekspertów wywiady IDI
2b. Które podsektory/branże sektora rolno-spożywczego (z uwzględnieniem podziału na produkcję i przetwórstwo) w województwie mazowieckim oraz jego poszczególnych subregionach cechują się najbardziej dynamicznym rozwojem?	badania CATI panel ekspertów wywiady IDI

2c. Które podsektory/branże sektora rolno-spożywczego (z uwzględnieniem podziału na produkcję i przetwórstwo) w województwie mazowieckim oraz jego poszczególnych subregionach są najbardziej innowacyjne?	badania CATI panel ekspertów wywiady IDI
2d. Które podsektory/branże sektora rolno-spożywczego (z uwzględnieniem podziału na produkcję i przetwórstwo) w województwie mazowieckim oraz jego poszczególnych subregionach mają największy potencjał pod względem rozwoju innowacyjności w przyszłości?	badania CATI panel ekspertów wywiady IDI
3. Określenie czynników determinujących stopień innowacyjności sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim oraz jego poszczególnych subregionach	
3a. Jakie czynniki determinują rozwój innowacyjności sektora rolno-spożywczego w regionie?	panel ekspertów wywiady IDI badania CATI analiza literatury
3b. Czy i jakie są czynniki determinujące rozwój innowacyjności charakterystyczne dla poszczególnych podsektorów/branż sektora rolno-spożywczego (z uwzględnieniem podziału na produkcję i przetwórstwo)?	panel ekspertów wywiady IDI badania CATI analiza literatury
3c. Jakie są bariery hamujące rozwój innowacyjności sektora rolno-spożywczego w regionie?	panel ekspertów wywiady IDI badania CATI analiza literatury
3d. Czy i jakie są czynniki hamujące rozwój innowacyjności, charakterystyczne dla poszczególnych podsektorów/branż sektora rolno-spożywczego (z uwzględnieniem podziału na produkcję i przetwórstwo)?	panel ekspertów wywiady IDI badania CATI analiza literatury
4. Opracowanie rekomendacji, dotyczących specjalizacji sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim oraz jego poszczególnych subregionach o największym potencjale innowacyjności	
4a. Które podsektory/branże sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim mają największy potencjał by stać się inteligentną specjalizacją (tzw. *smart specialisation* zgodnie z dokumentami opracowanymi przez Komisję Europejską) województwa mazowieckiego w ramach sektora rolno-spożywczego?	panel ekspertów wywiady IDI badania CATI
4b. Które podsektory/branże sektora rolno-spożywczego w poszczególnych subregionach województwa mazowieckiego mają największy potencjał, by stać się inteligentną specjalizacją w danym subregionie?	panel ekspertów wywiady IDI badania CATI
4c. Jakie instrumenty wsparcia podsektorów/branż sektora rolno-spożywczego są konieczne dla rozwoju tych branż jako inteligentnych specjalizacji regionu lub subregionu w ramach sektora?	badania CATI panel ekspertów
5. Dodatkowe obszary badawcze	
5a. Poziom innowacyjności sektora rolno-spożywczego, w tym: poziom innowacyjności w ostatnich 12 miesiącach oraz w planowanych kolejnych 12 miesiącach; rodzaj wdrażanych innowacji	panel ekspertów wywiady IDI badania CATI analiza literatury analiza danych statystycznych
5b. Bariery i perspektywy działalności innowacyjnej, w tym: czynniki utrudniające wprowadzanie innowacji w sektorze rolno-spożywczym	panel ekspertów wywiady IDI badania CATI analiza literatury
5c. Znaczenie powiązań klastrowych w rozwoju innowacyjnym sektora rolno-spożywczego	panel ekspertów wywiady IDI badania CATI analiza literatury analiza dobrych praktyk i/lub studium przypadku
5d. Polityka wspierania innowacyjności, w tym: publiczne wsparcie w finansowaniu, instytucje wspierające działalność innowacyjną w sektorze rolno-spożywczym	panel ekspertów wywiady IDI badania CATI analiza literatury analiza dobrych praktyk

4.3. Opis wykorzystanych technik i narzędzi badawczych

4.3.1. Analiza danych statystycznych

Wykonawca, w celu opracowania tej części ekspertyzy, wykorzystał następujące źródła danych statystycznych:

1. Bank Danych Lokalnych (www.stat.gov.pl/bdl – dane pobrano w maju 2013);
2. Rocznik statystyczny województwa mazowieckiego (Urząd Statystyczny w Warszawie – edycje 2007–2012);
3. Rocznik statystyczny rolnictwa (Główny Urząd Statystyczny – 2012);
4. Powszechny spis rolny (Główny Urząd Statystyczny – edycje 2007–2012);
5. dane zakupione z systemów INTRASTAT i EXTRASTAT, udostępnianych przez Centrum Analityczne Administracji Celnej przy Izbie Celnej w Warszawie (dane udostępnione w maju 2013).

Pozyskane dane poddano analizie statystycznej z wykorzystaniem jej standardowych metod, w tym wyznaczania miar rozkładu, oraz spójnej prezentacji tabelarycznej i graficznej (wykresy liniowe, słupkowe, kołowe wygenerowane w programie Excel). Pozyskane dane, w zależności od pytania badawczego, były ujmowane z uwzględnieniem następującego podziału:

1) produkcja (PKD 2007, sekcja A Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo, dział 01 Uprawy rolne, chów i hodowla zwierząt, łowiectwo włączając działalność usługową);
2) przetwórstwo (PKD 2007, sekcja C Przetwórstwo przemysłowe, dział 10 Produkcja artykułów spożywczych).

Poniżej przedstawiono najważniejsze uwarunkowania związanie z pozyskaniem danych do analiz zgodnie z opisem przedmiotu zamówienia.

1. Ograniczenia dostępności danych nt. importu i eksportu w podziale na województwa. Poniższe wyjaśnienia opracowano na podstawie informacji udzielonej przez Izbę Celną w Warszawie.
   Z uwagi na ograniczenia wymagań związanych z przekazywaniem przez podmioty danych, które są rejestrowane, co z kolei wpływa na kompletność zbioru – nie jest możliwe sporządzenie pełnej listy podmiotów, dokonujących obrotów towarowych z zagranicą w podziale na województwa (a co za tym idzie uzyskanie kompletnych danych nt. importu i eksportu w obrębie danego województwa).
   Statystyka obrotów towarowych z zagranicą jest tworzona przez dwa odrębne systemy: INTRASTAT – system statystyki wymiany towarowej z krajami Unii Europejskiej i EXTRASTAT – system statystyki wymiany towarowej z krajami trzecimi. Systemy te, oprócz tego, że obejmują różne zakresy statystyki handlu zagranicznego, są zasilane różnymi źródłami danych.

   Źródłem danych dla systemu INTRASTAT są deklaracje pozyskiwane bezpośrednio od podmiotów, realizujących wymianę towarową z krajami UE. W celu zmniejszenia obciążenia obowiązkami, związanymi ze zbieraniem danych statystycznych, podmiotów które są zobowiązane do składania deklaracji – stworzono system progów statystycznych, określających wartości obrotów rocznych, powyżej których należy składać deklarację. Efektem wprowadzenia tego systemu jest ograniczenie liczby podmiotów zobowiązanych do składania deklaracji do ok. 12% wszystkich podmiotów. Obrót towarowy tych podmiotów, w ujęciu wartościowym, stanowi około 98% obrotu globalnego wymiany towarowej z krajami UE.

   Wartość obrotów realizowanych przez podmioty, które nie są zobowiązane do składania deklaracji w systemie INTRASTAT, jest szacowana do celów statystycznych na podstawie informacji z systemu VAT UE. Przygotowanie zestawień, zawierających dane rzeczywiste na podstawie danych szacunkowych nie jest możliwe. Ponadto w statystyce handlu zagranicznego informacje pozyskuje się również ze źródeł alternatywnych. Dane te są rejestrowane pod umownymi (fikcyjnymi) numerami Regon, co powoduje brak możliwości podziału na województwa. Dodatkowo należy zwrócić uwagę na następujące aspekty zagadnienia:
   a. Znaczący udział w obrotach towarowych mają firmy zagraniczne, które na terenie Polski mają wyłącznie przedstawiciela fiskalnego. Firmy te posiadają wyłącznie Numer Identyfikacji Podatkowej (NIP). W systemie jest im nadawany numer Regon. Podmioty te są ujęte zarówno w systemie INTRASTAT, jak i EXTRASTAT. W tym przypadku również nie można dokonać podziału na województwa.
   b. W systemie INTRASTAT i EXTRASTAT są rejestrowane firmy, które na terenie województwa mają swoją siedzibę. Nie musi to być jednak miejsce, skąd faktycznie są wywożone bądź

przewożone towary. Znaczący udział wśród podmiotów prowadzących wymianę z zagranicą stanowią pośrednicy handlowi.

Odrębną kwestią jest poufność danych w handlu zagranicznym. Zasada poufności biernej, jaka jest przyjęta w handlu zagranicznym, pozwala na występowanie z wnioskiem o upoufnienie danych, dotyczących własnych obrotów. Istnieją również podmioty, których obroty zostały upoufnione włącznie z numerem Regon, co uniemożliwia ich identyfikację, a tym samym przypisanie do jednego województwa (co także zniekształca analizę importu i eksportu w obrębie danego województwa).

2. Okres objęty analizą danych statystycznych. Opis przedmiotu zamówienia nakłada na wykonawcę obowiązek przeprowadzenia analiz niektórych danych statystycznych z ostatnich 7 lat, czyli z okresu 2006–2012 r. W chwili przedkładania raportu nie były jeszcze udostępnione dane z roku 2012. Analizą danych statystycznych objęto tylko okresy, z których dane były dostępne, dążąc do wykorzystania najbardziej aktualnych źródeł.
3. W przypadku niektórych danych statystycznych, we wskazanych źródłach ich pozyskania, często jest przyjmowany podział łącznie na rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo. Nie jest możliwe proste odseparowanie wartości związanych tylko z rolnictwem. Należy jednak podkreślić, że w przypadku województwa mazowieckiego pozostałe sektory mają marginalne znaczenie – przykładowo zatrudnienie łącznie w tych sektorach w roku 2011 wyniosło 300 603 osób, z czego 297 721 w rolnictwie. Z kolei w przypadku łowiectwa są dostępne dane członków kół łowieckich, co w żaden sposób nie przekłada się na wskaźnik zatrudnienia.

4.3.2. Analiza literatury

Analiza literatury polegała na pozyskiwaniu i analizowaniu już istniejących, dostępnych źródeł. Zbierane dane pochodziły m.in. z: raportów rynkowych, raportów branżowych, dokumentów o charakterze strategicznym i planistycznym, publikacji prasowych i internetowych, katalogów, biuletynów, informacji na stronach WWW, aktów normatywnych oraz innych źródeł. Ich listę przedstawiono w załączniku 10.4 niniejszego dokumentu. Proces analizy polegał na opracowaniu listy kodowej (np. *innowacje w rolnictwie, mocne strony itp.*). Lista kodowa była tworzona na podstawie pytań badawczych z opisu przedmiotu zamówienia. Następnie każdy tekst poddano analizie pod kątem zawartości interesujących fragmentów, nawiązujących do utworzonej listy kodów.

Analizę literatury przeprowadzono w celu dodatkowego pogłębienia wiedzy na temat perspektyw przyszłego rozwoju województwa mazowieckiego. Uwzględniono w niej także publikacje i raporty Mazowieckiego Biura Planowania Regionalnego. Trzeba zaznaczyć, że analizę literatury rozpoczęto już na etapie opracowywania raportu metodologicznego, a zatem była ona jednym z pierwszych etapów badania, dzięki czemu zespół badawczy miał możliwość wykorzystania zdobytej wiedzy do opracowania narzędzi badawczych.

4.3.3. Badanie CATI

Indywidualny wywiad telefoniczny wspomagany komputerowo jest techniką należącą do grupy metod wywiadu o charakterze zdecydowanie ilościowym. Ich zastosowanie pozwala na uchwycenie masowego wymiaru danego zjawiska, przeprowadzenie wnioskowania statystycznego i estymowania wyników na liczne populacje. Ze względu na charakter niniejszego badania, wykonawca wykorzystał zarówno pytania o charakterze zamkniętym, ze zdefiniowaną listą odpowiedzi, jak i wiele pytań otwartych, w celu uszczegółowienia informacji dotyczących danego tematu. Kwestionariusz ankiety został dopasowany do pytań badawczych i zawierał pięć części:

1. Metryka firmy.
2. Innowacyjność sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim.
3. Występujące lub potencjalne inteligentne specjalizacje sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim.
4. Czynniki determinujące stopień innowacyjności sektora rolno-spożywczego.
5. Dynamika rozwoju firmy.

W stosunku do wersji przedstawionej w raporcie metodologicznym, kwestionariusz uzupełniono o piątą część, dotyczącą dynamiki rozwoju firm określanej na podstawie wybranych wskaźników.

W kwestionariuszach ankietowych uwzględniono cechy statystyczne jakościowe (niemierzalne) oraz ilościowe (mierzalne). Dobór technik statystycznych stosowanych w badaniach zależał przede wszystkim od rodzaju cechy. W badaniach współzależności cech wykorzystano analizę jednowymiarową (pojedyncze cechy).

W przypadku cech jakościowych wykorzystano proste zestawienia tabelaryczne oraz wykresy słupkowe. Na ogół były to tabele zawierające liczebności, uzupełnione wykresami z frakcjami (częstościami wystąpień) danego poziomu cechy. W przypadku pytań jednowariantowych (respondent mógł wybrać tylko jedną odpowiedź) frakcje danej odpowiedzi odnosiły się do całkowitej liczby osób, które na dane pytanie odpowiedziały. Dlatego też, mimo że różne pytania pochodzą z tej samej ankiety, liczba osób, które na nie odpowiedziały może być różna.

Analizę wyników dla pytań otwartych przeprowadzono, wykorzystując dwie metody:

1. Zliczanie powtarzających się odpowiedzi, po wcześniejszym zidentyfikowaniu najważniejszych (najczęściej występujących) ich kategorii oraz stworzeniu kafeterii. Do prezentacji wyników użyto zarówno metod polegających na przedstawieniu liczby lub też frakcji (procentowego udziału) dla poszczególnych kategorii odpowiedzi, jak również cytowania szczególnie istotnych odpowiedzi.
2. Tak zwaną chmurę słów (ang. wordclouds) stosowaną do ilustracji graficznej najczęściej występujących kategorii odpowiedzi (wygenerowanych po ujednoliceniu nazewnictwa odpowiedzi). Do tworzenia chmur słów wykorzystano narzędzie Wordle[3]. Użyteczność oraz innowacyjność stosowania tego rodzaju narzędzia jest często podkreślana w literaturze badawczej[4].

Doboru respondentów do badań CATI dokonano w oparciu o rodzaj reprezentowanego przez daną osobę podmiotu. Próbę dobrano w sposób losowo-warstwowy. Warstwami były przedsiębiorstwa rolnicze (dział 01 klasyfikacji PKD) oraz przedsiębiorstwa przetwórstwa spożywczego (dział 10 klasyfikacji PKD). W rejestrze REGON jest zarejestrowanych 17 076 przedsiębiorstw z województwa mazowieckiego z działów 01 i 10 klasyfikacji PKD (sektor rolno-spożywczy), z czego w dziale 01 – 12 236 (udział 71,66%), a w dziale 10 – 4 840 (udział 28,34%).

Przedsiębiorstwa wylosowano proporcjonalnie do liczby jednostek gospodarczych z obydwu działów. Operatem losowania była baza firm HBI. Z bazy HBI wylosowano próbę podstawową oraz dwie rezerwowe, każdą liczącą 400 podmiotów. Warto zaznaczyć, że informacje nt. danego podmiotu zawierają również kod PKD podstawowej działalności w podziale na sekcje, działy i grupy, co umożliwia szczegółową analizę wyników, także w podziale na poszczególne branże sektora rolno-spożywczego.

Ostatecznie badania CATI przeprowadzono na grupie 438 przedsiębiorców, część ankiet była jednak niezakończona (ankietowany przerywał udział w trakcie trwania badania) lub też dyskusyjna była jakość odpowiedzi (ankietowany udzielał odpowiedzi zdawkowych, wymijających lub też powtarzalnych niezależnie od pytania, chcąc jak najszybciej zakończyć udział). Ostatecznie, po odrzuceniu ww. przypadków, w dalszej analizie uwzględniono bazę liczącą 379 odpowiedzi różnych przedsiębiorców, mających siedzibę w województwie mazowieckim (w raporcie metodologicznym założono minimalną liczebność na poziomie 376 przedsiębiorstw, więc wymóg został spełniony). W przypadku takiej próby można mówić o uzyskaniu 5% maksymalnego błędu oszacowania (dla zjawisk w populacji o udziale na poziomie 50%) przy zachowaniu 95% poziomu ufności. Jeżeli chodzi o strukturę warstwy ankietowanych, to dział 01 był reprezentowany przez 243 podmioty (udział 64,12%), a dział 10 – przez 136 podmiotów (udział 35,78%). Udziały przedsiębiorstw biorących udział w badaniu tylko nieznacznie różniły się od założeń, wynikających ze struktury podmiotów określonej wg rejestru REGON. Nieco mniejszy udział podmiotów reprezentujących produkcję rolną wynikał z większej trudności w dotarciu do tej grupy ankietowanych (dominujące w tej kategorii przedsiębiorstwa osoby fizycznej zwykle nie posiadały biura czy też sekretariatu, w którym w godzinach pracy byłaby dostępna osoba mogąca udzielić odpowiedzi). Jako ciekawostkę można podać, że kontakt z przedstawicielami tej grupy jest zwykle łatwiejszy w dniach o złych warunkach pogodowych.

Jeśli chodzi o rodzaj działalności prowadzonej przez badanych to był on bardzo zróżnicowany. Najważniejszymi branżami reprezentowanymi przez badane przedsiębiorstwa były uprawy rolne połączone z chowem i hodowlą zwierząt (działalność mieszana) (94 podmioty), działalność usługowa wspomagająca produkcję roślinną (41 podmiotów) oraz produkcja pieczywa, wyrobów ciastkarskich i ciastek (40 podmiotów) (Tabela 2).

[3] http://www.wordle.net. Link aktywny na dzień 30.05.2013r.

[4] Np. McNaught C., Lam P., Using Wordle as a Supplementary Research Tool, The Qualitative Report Volume 15 Number 3, Hong Kong 2010.

Tabela 2. Zestawienie najważniejszych branż reprezentowanych przez badane przedsiębiorstwa.

Branża	Liczba
Uprawy rolne połączone z chowem i hodowlą zwierząt (działalność mieszana)	94
Działalność usługowa wspomagająca produkcję roślinną	41
Produkcja pieczywa; produkcja świeżych wyrobów ciastkarskich i ciastek	40
Uprawa warzyw, włączając melony oraz uprawa roślin korzeniowych i roślin bulwiastych	21
Chów i hodowla drobiu	17
Uprawa zbóż, roślin strączkowych i roślin oleistych na nasiona, z wyłączeniem ryżu	16
Uprawa drzew i krzewów owocowych ziarnkowych i pestkowych	16
Pozostałe przetwarzanie i konserwowanie owoców i warzyw	12
Przetwarzanie i konserwowanie mięsa, z wyłączeniem mięsa z drobiu	11
Produkcja kakao, czekolady i wyrobów cukierniczych	11
Przetwórstwo mleka i wyrób serów	10
Produkcja soków z owoców i warzyw	8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań CATI.
Uwaga: pominięto branże z liczebnością mniejszą niż 8.

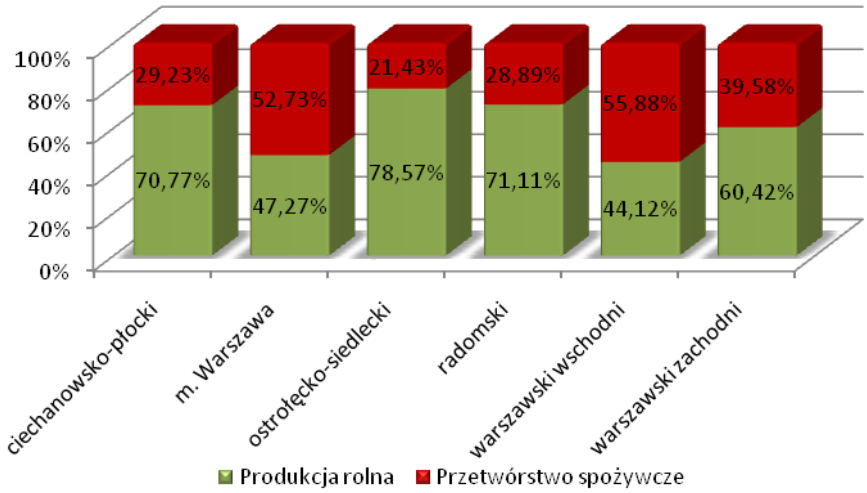
Najliczniej był reprezentowany subregion warszawski zachodni (96 podmiotów) oraz ostrołęcko-siedlecki (84 podmioty). Warto zwrócić uwagę, że w przypadku terenów słabo zurbanizowanych (np. ciechanowsko-płocki, ostrołęcko-siedlecki czy też radomski) zdecydowanie przeważają podmioty zajmujące się produkcją rolną, natomiast w przypadku subregionów m. Warszawa czy też warszawski wschodni można zaobserwować przewagę przedsiębiorstw przetwórstwa spożywczego (Tabela 3, Rysunek 1), co jest zrozumiałe ze względu na zdecydowanie bardziej miejską zabudowę tych terenów oraz rozwinięty na nich przemysł. Warto nadmienić, że chociaż nie było to zamierzonym działaniem wykonawcy, struktura podmiotów w podziale na branże oraz subregiony w przybliżeniu odpowiada strukturze wg rejestru REGON, co podnosi wiarygodność oraz reprezentatywność uzyskanych wyników.

Tabela 3. Subregion z siedzibą badanych przedsiębiorstw w podziale na produkcję/przetwórstwo.

Subregion	Produkcja rolna	Przetwórstwo spożywcze	Suma końcowa
ciechanowsko-płocki	46	19	**65**
m. Warszawa	26	29	**55**
ostrołęcko-siedlecki	66	18	**84**
radomski	32	13	**45**
warszawski wschodni	15	19	**34**
warszawski zachodni	58	38	**96**
Suma końcowa	**243**	**136**	**379**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań CATI.

Rysunek 1. Subregion z siedzibą przedsiębiorstw w podziale na produkcję/przetwórstwo.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań CATI.

W grupie badawczej przeważały osoby fizyczne, prowadzące działalność gospodarczą (200 podmiotów, dominująca forma działalności w przypadku produkcji rolnej), ale występowały również m.in. spółki z ograniczoną odpowiedzialnością (69 podmiotów, najczęściej występująca forma działalności w przypadku przetwórstwa spożywczego), spółdzielnie czy spółki cywilne (Tabela 4).

Tabela 4. Forma prawna badanych przedsiębiorstw w podziale na produkcję/przetwórstwo.

Forma prawna	Produkcja rolna	Przetwórstwo spożywcze	Suma końcowa
Przedsiębiorstwo osoby fizycznej	153	47	**200**
Spółka z o.o.	21	48	**69**
Spółdzielnia	28	6	**34**
Spółka jawna	5	18	**23**
Spółka cywilna	8	11	**19**
Spółka akcyjna	4	4	**8**
Przedsiębiorstwo państwowe	2		**2**
Suma końcowa	**221**	**134**	**355**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań CATI.

Najwięcej badanych prowadziło działalność rolniczą na obszarach wiejskich (230 podmiotów), co jest zrozumiałe ze względu na znaczną liczbę gospodarstw rolnych w badanej próbie. Aglomeracja powyżej 500 tys. mieszkańców wskazuje na lokalizację na terenie miasta Warszawa (41 podmiotów) (Tabela 5).

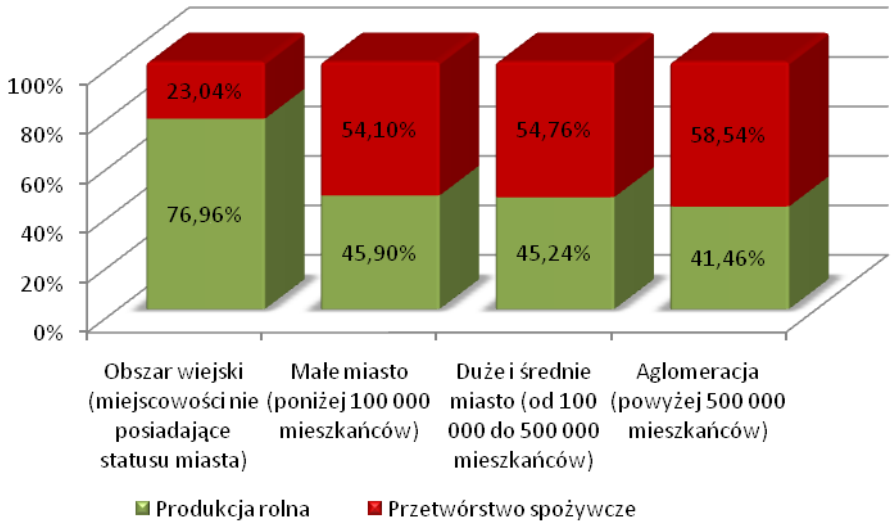
Tabela 5. Obszar geograficzny działania przedsiębiorstw w podziale na produkcję/przetwórstwo.

Obszar geograficzny działania przedsiębiorstw	Produkcja rolna	Przetwórstwo spożywcze	Suma końcowa
Obszar wiejski (miejscowości nie posiadające statusu miasta)	177	53	**230**
Małe miasto (poniżej 100 000 mieszkańców)	28	33	**61**
Duże i średnie miasto (od 100 000 do 500 000 mieszkańców)	19	23	**42**
Aglomeracja (powyżej 500 000 mieszkańców)	17	24	**41**
Suma końcowa	**241**	**133**	**374**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań CATI.

Nie zaskakuje fakt, że wraz z rosnącą wielkością miejscowości zmniejsza się udział produkcji rolnej na rzecz przetwórstwa spożywczego (od 76,96% na obszarach wiejskich do 58,54% na terenie aglomeracji) (Rysunek 2).

Rysunek 2. Obszar geograficzny działania przedsiębiorstw w podziale na produkcję/przetwórstwo.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań CATI.

Zdecydowana większość ankietowanych reprezentuje mikroprzedsiębiorców, zatrudniających do 9 osób (236 badanych), a jedynie 16 to przedsiębiorstwa duże. Wraz ze wzrostem wielkości przedsiębiorstwa, maleje udział gospodarstw rolnych na rzecz przedsiębiorstw przetwórstwa spożywczego (od 83,90% w przypadku mikroprzedsiębiorstw do 12,50% dla dużych przedsiębiorstw) (Tabela 6).

Tabela 6. Struktura zatrudnienia w badanych przedsiębiorstwach w podziale na produkcję/przetwórstwo.

Zatrudnienie	Produkcja rolna	Przetwórstwo spożywcze	Suma końcowa
1–9 osób	198	38	**236**
10–49 osób	35	64	**99**
50–249 osób	6	18	**24**
250 i więcej osób	2	14	**16**
Suma końcowa	**241**	**134**	**375**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań CATI.

Badania CATI umożliwiły uzyskanie odpowiedzi na różne pytania badawcze, dlatego ich wyniki zostały wplecione w treść poszczególnych rozdziałów, podobnie jak wypowiedzi uczestników badań IDI i panelu ekspertów.

4.3.4. Panel ekspertów

W celu pogłębienia diagnozy problematyki badawczej przeprowadzono również badanie metodą panelu ekspertów, którego podstawowym zadaniem była ocena obecnej sytuacji województwa mazowieckiego pod względem innowacyjności i wskazanie rekomendacji, dotyczących działań na rzecz jej poprawy. Badania jakościowe są niereprezentatywne (tzn. zastosowana w nich próba badawcza nie stanowi dokładnego odwzorowania społeczeństwa). Podejście jakościowe koncentruje się przede wszystkim na odpowiedzi na pytania o charakterze wyjaśniającym (np.„dlaczego”, „w jaki sposób” itp.), na znaczeniu omawianych zagadnień dla respondentów („dlaczego jest ważne”, „w jaki sposób wpływa” itp.), pogłębieniu uzyskiwanych informacji (szczególnie przez koncentrację na odczuciach, emocjach, wydobywaniu mniej uświadamianych/słabiej dostępnych racjonalizacjom treści) oraz na poszukiwaniu potrzeb, oczekiwań, barier i sposobów służących zaspokojeniu tych potrzeb i rozwiązaniu problemów doświadczanych przez grupę podlegającą badaniu. Do udziału w panelu ekspertów zostali zaproszeni przedstawiciele organizacji, których cechowała znajomość zagadnień rozwoju regionalnego, innowacyjności oraz specyfiki sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim.

Wykonawca dążył do pozyskania osób spełniających jak najwięcej kryteriów doświadczenia i wiedzy, jednocześnie starając się zachować różnorodność w zakresie charakterystyki uczestników. Panel ekspertów był moderowany przez doświadczonego badacza z obszaru badań gospodarczych. W panelu wzięło udział 2 ekspertów, reprezentujących takie organizacje jak Fundacja MSP oraz Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego, Wydział Wyrównywania Rozwoju Obszarów Wiejskich. W ramach panelu, oprócz standardowych pytań problematycznych, wykorzystano także techniki projekcyjne w celu uzyskania nowych wniosków. Interesujące i nieszablonowe wypowiedzi, wnoszące wartość dodaną, zacytowano w raporcie (ze względu na zagwarantowaną anonimowość rozmówców, cytaty z panelu ekspertów są podpisane jako *Panel*).

4.3.5. Pogłębione wywiady indywidualne

Podobnie jak w przypadku panelu ekspertów, wywiady IDI miały na celu pogłębienie diagnozy sytuacji województwa mazowieckiego pod względem innowacyjności i wskazanie rekomendacji dotyczących działań na rzecz poprawy.

Opracowano scenariusz wywiadu i przeprowadzono rekrutację uczestników w tych samych instytucjach co w przypadku panelu ekspertów. Kryterium stanowiła znajomość zagadnień rozwoju regionalnego, innowacyjności oraz specyfiki sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim. Wnioskodawca przeprowadził 5 wywiadów IDI z przedstawicielami takich instytucji jak: Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego Departament Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich, Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego Departament Rozwoju Regionalnego i Funduszy Europejskich, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Jeden z badanych nie wyraził zgody na zamieszczenie w raporcie informacji o reprezentowanej instytucji.

Na podstawie analizy przebiegu wywiadu opracowano raport klasyfikujący poszczególne wypowiedzi uczestnika wywiadu do pytań badawczych z wykorzystaniem metody *annotating the scripts approach*. Interesujące i nieszablonowe wypowiedzi, wnoszące wartość dodaną, zacytowano w raporcie końcowym (ze względu na zagwarantowaną anonimowość rozmówców, cytaty z wywiadów IDI są podpisane jako *IDI1 – IDI5*, gdzie numer oznacza uczestnika, zgodnie z kolejnością przeprowadzenia wywiadów).

4.3.6. Studium przypadku

Studium przypadku zostało poświęcone Spółdzielczej Grupie Producentów Owoców NASZ SAD, którą wybrano z uwzględnieniem następujących kryteriów:

1) wzrastające znaczenie grup producenckich w sektorze rolno-spożywczym;
2) profil działania – sadownictwo jako jeden z kluczowych obszarów produkcji rolnej na terenie województwa mazowieckiego, wskazywany zarówno przez ekspertów, jak również uczestników badań CATI jako inteligentna specjalizacja Mazowsza;
3) dostępność informacji – zarówno w postaci materiałów zamieszczonych na stronie WWW, jak również ze względu na otwartość władz organizacji na udzielenie dalszych informacji w formie telefonicznego wywiadu pogłębionego;
4) sposób funkcjonowania i sukcesy uzyskiwane przez grupę.

Warto zaznaczyć, że kluczową rolę grup producenckich w rozwoju sektora rolno-spożywczego wskazano już w „Regionalnej strategii innowacji" dla Mazowsza 2007–2015. Warunkiem rozwoju rolnictwa na Mazowszu jest podejmowanie wysiłków integracji zawodowej przez wspólne działanie rolników w grupach producentów rolnych.

Studium opracowano na podstawie danych nt. wybranej grupy producenckiej, uzyskanych z ogólnodostępnych źródeł (np. strony WWW, raporty, artykuły prasowe, rejestr EDG lub KRS). Uzupełniającym źródłem danych do opracowania studium przypadku był tzw. telefoniczny wywiad swobodny (nieustrukturyzowany), przeprowadzony z przedstawicielem grupy producenckiej oraz przedstawicielami najbliższego otoczenia (np. zrzeszonymi podmiotami).

4.3.7. Analiza SWOT

Analiza SWOT to narzędzie, dzięki któremu można zanalizować i rozpoznać silne i słabe strony (Strengths i Weaknesses), a także istniejące i potencjalne szanse i zagrożenia (Opportunities i Threats), płynące z otoczenia zewnętrznego. Analiza SWOT jest użytecznym narzędziem także z punktu widzenia analizy sektorów gospodarki na poziomie lokalnym, regionalnym lub krajowym, i takie podejście zostało wykorzystane w niniejszych badaniach.

Przeprowadzając analizę SWOT przyjęto założenie, że silne i słabe strony są czynnikami wewnętrznymi regionu (i jednocześnie mogą być kształtowane przez same przedsiębiorstwa lub władze samorządowe), a szanse i zagrożenia – to elementy zewnętrzne wobec regionu, niepodlegające wpływowi ze strony władz samorządowych. Analizę SWOT przeprowadzono na podstawie syntezy informacji spływających zarówno z badań deskresearch, CATI, wywiadów IDI, jak też panelu ekspertów. Najważniejsze pytania dla analizy SWOT przedstawiono w Tabela 7. Wybrane pytania dla analizy SWOT sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim.

Tabela 7. Wybrane pytania dla analizy SWOT sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim.

Mocne strony	**Słabe strony**
• Możliwości rozwoju sektora? • Przewaga konkurencyjna? • Tzw. USP – uniquesellingpoints, czyli unikalne cechy, ważne dla konsumenta, których nie ma konkurencja (inne regiony)? • Zasoby, aktywa, ludzie? • Doświadczenie, wiedza, dane? • Marketing – dostępność, dystrybucja, świadomość? • Aspekty innowacyjne? • Lokalizacja i położenie geograficzne? • Cena, wartość, jakość? • Akredytacje, kwalifikacje, certyfikacje? • Procesy, systemy, w tym informatyczne, komunikacja?	• Brak możliwości rozwoju? • Brak siły konkurencyjnej? • Słaba reputacja? • Aspekty finansowe? • Przepływy pieniężne, brak środków finansowych na nowe przedsięwzięcia? • Nietrwałość łańcucha dostaw? • Zakłócenia podstawowej działalności? • Niska rentowność produkcji? • Brak akredytacji, certyfikatów jakości, itp.? • Procesy i systemy, itp.? • Wielkość gospodarstw, wolumen produkcji?
Szanse	**Zagrożenia**
• Wydarzenia na rynku? • Słabe strony konkurencyjnych regionów? • Tendencje w branży lub stylach życia? • Rozwój i nowe technologie? • Wpływy globalne? • Nowe rynki, horyzontalne, wertykalne? • Rynki dla produktów niszowych? • Aspekty geograficzne, eksport, import? • Nowe unikalne cechy pojawiających się produktów? • Taktyka – korzystne nieprzewidywalne zmiany na rynku, główne kontrakty, itp.? • Rynek badań, dostępność informacji? • Wsparcie wspólnotowe? • Agregacja działań, klastry?	• Wpływ polityki? • Zmiany w prawie? • Możliwa współpraca, przedstawicielstwa, dystrybucja? • Wielkość rynku, pojemność, podaż? • Aspekty związane z sezonowością, pogodą? • Rosnące wymagania rynku? • Nowe technologie, usługi, pomysły? • Istotne umowy i partnerzy? • Czynniki hamujące rozwój? • Bariery wejścia na rynek? • Odpływ siły roboczej? • Brak stałego wsparcia finansowego? • Stan gospodarki – krajowej, zagranicznych?

4.3.8. Analiza dobrych praktyk

Na wstępie należy zaznaczyć, że dla sektora rolno-spożywczego zostały opracowane różne zbiory dobrych praktyk, pozwalających na wyprodukowanie bezpiecznej żywności z użyciem wszelkich dostępnych metod i środków. Jednym z najważniejszych ośrodków podejmujących temat dobrych praktyk w rolnictwie jest Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa (ang. Food and Agriculture Organization of the United Nations, FAO). Organizacja stworzyła i promuje zbiór zasad do wykorzystania w gospodarstwach rolnych oraz zakładach przetwórstwa spożywczego w zakresie produkcji bezpiecznej i zdrowej żywności oraz rolniczych produktów niekonsumpcyjnych, uwzględniając zasadę zrównoważonego rozwoju społecznego, ekonomicznego i środowiskowego. Dobre praktyki FAO są podzielone ze względu na różne kryteria, np. ochrony ziem, wody, produkcji zwierzęcej, itd. Z najważniejszych publikacji o zasięgu międzynarodowym należy wskazać:

1. FAO Gap Principles, Food and Agricultural Organization of the United Nations[5].
2. Fresh Fruit and Vegetable Audit Programs, United States Department of Agricultur, Agricultural Marketing Service[6].
3. Produce GAPs Harmonization Initiative, UnitedFresh[7].
4. Good Agricultural Practices Minimize Food Safety Risks, Almond Board of California.
5. Improving the Safety and Quality of Fresh Fruits and Vegetables: A Training Manual for Trainers, Joint Institute for Food Safety and Applied Nutrition, University of Maryland[8].

W polskiej literaturze także można doszukać się kilku pozycji w formie raportów, które stanowią zbiory dobrych praktyk w zakresie rolnictwa. Do ważniejszych pozycji należy zaliczyć:

[5] http://www.fao.org/prods/GAP/home/principles_en.htm. Link aktywny na dzień 30.05.2013 r.
[6] http://www.ams.usda.gov/AMSv1.0/ams.fetchTemplateData.do?template=TemplateN&page=GAPGHPAuditVerificationProgram.
[7] http://www.unitedfresh.org/newsviews/gap_harmonization.
[8] http://jifsan.umd.edu/training/gaps_manual.php.

1. Kodeks dobrej praktyki rolniczej, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Ministerstwo Środowiska, Warszawa 2004.
2. Zwykła dobra praktyka rolnicza, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Departament Rozwoju Obszarów Wiejskich, Warszawa 2003.
3. J. Kuś, K. Jończyk, Dobra praktyka rolnicza w gospodarstwie rolnym, Radom 2005.
4. Z. Ginalski, Dobre praktyki bezpieczeństwa pracy w produkcji rolnej.

Większość dobrych praktyk zawartych w tych dokumentach dotyczy takich aspektów, jak np. gospodarowanie na użytkach zielonych, oddziaływanie rolnictwa na środowisko przyrodnicze, w tym ochrona gleb i zasobów wodnych, stosowanie środków ochrony roślin. Z tego względu, aby uniknąć powielania istniejących już treści, wykonawca zaproponował przedstawienie dobrych praktyk w sektorze rolno-spożywczym z uwzględnieniem takich aspektów, jak np. wykorzystanie funduszy UE, działania o charakterze partnerskim czy też działania, mające na celu poprawę jakości procesów produkcji oraz jakości samej żywności. Dobre praktyki zostały zidentyfikowane i opisane na podstawie analizy typu desk research dostępnych raportów oraz stron WWW.

5. Analiza wyników

5.1. Diagnoza stanu sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim

5.1.1. Analiza danych statystycznych

Analiza danych statystycznych dotyczyła okresu 2006–2012 i obejmowała następujące wskaźniki lub też grupy wskaźników:

- liczba osób pracujących w sektorze wg obszaru działalności (rolnictwo, produkcja artykułów spożywczych);
- gospodarstwa rolne wg grup obszarowych użytków rolnych;
- liczba i powierzchnia ekologicznych gospodarstw rolnych;
- import i eksport produktów pochodzenia roślinnego wg sekcji i działów nomenklatury CN 2012;
- Import i eksport ważniejszych towarów rolno-spożywczych (pochodzenia roślinnego) wg nomenklatury CN 2012.

Osoby pracujące w sektorze wg obszaru działalności

Analizując zatrudnienie w rolnictwie (Tabela 8) można stwierdzić nieznaczne zmniejszenie liczby osób pracujących (o ok. 6,5% w okresie 2006–2011). Wskazane wartości dotyczą osób pracujących zarówno w indywidualnych gospodarstwach rolnych, jak również w gospodarstwach osób prawnych.

Tabela 8. Zatrudnienie w rolnictwie.

Rok	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Zatrudnienie	318 264	318 221	318 249	316 380	297 956	297 721	–

Źródło: Roczniki Statystyczne Rolnictwa, GUS, Warszawa 2012. Uwaga: dla gospodarstw indywidualnych w rolnictwie są to dane szacunkowe.

Należy podkreślić, że są to dane szacunkowe, uzyskane na podstawie wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań, Powszechnego Spisu Rolnego 2002 oraz 2010. Analizując strukturę zatrudnienia (Tabela 9) warto zauważyć, że znakomita większość osób zatrudnionych w rolnictwie pracuje w gospodarstwach indywidualnych, jako właściciele, współwłaściciele lub dzierżawcy (łącznie z pomagającymi członkami ich rodzin).

Tabela 9. Uszczegółowienie podziału pracujących na osoby pracujące wyłącznie lub głównie w gospodarstwach rolnych (rok 2010).

Kategoria pracowników	Zatrudnienie (tys. osób)
W gospodarstwach indywidualnych, w tym:	293,3
- właściciele, współwłaściciele, dzierżawcy	286,5
- pracownicy najemni stali	6,8
W gospodarstwach osób prawnych - pracownicy najemni stali	1,9
Ogółem	**295,2**

Źródło: Roczniki Statystyczne Rolnictwa, GUS, Warszawa 2012. Uwaga: dla gospodarstw indywidualnych w rolnictwie są to dane szacunkowe.

W 2010 roku w gospodarstwach indywidualnych było zatrudnionych 6,8 tys. pracowników najemnych, a gospodarstwach osób prawnych –1,9 tys.

Przechodząc do analizy zatrudnienia w produkcji artykułów spożywczych, należy zauważyć, że jest ono blisko czterokrotnie mniejsze niż zatrudnienie w gospodarstwach rolnych (Tabela 10). W latach 2007–2011 wielkość zatrudnienia praktycznie nie uległa zmianie.

Tabela 10. Zatrudnienie dla Sekcji C Przetwórstwo przemysłowe, Dział A Produkcja artykułów spożywczych.

Rok	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Zatrudnienie	71 500	75 432	76 325	72 454	74 704	75 406	–

Źródło: Roczniki statystyczne województwa mazowieckiego. Urząd Statystyczny w Warszawie. Edycja 2007–2012. Uwaga: dane dotyczą podmiotów gospodarczych, w których liczba pracujących przekracza 9 osób, bez zatrudnionych za granicą.

Dane o zatrudnieniu dotyczą pracowników najemnych, tj. osób zatrudnionych na podstawie stosunku pracy i obejmują pracowników pełnozatrudnionych oraz niepełnozatrudnionych w przeliczeniu na pełnozatrudnionych.

Gospodarstwa rolne wg grup obszarowych użytków rolnych

Dane do analizy, dotyczące grup obszarowych użytków rolnych, pozyskano z Banku Danych Lokalnych, w którym łącznie występuje 10 kategorii grup obszarowych (od gospodarstw liczących do 1 ha włącznie, aż po gospodarstwa duże, o powierzchni 100 ha i więcej). Warto zauważyć, że liczba gospodarstw najmniejszych systematycznie spada (z blisko 77 tys. do niespełna 25 tys.) (Tabela 11). W przypadku gospodarstw o powierzchni powyżej 1 ha do mniej niż 2 ha, również odnotowano spadek o blisko 10% w okresie 2005–2011. Pozytywnym zjawiskiem jest również stały wzrost liczby gospodarstw dużych – od 2008 roku ich liczba zwiększyła się o ponad 48%. W przypadku pozostałych kategorii obszarowych można jeszcze odnotować nieznaczne zwiększenie liczby gospodarstw o powierzchni od 50 do mniej niż 100 ha oraz ogólną tendencję spadkową w każdej z grup obszarowych gospodarstw do 20 ha.

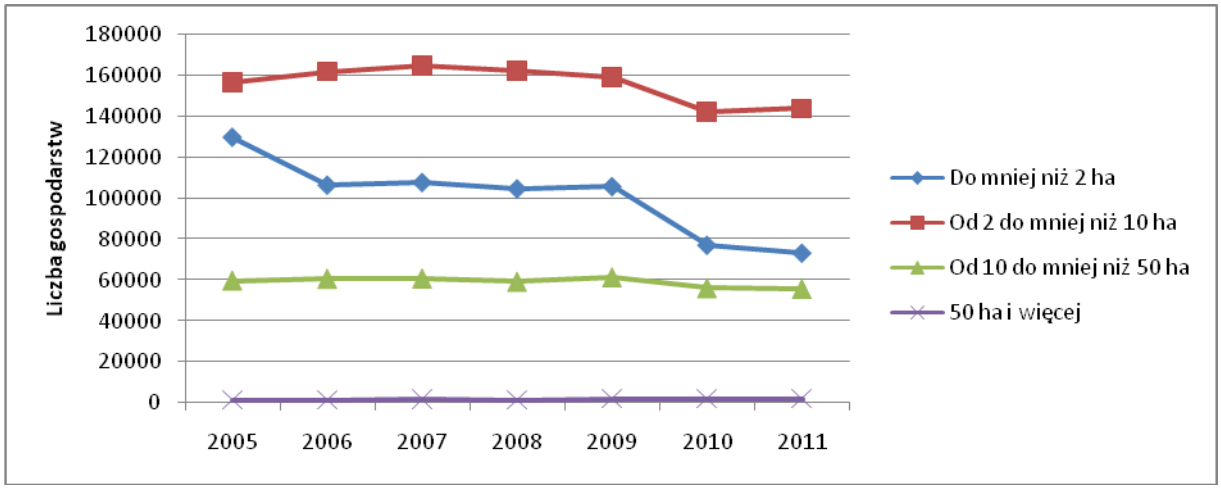
Tabela 11. Liczba gospodarstw rolnych wg grup obszarowych użytków rolnych.

Grupa obszarowa użytków rolnych	Rok							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Do 1 ha włącznie	76 845	57 221	58 994	55 254	55 763	39 870	25 462	–
Powyżej 1 ha do mniej niż 2 ha	53 110	49 364	48 866	49 507	50 078	37 309	47 811	–
Od 2 do mniej niż 5 ha	81 338	86 073	87 234	81 927	85 794	74 741	80 460	–
Od 5 do mniej niż 10 ha	75 170	75 897	77 556	80 091	73 265	67 615	63 542	–
Od 10 do mniej niż 15 ha	31 504	32 518	31 592	32 675	32 709	29 127	28 339	–
Od 15 do mniej niż 20 ha	13 728	14 581	13 754	12 534	13 649	12 860	12 653	–
Od 20 do mniej niż 30 ha	10 062	9 383	10 926	9 681	10 375	9 657	10 475	–
Od 30 do mniej niż 50 ha	4 355	4 064	4 388	4 199	4 470	4 422	4 206	–
Od 50 do mniej niż 100 ha	985	1 025	1 265	1 158	1 496	1 369	1 176	–
100 ha i więcej	373	393	380	346	411	558	513	–
Ogółem	**347 470**	**330 519**	**334 954**	**327 371**	**328 011**	**277 528**	**274 637**	–

Źródło: Bank Danych Lokalnych (www.stat.gov.pl/bdl). Dane pozyskane w maju 2013 r.

Opisana sytuacja, dotycząca zmian w profilu grup obszarowych użytków rolnych jest lepiej widoczna po zagregowaniu danych do czterech grup (Rysunek 3. Liczba gospodarstw rolnych wg grup obszarowych użytków rolnych

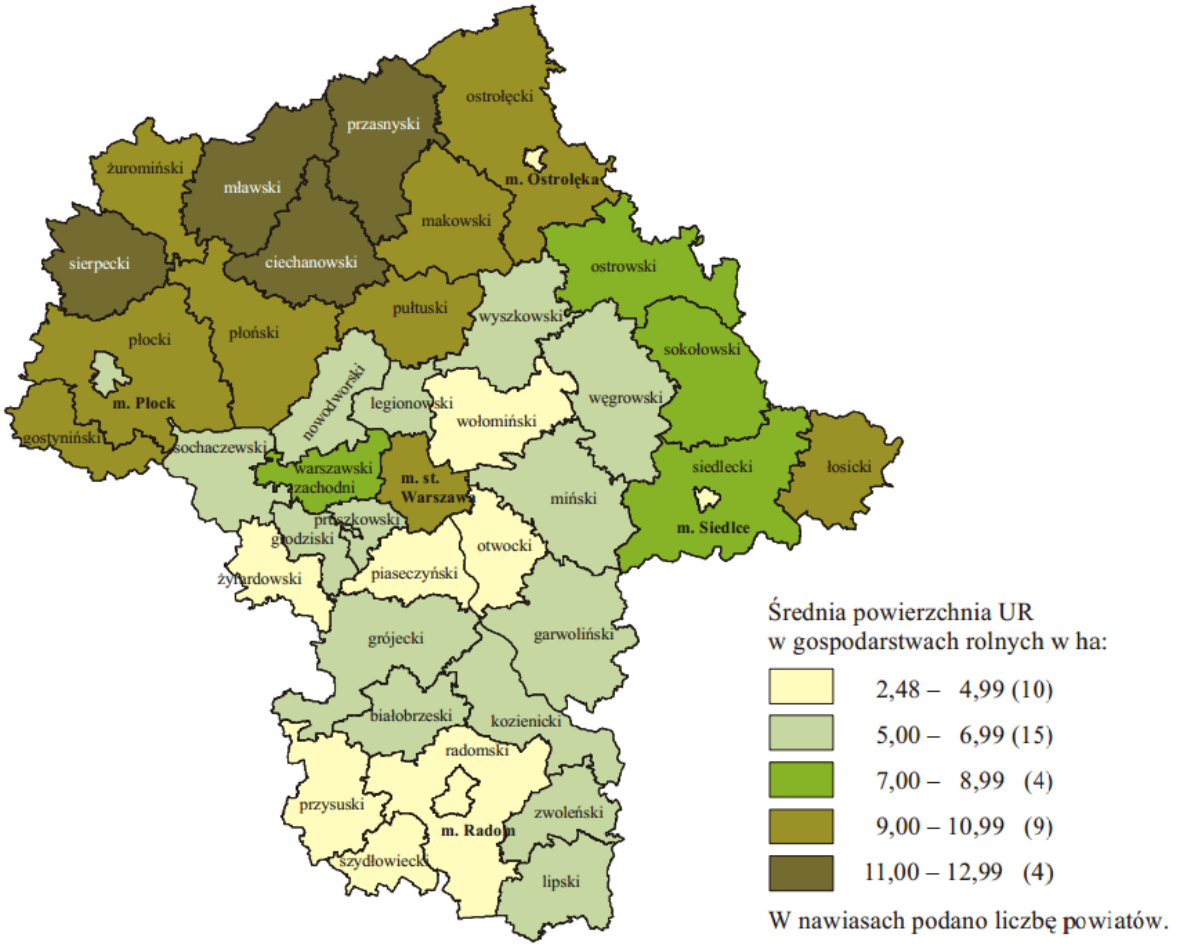
Rysunek 3. Liczba gospodarstw rolnych wg grup obszarowych użytków rolnych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych (www.stat.gov.pl/bdl). Dane pozyskane w maju 2013 r.

Na terenie województwa mazowieckiego istnieje duże zróżnicowanie średniej wielkości gospodarstw rolnych. Duże gospodarstwa dominują w części północnej i północno-zachodniej województwa, gdzie ich średnia powierzchnia przekracza 9 ha w każdym z powiatów (Rysunek 4). Średniej wielkości gospodarstwa rolne (7 – 8,99 ha) można zaobserwować w części wschodniej województwa oraz na terenie miasta stołecznego Warszawa. Obszary centralny (z wyjątkiem miasta stołecznego Warszawa), południowo-zachodni i południowy są zdominowane przez gospodarstwa niewielkie, do 4,99 lub 6,99 ha.

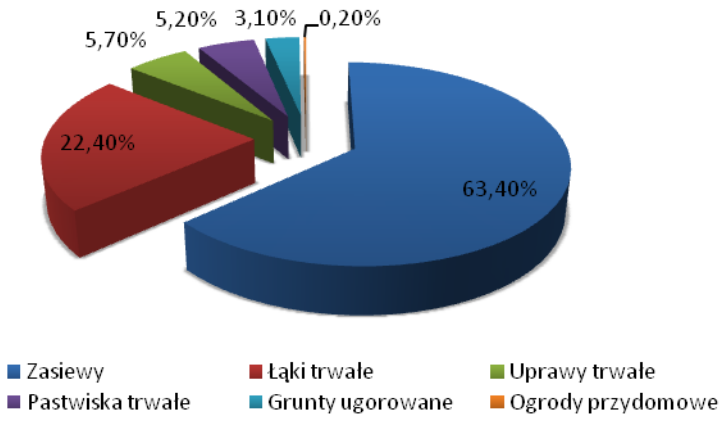
Rysunek 4. Średnia powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach rolnych wg powiatów (rok 2010)

Źródło: Powszechny Spis Rolny 2010. Charakterystyka gospodarstw rolnych w województwie mazowieckim.

Analizując strukturę powierzchni użytków rolnych wg poszczególnych grup użytków rolnych można zaobserwować dominację zasiewów (63,4%) oraz łąk trwałych (22,4%) (Rysunek 5).

Rysunek 5. Struktura powierzchni użytków rolnych w dobrej kulturze wg poszczególnych grup użytków rolnych (rok 2010)

Źródło: Powszechny Spis Rolny 2010. Charakterystyka gospodarstw rolnych w województwie mazowieckim.

Warto nadmienić, że w okresie od czerwca do lipca 2013 roku Urząd Statystyczny w Warszawie przeprowadzi badania struktury gospodarstw rolnych, w szczególności:

- struktury gospodarstw rolnych (R-SGR);

- pogłowia bydła, owiec i drobiu oraz produkcji zwierzęcej (R-KSRA);
- ankietę koniunktury w gospodarstwie rolnym (AK-R).

Prowadzone badania będą badaniami reprezentacyjnymi, co oznacza, że badana będzie pewna część gospodarstw rolnych reprezentujących całą zbiorowość gospodarstw w województwie mazowieckim. Należy domniemywać, że w oparciu o wyniki tych badań będzie można pogłębić analizę struktury gospodarstw rolnych.

Liczba i powierzchnia ekologicznych gospodarstw rolnych

Gospodarstwo stosujące ekologiczne metody produkcji rolniczej jest to gospodarstwo rolne, które posiada certyfikat nadany przez jednostkę certyfikującą lub jest w trakcie przestawiania na ekologiczne metody produkcji rolniczej (pod kontrolą jednostki certyfikującej). Jednostki certyfikujące w rolnictwie ekologicznym są to jednostki, które w drodze decyzji Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, zostały upoważnione do przeprowadzania kontroli oraz wydawania i cofania certyfikatów zgodności w zakresie rolnictwa ekologicznego. Liczba ekologicznych gospodarstw rolnych w województwie mazowieckim, które uzyskały certyfikat systematycznie rośnie – od 422 w roku 2006 r. do 1409 w 2011 r. (Tabela 12).

Tabela 12. Liczba ekologicznych gospodarstw rolnych z certyfikatem

Rok	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Liczba	422	740	987	1096	1232	1409	–

Źródło: Bank Danych Lokalnych (www.stat.gov.pl/bdl). Dane pozyskane w maju 2013 r.

Liczba gospodarstw rolnych będących w okresie przestawiania na ekologiczne metody produkcji także wzrosła o ponad 20% od roku 2006 (Tabela 13). Warto wspomnieć, że okres przestawiania jest tzw. okresem konwersji, czyli gospodarowania wg zasad rolnictwa ekologicznego pod nadzorem jednostki certyfikującej, jeszcze bez prawa znakowania produktów jako ekologiczne. Okres konwersji ma się przyczynić do rozkładu pozostałości stosowanych uprzednio środków agrochemicznych i służyć osiąganiu równowagi ekologicznej w gospodarstwie. Okres konwersji w przypadku upraw rocznych trwa 24 miesiące poprzedzające siew roślin, a w przypadku upraw wieloletnich (np. sady) – 36 miesięcy. Na tej podstawie można prognozować, że w ciągu 2–3 lat liczba gospodarstw ekologicznych na Mazowszu przekroczy dwa tysiące.

Tabela 13. Liczba ekologicznych gospodarstw rolnych w okresie przestawiania

Rok	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Liczba	606	475	494	577	703	731	–

Źródło: Bank Danych Lokalnych (www.stat.gov.pl/bdl). Dane pozyskane w maju 2013 r.

Jeszcze dynamiczniejszy wzrost można zaobserwować w przypadku powierzchni gospodarstw ekologicznych. Wraz ze wzrostem ogólnej liczby tych gospodarstw, rośnie również ich przeciętna powierzchnia. W latach 2006–2011 ich łączna powierzchnia wzrosła ponad pięciokrotnie, przekraczając 31 tys. ha (Tabela 14).

Tabela 14. Powierzchnia ekologicznych gospodarstw rolnych z certyfikatem (ha)

Rok	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Powierzchnia	5 627,1	10 544,6	16 567,6	19 033	25 026	31 102	–

Źródło: Bank Danych Lokalnych (www.stat.gov.pl/bdl). Dane pozyskane w maju 2013 r.

Analizując dotychczasowe trendy w zakresie zwiększania się powierzchni gospodarstw ekologicznych oraz powierzchnię ekologicznych gospodarstw rolnych będących w okresie przestawiania (Tabela 15), można prognozować, że w ciągu najbliższych 2–3 lat w województwie mazowieckim będzie łącznie ponad 50 tys. ha w dyspozycji ekologicznych gospodarstw rolnych z certyfikatem.

Tabela 15. Powierzchnia ekologicznych gospodarstw rolnych w okresie przestawiania (ha)

Rok	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Powierzchnia	15 250,7	12 672,9	11 174,7	15 505	21 203	18 998	–

Źródło: Bank Danych Lokalnych (www.stat.gov.pl/bdl). Dane pozyskane w maju 2013 r.

Wspomniane trendy znajdują odzwierciedlenie w udziale powierzchni ekologicznych gospodarstw rolnych w powierzchni użytków rolnych ogółem. Wskaźnik ten wzrósł blisko sześciokrotnie, z 0,26% w 2006 roku do 1,5% w 2011 roku (Tabela 16).

Tabela 16. Udział powierzchni ekologicznych gospodarstw rolnych w powierzchni użytków rolnych ogółem (%)

Rok	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Udział	0,26	0,48	0,77	0,87	1,24	1,50	–

Źródło: Bank Danych Lokalnych (www.stat.gov.pl/bdl). Dane pozyskane w maju 2013 r.

Import i eksport produktów pochodzenia roślinnego wg sekcji i działów nomenklatury CN 2012

Analizując eksport i import wykorzystano nomenklaturę CN 2012 na poziomie sekcji i działów. Ze względu na długość opisów działów oraz potrzebę zachowania czytelności tabel, przyjęto konwencję, w której ujmuje się w nich tylko nr działu bez rozwinięcia. Z tego względu przedstawiono poniżej opisy działów. W analizach przyjęto zarówno wartości w mln PLN, jak i w mln EUR (jako waluta, w której znaczna część wymiany handlowej jest rozliczana). Należy również zaznaczyć, że dane za rok 2012 nie obejmują wymiany handlowej zrealizowanej w grudniu.

Opis działów:
06 – drzewa żywe i pozostałe rośliny; bulwy, korzenie i podobne; kwiaty cięte i liście ozdobne
07 – kawa, herbata, mate (herbata paragwajska) i przyprawy
08 – materiały roślinne do wyplatania; produkty pochodzenia roślinnego, gdzie indziej niewymienione ani niewłączone
09 – nasiona i owoce oleiste; ziarna, nasiona i owoce różne; rośliny przemysłowe lub lecznicze; słoma i pasza
10 – owoce i orzechy jadalne; skórki owoców cytrusowych lub melonów
11 – produkty przemysłu młynarskiego; słód; skrobie; inulina; gluten pszenny
12 – szelak; gumy, żywice oraz pozostałe soki i ekstrakty roślinne
13 – warzywa oraz niektóre korzenie i bulwy jadalne
14 – zboża

Analizując wartość importu produktów pochodzenia roślinnego (Tabela 17, 18), można zauważyć kluczową rolę takich pozycji jak:

- owoce i orzechy jadalne;
- kawa, herbata i przyprawy;
- warzywa oraz niektóre korzenie i bulwy jadalne.

Tabela 17. Wartość importu produktów pochodzenia roślinnego w mln PLN (sekcja II, nr działu 06-14)

Nr działu wg CN 2012	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	1-11.2012
06	128,85	150,82	166,12	206,44	236,52	235,40	224,61	227,62
07	496,70	489,10	408,26	421,43	336,16	400,57	490,79	499,72
08	1,94	1,93	2,81	3,27	8,17	13,45	16,97	32,51
09	176,81	192,57	170,65	211,77	229,31	219,78	329,72	294,47
10	808,15	901,79	1 098,82	1 157,93	999,89	1 052,12	1 191,37	1 078,25
11	51,72	69,24	102,70	105,91	104,94	110,03	169,53	125,35
12	65,70	78,36	72,28	73,37	109,23	97,63	89,83	94,52
13	292,99	338,73	442,06	492,45	471,73	515,78	526,19	400,55
14	109,45	226,63	653,19	561,38	160,73	188,95	437,83	335,94
Suma	**2 132,31**	**2 449,16**	**3 116,89**	**3 233,95**	**2 656,66**	**2 833,70**	**3 476,84**	**3 088,94**

Źródło: Izba Celna w Warszawie. Dane pozyskane w maju 2013 r.

Tabela 18. Wartość importu produktów pochodzenia roślinnego w mln EUR (sekcja II, nr działu 06-14)

Nr działu wg CN 2012	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	1-11.2012
06	31,80	38,63	43,62	59,22	54,42	59,06	55,48	53,97
07	122,85	125,32	107,74	120,74	78,15	100,18	119,73	118,28
08	0,48	0,49	0,74	0,95	1,91	3,37	4,14	7,73
09	44,08	49,62	44,90	59,57	53,17	54,98	80,88	69,44
10	200,46	230,47	290,24	330,08	232,35	263,07	291,56	256,01
11	12,81	17,72	27,03	30,58	24,37	27,52	41,81	29,76
12	16,23	20,03	19,02	20,97	25,55	24,42	22,04	22,39
13	72,11	87,34	116,07	138,42	108,66	129,25	129,99	94,63
14	26,96	58,14	170,17	162,13	37,38	47,34	108,63	79,15
Suma	**527,78**	**627,77**	**819,53**	**922,66**	**615,97**	**709,20**	**854,24**	**731,37**

Źródło: Izba Celna w Warszawie. Dane pozyskane w maju 2013 r.

W eksporcie produktów pochodzenia roślinnego (Tabela 19, 20) dominują z kolei owoce, warzywa, niektóre korzenie i bulwy jadalne oraz zboża. Warto zwrócić uwagę na to, że eksport każdej z tych grup produktów zwiększył się ponad dwukrotnie w stosunku do roku 2005.

Tabela 19. Wartość eksportu produktów pochodzenia roślinnego w mln PLN (sekcja II, nr działu 06-14)

Nr działu wg CN 2012	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	1-11.2012
06	38,74	38,22	46,15	54,47	60,34	56,63	66,37	69,15
07	195,16	165,32	214,51	208,48	128,63	138,04	201,21	202,42
08	3,22	2,63	1,81	1,92	1,70	1,55	3,51	1,22
09	90,59	121,17	271,68	89,49	106,03	106,54	76,11	140,14
10	657,00	763,53	858,30	916,67	1 161,82	1 141,96	1 284,03	1 796,59
11	94,18	95,84	142,28	144,92	224,22	202,59	211,05	215,42
12	3,35	4,15	7,74	6,84	5,21	3,98	4,79	5,44
13	415,04	427,43	534,65	644,95	738,26	808,08	841,24	943,02
14	230,61	166,06	67,52	55,04	395,76	181,53	193,40	473,25
Suma	**1 727,90**	**1 784,35**	**2 144,64**	**2 122,77**	**2 821,98**	**2 640,90**	**2 881,71**	**3 846,66**

Źródło: Izba Celna w Warszawie. Dane pozyskane w maju 2013 r.

Tabela 20. Wartość eksportu produktów pochodzenia roślinnego w mln EUR (sekcja II, nr działu 06-14)

Nr działu wg CN 2012	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	1-11.2012
06	9,62	9,81	12,18	15,51	13,98	14,27	16,18	16,50
07	48,42	42,30	56,54	60,09	29,84	34,54	49,18	47,99
08	0,79	0,67	0,47	0,55	0,40	0,39	0,82	0,28
09	22,49	30,76	72,03	25,24	24,76	26,57	18,45	33,62
10	161,54	194,75	225,43	262,80	266,13	285,20	316,04	425,40
11	23,29	24,53	37,52	41,39	51,86	50,62	51,73	51,10
12	0,83	1,06	2,04	1,92	1,22	0,99	1,17	1,30
13	102,63	109,49	140,95	184,54	170,87	202,30	206,03	224,03
14	57,50	42,49	17,96	15,25	91,05	45,42	45,76	114,44
Suma	**427,11**	**455,86**	**565,13**	**607,27**	**650,13**	**660,29**	**705,36**	**914,66**

Źródło: Izba Celna w Warszawie. Dane pozyskane w maju 2013 r.

Kolejnym działem uwzględnionym w analizie jest dział 15 wg CN 2012, obejmujący przede wszystkim tłuszcze i oleje, zarówno pochodzenia roślinnego, jak i zwierzęcego. Nie jest możliwe na tym poziomie szczegółowości wyróżnienie tylko produktów pochodzenia roślinnego, w związku z czym przedstawiono te pozycje łącznie.

Opis działu:
15 – tłuszcze i oleje pochodzenia zwierzęcego lub roślinnego oraz produkty ich rozkładu; gotowe tłuszcze jadalne; woski pochodzenia zwierzęcego lub roślinnego

Tabela 21. Wartość importu tłuszczów i olei w mln PLN (sekcja II, nr działu 06-14)

Nr działu wg CN 2012	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	1-11.2012
15	574,32	798,11	757,02	866,32	534,94	487,24	578,11	603,00

Źródło: Izba Celna w Warszawie. Dane pozyskane w maju 2013 r.

Import tłuszczów i olei na poziomie ponad 600 mln zł w 2012 roku czyni tę pozycję jedną z dominujących w obrocie międzynarodowym (Tabela 21, 22). Warto zwrócić uwagę na duże fluktuacje wartości importu w czasie (znacznie większe obroty w latach 2006–2008).

Tabela 22. Wartość importu tłuszczów i olei w mln EUR (sekcja II, nr działu 06-14)

Nr działu wg CN 2012	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	1-11.2012
15	142,29	204,26	199,56	249,34	124,02	121,79	141,14	143,39

Źródło: Izba Celna w Warszawie. Dane pozyskane w maju 2013 r.

Wartość eksportu tłuszczów i olei (Tabela 23, 24) jest blisko trzykrotnie mniejsza od wartości ich importu, można więc uznać produkty tej kategorii za deficytowe na poziomie regionu.

Tabela 23. Wartość eksportu tłuszczów i olei w mln PLN (sekcja II, nr działu 06-14)

Nr działu wg CN 2012	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	1-11.2012
15	98,09	149,12	262,20	411,04	213,26	148,47	146,07	204,42

Źródło: Izba Celna w Warszawie. Dane pozyskane w maju 2013 r.

Tabela 24. Wartość eksportu tłuszczów i olei w mln EUR (sekcja II, nr działu 06-14)

Nr działu wg CN 2012	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	1-11.2012
15	24,42	38,13	69,41	119,01	49,56	37,15	35,22	48,60

Źródło: Izba Celna w Warszawie. Dane pozyskane w maju 2013 r.

Import i eksport ważniejszych towarów rolno-spożywczych (pochodzenia roślinnego) wg nomenklatury CN 2012

W analizie importu i eksportu ważniejszych towarów rolno-spożywczych wyselekcjonowano sześć działów wg nomenklatury CN 2012, opisanych poniżej:
17 – cukry i wyroby cukiernicze
18 – kakao i przetwory z kakao
19 – przetwory ze zbóż, mąki, skrobi lub mleka; pieczywa cukiernicze
20 – przetwory z warzyw, owoców, orzechów lub pozostałych części roślin
21 – różne przetwory spożywcze
23 – pozostałości i odpady przemysłu spożywczego; gotowa pasza dla zwierząt

W pierwszej kolejności warto odnotować większe znaczenie importu i eksportu towarów rolno-spożywczych (Tabela 25–28) niż produktów pochodzenia roślinnego. Przykładowo wartość importu towarów rolno-spożywczych w roku 2012 wynosiła ok. 6 510 mln zł, co dwukrotnie przekraczało wartość importu produktów pochodzenia roślinnego. Do najważniejszych grup produktów importowanych przez przedsiębiorstwa z województwa mazowieckiego należą przetwory ze zbóż, mąki, skrobi lub mleka oraz pieczywa cukiernicze (ponad 2 mld zł).

Tabela 25. Wartość importu towarów rolno-spożywczych (pochodzenia roślinnego) w mln PLN (sekcja IV, nr działu 17-21, 23)

Nr działu wg CN 2012	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	1-11.2012
17	657,68	737,14	807,78	857,51	779,43	1 116,47	1 137,62	1032,73
18	510,19	592,97	825,05	892,61	938,07	959,90	1 024,32	1 069,32
19	1 345,19	1 409,08	1 716,35	1 819,62	1 979,08	1 922,40	2 003,09	2 276,81
20	67,91	52,43	70,38	87,99	117,40	141,50	156,86	147,33
21	517,45	595,84	730,37	655,68	670,19	859,97	966,11	956,81
23	915,66	1067,18	1 059,64	1 092,20	1 114,91	1 091,03	1 067,93	1 027,01
Suma	**4 014,09**	**4 454,64**	**5 209,58**	**5 405,61**	**5 599,08**	**6 091,27**	**6 355,93**	**6 510,00**

Źródło: Izba Celna w Warszawie. Dane pozyskane w maju 2013 r.

Tabela 26. Wartość importu towarów rolno-spożywczych (pochodzenia roślinnego) w mln EUR (sekcja IV, nr działu 17-21, 23)

Nr działu wg CN 2012	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	1-11.2012
17	163,28	188,80	213,23	245,95	181,18	279,20	276,83	245,47
18	126,47	151,39	217,92	255,55	217,69	239,95	248,82	254,68
19	332,82	360,84	452,66	518,71	457,51	480,37	489,88	542,07
20	17,06	13,38	18,57	25,11	27,40	35,36	38,30	34,98
21	128,30	152,57	192,68	186,78	155,29	215,47	235,03	227,88
23	226,34	273,15	279,18	312,82	258,14	272,86	262,33	243,47
Suma	**994,28**	**1 140,12**	**1 374,25**	**1 544,91**	**1 297,21**	**1 523,21**	**1 551,18**	**1 548,55**

Źródło: Izba Celna w Warszawie. Dane pozyskane w maju 2013 r.

Tabela 27. Wartość eksportu towarów rolno-spożywczych (pochodzenia roślinnego) w mln PLN (sekcja IV, nr działu 17-21, 23)

Nr działu wg CN 2012	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	1-11.2012
17	733,85	897,49	980,82	1 078,02	1 495,26	2 055,20	2 078,05	1 697,61
18	432,62	483,76	500,01	486,45	722,81	822,99	1 026,22	882,43
19	413,70	409,56	374,86	379,20	282,97	578,14	629,45	632,37
20	358,95	482,24	538,99	627,45	801,97	857,84	997,57	1 057,97
21	1 055,63	1 205,91	1 103,06	1 154,31	1 020,28	972,25	1 433,64	1 717,76
23	431,99	471,20	659,27	600,26	702,31	445,12	509,36	543,75
Suma	**3 426,74**	**3 950,16**	**4 157,02**	**4 325,69**	**5 025,59**	**5 731,54**	**6 674,28**	**6 531,89**

Źródło: Izba Celna w Warszawie. Dane pozyskane w maju 2013 r.

Tabela 28. Wartość eksportu towarów rolno-spożywczych (pochodzenia roślinnego) w mln EUR (sekcja IV, nr działu 17-21, 23)

Nr działu wg CN 2012	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	1-11.2012
17	182,10	229,69	259,03	309,65	347,64	514,89	509,19	403,94
18	106,81	123,66	131,55	139,99	167,39	205,83	252,03	209,53
19	102,47	105,00	98,87	108,20	65,76	144,68	153,67	150,12
20	88,69	123,15	142,19	179,22	186,06	214,67	243,69	251,08
21	262,10	307,94	290,46	331,78	236,44	243,06	349,48	408,25
23	106,95	120,45	173,59	172,15	162,41	111,38	124,50	129,05
Suma	**849,13**	**1 009,89**	**1 095,69**	**1 240,99**	**1 165,71**	**1 434,51**	**1 632,55**	**1 551,95**

Źródło: Izba Celna w Warszawie. Dane pozyskane w maju 2013 r.

Zbliżone wartości importu zostały odnotowane w przypadku czterech grup produktów: cukry i wyroby cukiernicze, kakao i przetwory z kakao, przetwory spożywcze oraz pozostałości i odpady przemysłu spożywczego. W przypadku każdej z tych kategorii wartość importu wynosi ok. 1 mld zł.

Analizując dane dotyczące eksportu towarów rolno-spożywczych pochodzenia roślinnego, warto zauważyć, że jest on sumarycznie zbliżony do wartości importu tych produktów. Można stwierdzić, że w minimalnym stopniu występuje nadwyżka eksportu (ok. 22 mln zł). Do najważniejszych produktów eksportowych należą cukry i wyroby cukiernicze oraz różne przetwory spożywcze.

Warto nadmienić, że dominującą rolę w handlu zagranicznym artykułami rolno-spożywczymi w województwie mazowieckim odgrywa Warszawa, co jest związane z koncentracją zarejestrowanych na obszarze tego miasta podmiotów, należących do branży przetwórstwa rolno-spożywczego oraz central pośredniczących w handlu zagranicznym.[9]

5.1.2. Identyfikacja kluczowych podsektorów i branż

Województwo mazowieckie zajmuje silną pozycję w kraju w zakresie produkcji rolniczej. Świadczy o tym znaczący udział Mazowsza w krajowej produkcji zbóż, owoców, warzyw, mleka i mięsa. Z najnowszych szacunków wynika, że producenci z województwa mazowieckiego wytworzyli (w 2011 r.) ok. 19,1% globalnej produkcji

[9] Projekt strategii rozwoju województwa mazowieckiego do 2030 roku. Inteligentne Mazowsze, Warszawa 2012.

rolniczej w kraju[10]. Tę silną pozycję potwierdziły wyniki Powszechnego Spisu Rolnego przeprowadzonego w 2010 r. Wśród 16 województw Mazowsze zajmuje czołowe lokaty:

- 2 miejsce (po woj. małopolskim) pod względem liczby gospodarstw rolnych;
- 2 miejsce (po woj. lubelskim) pod względem odsetka gospodarstw prowadzących działalność rolniczą w ogólnej liczbie gospodarstw;
- 1 miejsce (przed woj. wielkopolskim) pod względem powierzchni użytków rolnych w gospodarstwach rolnych;
- 1 miejsce (przed woj. lubelskim) pod względem powierzchni sadów;
- 2 miejsce (po woj. wielkopolskim) pod względem powierzchni zasiewów zbóż,
- 1 miejsce (przed woj. łódzkim) pod względem uprawy ziemniaków;
- 2 miejsce (po woj. wielkopolskim) pod względem powierzchni uprawy roślin pastewnych;
- 3 miejsce (przed woj. kujawsko-pomorskim i wielkopolskim) pod względem powierzchni uprawy warzyw gruntowych;
- 1 miejsce (przed woj. podlaskim) pod względem pogłowia bydła;
- 3 miejsce (po woj. wielkopolskim i kujawsko-pomorskim) pod względem stada trzody chlewnej;
- 1 miejsce (przed woj. lubelskim) pod względem stada koni;
- 2 miejsce (po woj. wielkopolskim) pod względem pogłowia drobiu ogółem.[11]

Analizując dane z Rocznika statystycznego województwa mazowieckiego, dotyczące struktury globalnej produkcji rolniczej, można wyciągnąć następujące wnioski:

- produkcja roślinna w 2010 r. stanowiła 45,5% globalnej produkcji rolniczej województwa, a najważniejszymi jej składowymi były: warzywa (9,2%), owoce (9,0%), zboża (9,0%), ziemniaki (6,8%);
- produkcja zwierzęca stanowiła 54,5% globalnej produkcji rolniczej, a najważniejszymi jej składnikami były:
  - żywiec rzeźny (26,3%), w tym: drób (10,2%), trzoda chlewna (9,8%) oraz bydło bez cieląt (4,7%),
  - mleko krowie (20,9%),
  - jaja kurze (5,4%).

Mazowsze, na tle kraju, jest wyspecjalizowane w uprawie owoców. Mazowieckie sady stanowią 1/3 całkowitej powierzchni sadów w Polsce. W 2011 roku prawie połowa zbiorów owoców z drzew w kraju pochodziła z upraw w województwie mazowieckim. Co więcej, 52% powierzchni mazowieckich sadów znajduje się w jednym powiecie – grójeckim. Istnieją odmiany jabłoni, w uprawie których mazowieccy rolnicy są specjalistami. Około połowy powierzchni europejskich upraw odmian Szampion, Gloster, Lobo, Cortland i Ligol znajduje się w województwie mazowieckim. Warto podkreślić, że duże znaczenie produkcji sadowniczej oraz warzywnej znajduje bezpośrednie przełożenie także na przetwórstwo. Przykładowo, produkcja soków z owoców i warzyw przez zakłady zlokalizowane na terenie województwa mazowieckiego stanowią 46,8% całkowitej produkcji krajowej. Eksperci uczestniczący w panelu również potwierdzają, że na Mazowszu ma miejsce koncentracja produkcji jabłek.

„Sadownictwo, to jest silna strona."
Panel
„Sadownictwo, owoce. To jest specyficzny klimat, co 3 jabłko jest u nas, jest zagłębie. Doskonale już utechnologizowane, ale w tym dobrym wydaniu, na przechowalnictwo, na przetwórstwo, to jest eksport, a poza tym Mazowsze tego nie wchłonie, więc jest nastawienie na eksport itd. Tu jest to, że jest duża baza. Baza jest również jeśli chodzi o mleczarstwo, rynek świński, trzodę chlewną… My mamy bazę i to są podstawy, tu bym widziała te kierunki. Z warzywami to tak troszkę może mniej. Natomiast na pewno sadownictwo i na pewno mleko."
Panel

Poglądy przedstawione w trakcie panelu ekspertów znajdują potwierdzenie także w danych statystycznych oraz literaturze przedmiotu. Sadownictwo jest jedną z wiodących specjalizacji regionu. Największa powierzchnia upraw jabłoni znajduje się w województwie mazowieckim. Najwięcej sadów jest zlokalizowanych w tzw. zagłębiach sadowniczych w okolicach Grójca, Warki czy Tarczyna. Produkcją jabłek zajmują się 7 442 gospodarstwa, a ich średnia powierzchnia wynosi około 7 ha, w tym powierzchnia sadu 4,2 ha. Koncentracja upraw jabłoni występowała w gminach: Błędów, Belsk Duży, Grójec, Warka (nawet do 70% upraw). Powierzchnia upraw sa-

[10] Obliczenia własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych.
[11] Powszechny Spis Rolny 2010, Raport z województwa mazowieckiego, Warszawa 2011.

downiczych w regionie grójeckim wynosiła ponad 40 tys. ha. Średnia produkcja jabłek kształtowała się na poziomie około 800 – 900 tys. ton, co stanowiło ponad 1/3 produkcji krajowej.[12]

Zboża, najczęściej żyto, zajmują na Mazowszu 43% powierzchni użytków rolnych. W innych regionach kraju zboża mają wyraźnie większy udział w uprawach (przeciętnie o 10 pkt. proc.), przy czym przeważnie dominuje pszenica. Rośliny oleiste i buraki cukrowe, w porównaniu z pozostałą częścią kraju, są na Mazowszu uprawiane w stopniu marginalnym. Mazowsze odgrywa jednak istotną rolę w przetwórstwie produktów zbożowych – przykładowo produkcja mąki żytniej w 2011 r. stanowiła 22,2% produkcji krajowej, a makaronów – 25,4%.

Tradycyjnie silną pozycję w gospodarce województwa ma branża spożywcza. W zakresie przetwórstwa spożywczego, województwo Mazowieckie jest liderem w skali Polski w produkcji następujących wyrobów[13]:

- produkty uboju wliczane do wydajności poubojowej:
  - bydła i cieląt – 71 tys. t, udział w kraju 30,5%,
  - trzody chlewnej – 244,8 tys. t, udział w kraju 26,9%;
- mięso drobiowe – 263,5 tys. t, udział w kraju 15,4%;
- wędliny – 21,8 tys. t, udział w kraju 21,8%;
- soki z owoców i warzyw – 3242,9 tys. hl, udział w kraju 46,8%;
- mleko płynne przetworzone – 5434,0 tys. hl, udział w kraju 19,8%;
- sery i twarogi – 210,2 tys. t, udział w kraju 27,9%;
- mąka pszenna – 420,0 tys. t, udział w kraju 19,1%;
- mąka żytnia – 47,5 tys. t, udział w kraju 22,2%;
- makarony – 46,5 tys. t, udział w kraju 25,4%.

Znaczący udział w produkcji krajowej ma także masło i pozostałe tłuszcze do smarowania. Roczna produkcja wyniosła 21,2 tys. t, co stanowiło 12,4% udziału w produkcji krajowej.

Hodowla zwierząt gospodarskich jest w województwie mazowieckim rozwinięta bardziej niż przeciętnie w pozostałych województwach. Dotyczy to zwłaszcza koni, drobiu i bydła, których pogłowie przypadające na hektar użytków rolnych jest na Mazowszu wyraźnie większe niż w całym kraju. Wkład mazowieckich gospodarstw rolnych w polską produkcję mięsa drobiowego, jaj i mleka jest tym samym znaczny.

W latach 2001–2011 odnotowano znaczne zwiększenie liczby niektórych zwierząt gospodarskich w województwie mazowieckim. Ponad trzykrotnie wzrosła liczba sztuk drobiu, a o 15% – bydła. O ponad 1/3 zmniejszyło się natomiast pogłowie hodowanej na Mazowszu trzody chlewnej.[14] Województwo mazowieckie odgrywa istotną rolę w zakresie produkcji mleka (19,8%), sera i twarogów (27,9%), mięsa drobiowego (stanowi 15,4% całkowitej produkcji krajowej w 2011 r.), wędlin (21,8%), produktów uboju bydła i cieląt (30,5%) oraz trzody chlewnej (26,9%)[15].

Powyższe dane znajdują potwierdzenie w wypowiedziach uczestników panelu ekspertów oraz osób, z którymi na potrzeby opracowania raportu przeprowadzono wywiady IDI:

„Biorąc pod uwagę, że rolnictwo służy jako produkcja jakiegoś wytworzenia masy, musi mieć siłę napędową, żeby to robić (…) Kołem napędowym rolnictwa jest przede wszystkim przetwórstwo."
Panel
„Jeśli chodzi o zboża, struktura upraw na Mazowszu jest taka jaka jest, są to gospodarstwa w dużej mierze rozdrobnione. Mało jest tych, które mają powyżej 50 ha i więcej, w związku z tym konkurencyjność w tym obszarze nie wygląda najlepiej. Jeśli chodzi o produkcję zwierzęcą trzeba jasno powiedzieć, że Mazowsze nie odbiega od średniej w odniesieniu do produkcji trzody chlewnej, dawniej dominowało i ta produkcja była całkiem nieźle rozwinięta. Dzisiaj ze względu na rozdrobnienie produkcji, ale także na problemy związane z tym, jak stada są tworzone, jak wyglądają cykle, to produkcja trzody chlewnej jest w opłakanym stanie. (…) Było podnoszone, żeby rozwijać produkcję mleka, to się w niektórych regionach udaje, no Ostrołęka, a jeśli chodzi o produkcję żywca wołowego, tutaj jest sporo do zrobienia. Sytuacja znacznie się poprawia, ze względu na różnego rodzaju programy, które mają temu celowi służyć. Produkcja owiec jest minimalna i Mazowsze w dużej części stoi produkcją drobiu. Ten drób ja bym potraktował jako tę branżę, która się najszybciej rozwija. A jeśli chodzi o prze-

[12] A. Borowska: Zmiany na rynku jabłek w Polsce z uwzględnieniem jabłek regionalnych, PAN Warszawa 2013.
[13] Rocznik Statystyczny Województwa Mazowieckiego, Urząd Statystyczny, Warszawa 2012.
[14] I.Magda, A.Kamińska, K.Pogorzelski: Rzecz o rolnictwie. Teraźniejszość i przyszłość rolnictwa na Mazowszu, IV raport kwartalny, IBS 2012.
[15] Rocznik statystyczny województwa mazowieckiego, Warszawa 2012.

twórstwo no to tutaj przede wszystkim przetwórstwo owocowo-warzywnicze. Małe i średnie przedsiębiorstwa w tym zakresie dominują, także dostarczają sporo, jeśli chodzi o mrożonki. Nie jestem pewien jak wygląda przemiał zbóż. Mamy zlokalizowanych kilka dużych zakładów produkcyjnych na Mazowszu i one sporo w tym zakresie robią, jeśli chodzi o przemysł tłuszczowy, tutaj też mamy kilka zakładów, ale w zakresie tego przemysłu też trzeba wspomnieć o pochodnych, takich jak produkcja majonezów i innych rzeczy. To też się całkiem nieźle rozwija. Cukier nie funkcjonuje."
Idi5

5.1.3. Rola grup producenckich, inicjatyw klastrowych i klastrów

Na przestrzeni ostatnich lat można zaobserwować dynamiczny wzrost konkurencyjności polskich przedsiębiorstw. Istotnym elementem jest ich współpraca z samorządem lokalnym, jak również środowiskami naukowymi. Z roku na rok wzrasta również zainteresowanie polskich przedsiębiorców, w tym także działających na terenie województwa mazowieckiego, powiązaniami kooperacyjnymi, w tym klastrami. Klastry to silne i wysoce konkurencyjne skupiska przedsiębiorstw o określonym profilu działalności wraz z otaczającymi instytucjami (naukowymi, usługowymi, administracyjnymi). Podstawową siłę klastrów tworzą firmy, ale dla rozwoju klastrów i inicjatyw klastrowych istotna jest również obecność różnego rodzaju instytucji, które mogą wspierać rozwój przedsiębiorstw (w tym ze sfery B+R), polityka publiczna oraz mentalność środowisk biznesu, nauki i administracji.[16]

Nadal największym problemem jest przełamanie braku wiary w sens zrzeszania się, braku zaufania i niechęci do współpracy pomiędzy aktorami sektora rolno-spożywczego, co znalazło potwierdzenie zarówno w wynikach badań jakościowych, jak i ilościowych.

Stworzenie przyjaznego otoczenia, zarówno dla przedsiębiorców, jak i rozwoju współpracy na linii biznes – nauka – otoczenie biznesu, stanowi jeden z priorytetów polityki Samorządu Województwa Mazowieckiego. W dokumentach strategicznych regionu wskazuje się klastry jako ważny instrument do osiągnięcia tego celu. „Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do roku 2020" jako jeden z kierunków działań wyznacza „rozwój regionalnych sieci kooperacyjnych i przepływu nowoczesnych technologii"[17].

Z kolei „Regionalna strategia innowacji" dla Mazowsza na lata 2007–2015 (RIS Mazovia) uznaje m.in. pobudzanie tworzenia i rozwoju klastrów oraz innych struktur sieciowych za swój cel operacyjny.[18]

Również eksperci, z którymi przeprowadzono wywiady IDI potwierdzają przedstawione wyżej poglądy o istotności tworzenia i promowania powiązań między podmiotami, jako drogi do rozwoju innowacji:

„Duży jest rozwój jeśli chodzi o zawiązywanie, tworzenie grup producentów rolnych. W tej chwili jest to znaczny postęp w ilości zarówno producentów rolnych, jak i grup producentów owoców i warzyw. Właśnie zawiązywanie tego typu działalności umożliwia rozwój, większą sprzedaż, dostawę jednakowych partii towaru, zarówno na rynek krajowy, jak i zagraniczny(…) Te grupy producenckie powstają tak nie bardzo chętnie, bo tu jest kwestia kilku osób, żeby szli w jednym kierunku, te relacje międzyludzkie tutaj są zbyt słabo rozwinięte, ukształtowane, ale tworzenie grup producenckich to jest przyszłość, to jest rozwój zarówno produkcyjny, sprzedaży i potencjału Mazowsza."
Idi2

„Myślę, że tak, że to jest dobry kierunek, bo to jest różne spojrzenie, różnych podmiotów, organizacji, na dany problem. Producent nie będzie wszystkiego wiedział, do tego ma pomoc instytutu badawczego, który mu umożliwi zbadanie czegoś, do tego samorząd, na danym terenie dana inwestycja czy działanie jest realizowane. Takie różnokierunkowe działanie, różnokierunkowa współpraca daje większe efekty. Producent może wszystkiego nie wiedzieć, nie wie skąd się dowiedzieć, a takie połączenie różnych organizmów daje większe szanse."
Idi5

Jednym ze sposobów na zwiększanie konkurencyjności gospodarstw rolnych jest także zakładanie grup producenckich. Zrzeszanie się producentów w grupy umożliwia koncentrację podaży i zmniejszenie liczby pośredników, co znajduje przełożenie na zmniejszenie kosztów produkcji w gospodarstwie, m.in. przez wspólne zakupy, przygotowanie produktów do handlu czy transport. Jest to o tyle ważne w przypadku gospodarstw rolnych, że

[16] Klastry w województwie mazowieckim 2012, PARP, Warszawa 2012.
[17] Pod red. Z. Strzeleckiego, Rozmieszczenie zakładów przemysłu rolno-spożywczego w województwie mazowieckim w kontekście wykształconych specjalizacji rolniczych, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, Warszawa 2011.
[18] Regionalna strategia innowacji dla Mazowsza 2007-2015, Warszawa 2008.

działają one w sektorze rozproszonym, a ich oddziaływanie na rynek jest niewielkie. Ponadto grupom producenckim przysługuje pomoc finansowa w związku z kosztami administracyjnymi, które muszą ponieść. Istotność roli jaką odgrywa integracja pozioma producentów rolnych dostrzegają także respondenci, z którymi przeprowadzono wywiady IDI:

„Trzeba zejść na poziom łańcucha i zidentyfikować liderów, którzy mogliby czy staliby się podmiotami, które by nadawały ton i tych wesprzeć w tych działaniach. Jeszcze powiem o jednej grupie, która moim zdaniem jest bardzo ważna, to w szczególności w odniesieniu do producentów owoców i warzyw, są to grupy producenckie, także mogą być liderami na rynku, one otrzymały sporo wsparcia, te które umiały wykorzystać wsparcie nie bały się zaryzykować i potrafiły się dogadać między sobą, bo z grupami producenckimi jest taki problem, żeby oni się dogadali między sobą. Jeśli to się im udało, to oni wyrośli także na takie koło zamachowe całego sektora."
Idi5

Istotności tego zagadnienia zdają się natomiast nie dostrzegać sami przedsiębiorcy. Wśród podmiotów, które wzięły udział w badaniach CATI jedynie 6,6% respondentów zadeklarowało członkostwo w grupach producenckich, inicjatywach klastrowych lub klastrach.

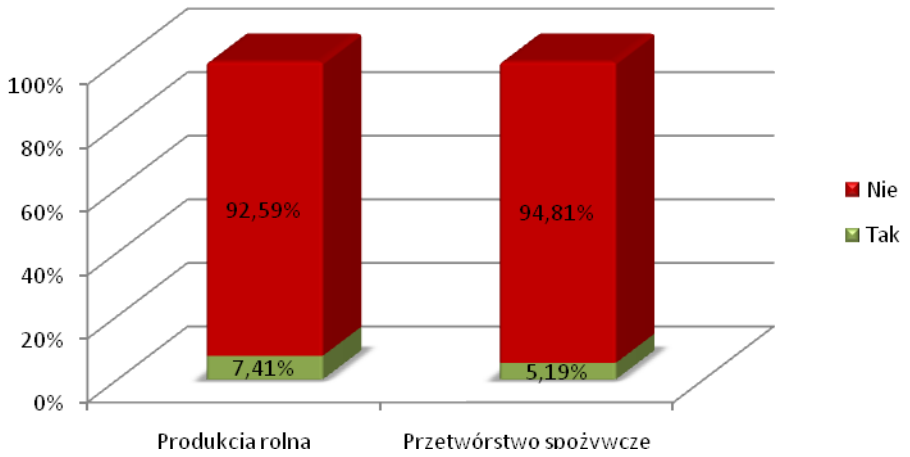
Tabela 29. Członkostwo w grupach producenckich, inicjatywach klastrowych lub klastrach w podziale na produkcję/przetwórstwo

Branża	Nie	Tak	Suma końcowa
Produkcja rolna	225	18	**243**
Przetwórstwo spożywcze	128	7	**135**
Suma końcowa	**353**	**25**	**378**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań CATI.

W podziale na produkcję i przetwórstwo, członkostwo w grupach producenckich, inicjatywach klastrowych lub klastrach (Tabela 29, Rysunek 6) zadeklarowało odpowiednio 7,41% i 5,19% badanych.

Rysunek 6. Członkostwo w grupach producenckich, inicjatywach klastrowych lub klastrach w podziale na produkcję/przetwórstwo

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań CATI.

Z uwagi na słabe zorganizowanie tego typu form działalności na Mazowszu można założyć, że wciąż nie odgrywają one wiodącej roli, a w ich strukturach funkcjonuje ograniczona liczba członków. Najsłabszym elementem jest tutaj czynnik ludzki, tj. niechęć do współpracy, brak zaufania do partnerów, brak przekonania o zaletach wspólnego działania i zrzeszania się podmiotów oraz brak przekonania o wręcz konieczności integracji działań w różnych obszarach prowadzonej działalności gospodarczej.

„Dwie rzeczy są potrzebne, pierwsze w ogóle zainteresowanie i współpraca, (…) poza ten sektor rolno-spożywczy, to trzeba też… dobrze by było, by ci którzy w nim uczestniczą uświadomili sobie, w jakim systemie funkcjonują, że rolnik to jest nie tylko rolnik, ale on będzie też przetwórcą, żeby to było… żeby współpracował z tymi, którzy odpowiadają za opakowania, środki ochrony roślin, generalnie żeby wychodzić, sieciować tę

współpracę pomiędzy różnymi ogniwami. Ta współpraca to by było na pewno wartościowe, o ile na indywidualnym producencie, dla indywidualnego producenta zbyt kosztowne może okazać się kupno pewnych technologii, czy współpracy z tymi instytucjami badawczo-rozwojowymi, dla grupy może być to obciążenie mniejsze, to może być szansa dla całego sektora, ale też postawienie na tę jakość, to jest ważne, czasami się zapomina. My nie mamy takich warunków, żeby zdominować świat, Chiny czy Ukrainę, ale jakością możemy tutaj walczyć."
Idi3

Na podstawie badań CATI można uznać, że rozpoznawalnymi grupami producenckimi, klastrami i inicjatywami klastrowymi oraz organizacjami branżowymi zrzeszającymi uczestników sektora rolno-spożywczego są takie podmioty jak: Grupa Producentów Owoców SUNBERRY Sp.z.o.o., Jabłuszko Sp. z o.o., Fri Agro Sp. z o.o., TWÓJ OWOC Sp. z o.o. , Grupa Producentów Mleka "DOBRE MLEKO" sp. z o.o., Spółdzielnia "Pieczarka Siedlecka", Mlekoma Grupa Producencka Sp. z o.o., Zrzeszenie Pszczelarzy Apicentrum, Mazowiecka Izba Gospodarcza, Krajowa Izba Producentów Drobiu i Pasz, Podlaskie Zrzeszenie Producentów Trzody Chlewnej.

Klastry i inicjatywy klastrowe

Według badań prowadzonych przez PARP w ramach w przedsięwzięcia: „Polskie klastry i polityka klastrowa", w województwie mazowieckim do końca 2011r. powstało łącznie 25 inicjatyw klastrowych. Organizacje te najczęściej powstawały z inicjatywy przedsiębiorstw. Zdarzało się jednak, że inicjatorem ich działalności były instytucje naukowe oraz samorządy, czego przykładem jest Mazowiecki Klaster Owocowy. Jego inicjatorem i koordynatorem jest gmina Pniewy.[19] Klaster został zawiązany na podstawie porozumienia, zawartego między 15 sadownikami z gminy Pniewy, przedsiębiorstwami i instytucjami wspierającymi, zlokalizowanymi w województwie mazowieckim oraz ZUT NOT i Warszawską Izbą Gospodarczą. Powodem jego utworzenia była potrzeba wzmocnienia innowacyjności i konkurencyjności sadownictwa mazowieckiego w warunkach nasilającej się konkurencji i postępujących procesów globalizacyjnych w branży owocowej. Celem klastra jest wywarcie wymiernego wpływu na poprawę współpracy między władzami regionalnymi, jednostkami naukowymi, organizacjami otoczenia biznesu i firmami lokalnymi, jak również wzmocnienie konkurencyjności przez projekty pomocne w rozwoju i promocji sektora owocowego województwa mazowieckiego. Kompetencje klastra to tworzenie platformy współpracy między firmami z branży sadowniczej i okołosadowniczej a jednostkami naukowo-badawczymi, organizacjami otoczenia biznesu oraz administracją publiczną, podnoszenie konkurencyjności, rozwój i promocja sektora owocowego z Mazowsza. Dążąc do podniesienia jakości i innowacyjności w produkcji, logistyce i opakowaniach, klaster współpracuje ze Szkołą Główną Gospodarstwa Wiejskiego, Instytutem Żywności i Żywienia, Mazowieckim Centrum Doradztwa Rolniczego oraz Politechniką Warszawską.[20] Za sukces klastra należy uznać to, że udało się namówić podmioty do współpracy i podpisać formalne porozumienie, a zatem sformalizować struktury. Podmioty klastra spotykają się cyklicznie, by rozmawiać o dalszej współpracy, jednak nadal nie ma to przełożenia na samą działalność gospodarczą. Klaster nie działa zbyt prężnie, ponieważ boryka się z problemami takiej natury jak trudności w namówieniu członków do współpracy czy brak zaufania między podmiotami klastra. W ramach swojej działalności klaster chce pozyskać dofinansowanie na stworzenie hurtowni wysokiego składowania, co samo w sobie jest bardzo ciekawym przedsięwzięciem, którego jednak, z wyżej wymienionych powodów, do chwili obecnej nie udało się tego zrealizować.

Innym klastrem, o którego funkcjonowaniu warto wspomnieć w kontekście charakterystyki sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim jest Mazowiecki Klaster Efektywności Energetycznej i Odnawialnych Źródeł Energii. Rozwój kompleksu rolno-spożywczego może stanowić asumpt do rozwoju innego rodzaju specjalizacji, np. rolnictwa energetycznego, co ma szczególne znaczenie w kontekście wyzwań, wynikających z przyjętego przez Polskę tzw. pakietu klimatycznego. Wykorzystanie produktów ubocznych rolnictwa oraz pozostałości przemysłu rolno-spożywczego pozwoliłoby na zachowanie podstawowej funkcji rolnictwa, którą jest produkcja żywności i jednoczesne wytwarzanie energii odnawialnej. W związku z tym, dostrzegając znaczenie odnawialnych źródeł energii, zwiększenia efektywności energetycznej oraz ich wpływu na rozwój województwa mazowieckiego jako miejsca lokalizacji innowacyjnych inwestycji, a także mając na uwadze potrzebę podnoszenia konkurencyjności przedsiębiorstw, Mazowiecka Agencja Energetyczna podjęła inicjatywę utworzenia i rozwoju Mazowieckiego Klastra Efektywności Energetycznej i Odnawialnych Źródeł Energii jako platformy powiązań jednostek rządowych, samorządowych, biznesu oraz instytucji B+R. Misją klastra jest wzajemne wspieranie się przedsiębiorców, jednostek ze sfery badawczo-rozwojowej oraz instytucji otoczenia biznesu, działających w branżach związanych z szeroko rozumianą energią odnawialną, przez stałą współpracę, opartą o transfer wiedzy, wdrażanie innowacyjnych rozwiązań oraz poprawę konkurencyjności podmiotów tworzących

[19] Klastry w województwie mazowieckim 2012, PARP, Warszawa 2012.
[20] Op.cit.

klaster. Wśród zadań klastra znajduje się także wykreowanie Mazowsza i regionów sąsiednich jako miejsc otwartych na rozwój innowacji i włączenie do tych działań jednostek samorządu terytorialnego. Ponadto jego celem jest tworzenie sieci współpracy przedstawicieli mazowieckich uczelni, jednostek otoczenia biznesu, administracji oraz przedsiębiorców z branży odnawialnych źródeł energii, stymulowanie rozwoju nowych technologii i zaplecza analityczno-badawczego, kreowanie innowacyjnych produktów i rozwiązań, wspieranie działań związanych ze zrównoważonym wykorzystaniem odnawialnych źródeł energii w oparciu o potencjał województwa mazowieckiego, opracowanie wspólnych produktów bazujących na innowacyjnych rozwiązaniach wypracowanych we współpracy z jednostkami B+R uczelni partnerskich.[21]

Kolejnym klastrem związanym z sektorem rolno-spożywczym, obejmującym działaniem teren Mazowsza, jest Stowarzyszenie Łódzko-Mazowiecki Klaster Owocowo-Warzywny. Jest to zrzeszenie osób fizycznych, działających na rzecz gospodarczego wzmocnienia sektora owocowo-warzywnego w województwach łódzkim i mazowieckim. Powstało ono w 2009 roku i na początku zrzeszało 32 podmioty. Jednakże liczba jego członków uległa zmniejszeniu i w 2012 roku klaster zrzeszał już tylko 15 podmiotów.[22] Przeciągający się proces rejestracji stowarzyszenia i konieczność organizacji kolejnego spotkania założycielskiego, wpłynęły demotywująco na część uczestników inicjatywy. Osoby spodziewające się szybkich efektów mogły poczuć zniechęcenie do tego projektu. Powstanie klastra jest przez wielu traktowane jako kontynuacja rozpoczętego kilka lat temu procesu integracji. Występuje realna współpraca nie tylko horyzontalna (grupy producenckie), ale także wertykalna (dostawca-przetwórca-odbiorca). Klaster działa na bardzo dużym terenie. Nominalnie zakres jego działania może łączyć punkty oddalone od siebie o ponad 200 km.[23]

Działania klastra skupiają się na propagowaniu nowoczesnych metod produkcji owoców i warzyw, modernizacji i rozwoju przemysłu przetwórczego, wdrażaniu innowacyjnych technologii, ilościowym i jakościowym wzroście produkcji przetworów i koncentratów. Celem klastra jest również korzystanie z wiedzy jednostek badawczo-rozwojowych i uczelni, współpraca z Centrum Zaawansowanych Technologii „Agro-Tech" w Skierniewicach, Instytutami Sadownictwa i Kwiaciarstwa oraz Warzywnictwa, Szkołą Główną Gospodarstwa Wiejskiego i Państwową Wyższą Szkołą Zawodową w Skierniewicach. Koordynatorem klastra jest Skierniewicka Izba Gospodarcza.

W tym miejscu trzeba również napisać o projekcie realizowanym przez Szkołę Główną Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie pt.: Klaster Innowacji w Agrobiznesie, współfinansowanym przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach „Regionalnego programu operacyjnego województwa mazowieckiego 2007–2013". Głównym celem projektu jest transfer wiedzy do szeroko pojętego biznesu (science to business – S2B), zwiększenie efektywności transferu technologii i wiedzy między uczestnikami klastra, a w rezultacie wzrost potencjału innowacyjnego Mazowsza. Przedmiotem projektu jest utworzenie powiązania korporacyjnego o znaczeniu regionalnym, funkcjonującego w obrębie szeroko rozumianej branży agrobiznesu. Zainicjowanie współpracy w ramach klastra będzie miało na celu stworzenie sprawnego narzędzia polityki rozwoju, podnoszącego poziom innowacyjności i konkurencyjności mazowieckich przedsiębiorstw. Analizowany projekt będzie początkowo jednoczyć działania uczelni wyższej, stanowiącej zaplecze naukowe projektu (SGGW), instytucji otoczenia biznesu (2 organizacje branżowe) i przedsiębiorstw (7 firm), a w dalszym etapie – również innych firm z branży agrobiznesu z terenu województwa mazowieckiego. W efekcie realizacji projektu powstanie internetowa platforma innowacji w agrobiznesie, dostarczająca informacji, umożliwiająca nawiązywanie współpracy i realizację wspólnych inicjatyw innowacyjnych. W ramach platformy, za pośrednictwem sieci Internet, świadczonych będzie 5 nowych, innowacyjnych usług. Przedsiębiorcy skupieni w klastrze uzyskają możliwość korzystania z nich nieodpłatnie. Projekt jest niezwykle istotny nie tylko dla scalenia działań agrobiznesowych czy poprawy ich jakości, ale również dla podniesienia konkurencyjności firm działających w tej branży.[24]

Wspieranie i rozwijanie wszelkich działań zmierzających do aktywizacji producentów rolnych, do podejmowania wspólnych działań na rynku oraz popularyzujących rodzimą produkcję rolniczą jest ważnym elementem strategii rozwoju województwa mazowieckiego i ma na celu podniesienie dochodów rolników i producentów rolnych przez poprawę ilości, jakości i koncentracji produkcji w ich gospodarstwach i przedsiębiorstwach.

[21] Klastry w województwie mazowieckim 2012, PARP, Warszawa 2012.
[22] http://www.stronaprojektu.pl/klaster-owocowo-warzywny-w-woj-lodzkim/ Link aktywny na dzień 30.05.2013.
[23] Policy & Action Group Uniconsult Sp. z o.o.: Ocena funkcjonowania klastrów województwa łódzkiego – studia przypadków w kontekście realizacji RPO WŁ. Raport końcowy, 2009.
[24] http://cobis.sggw.pl/projekty/projekty-sggw/perspektywa-2007-2013/klaster-innowacji-w-agrobiznesie Link aktywny na dzień 30.05.2013.

Grupy producenckie

Z danych Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi wynika, że w Polsce wartość produktów wprowadzanych (przez grupy i organizacje producentów owoców i warzyw) do obrotu stanowi około 1/5 krajowej produkcji. Celem działalności tych podmiotów jest m.in. koncentracja produkcji, podaży i sprzedaży, dostosowanych do potrzeb rynku. Dotychczasowa działalność stowarzyszeń (np. w przypadku jabłek grójeckich) była przede wszystkim skupiona na próbie integracji środowiska (sadowników), w minimalnym zakresie na promocji produktu, przygotowaniu wspólnego wniosku oraz edukacji.[25] Podejmowanie wysiłków integracji zawodowej przez wspólne działanie rolników w grupach producentów rolnych jest jednym z warunków rozwoju rolnictwa na Mazowszu. Większe i silniejsze organizacje producenckie w warunkach konkurencji odgrywają i będą w przyszłości odgrywać coraz większą rolę w funkcjonowaniu rynku rolnego. Efekty ekonomiczne w warunkach zespołowego działania są lepsze niż indywidualnego. Istnienie grup producentów rolnych ułatwia producentom zbyt wytwarzanych produktów w większych, jednolitych partiach, spełniających wymagania klientów. Czynnikiem motywującym do tworzenia grup producentów rolnych jest wspólne planowanie i dostosowanie produkcji do popytu pod względem asortymentu, ilości i jakości towaru. Mimo tego liczba grup producentów rolnych w rejestrze wojewody mazowieckiego na dzień 15.05.2013 r. wynosiła 50, wstępnie uznanych grup producentów owoców i warzyw – 72, a uznanych organizacji producentów owoców i warzyw, funkcjonujących na terenie województwa mazowieckiego – 23.[26]

Dane te wskazują, że mimo korzystnych regulacji prawnych i wieloletnich działań Samorządu Województwa Mazowieckiego, Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, ośrodków doradztwa rolniczego (takich jak cykl terenowych spotkań informacyjnych oraz szkoleniowo-seminaryjnych na temat uwarunkowań formalno-prawnych i organizacyjnych tworzenia i działalności grup producenckich oraz form pomocy ze środków publicznych dla tych grup) oraz możliwości korzystania ze wsparcia finansowego, a także tego, że członkami organizacji i grup producenckich mogą być wszyscy rolnicy posiadający tzw. gospodarstwa towarowe (produkujące na rynek), stopień zorganizowania się rolników i udział produkcji w grupach jest niski.

W literaturze przedmiotu wskazuje się, że utrzymująca się niechęć do zrzeszania wynika z negatywnych doświadczeń ubiegłych lat, ale również małej świadomości rolników tego, że coraz większe ponadnarodowe koncerny spożywcze eliminują z rynku pojedynczych producentów. Teoria ekonomii zaś sugeruje, że przyczyn takiego stanu rzeczy można upatrywać np. w zmienności cen produktów rolnych – z jednej strony motywem do współpracy może być chęć zapewnienia sobie stabilnych warunków transakcji, z drugiej jednak, w warunkach niepewności, dostosowanie się do zmieniających się okoliczności będzie szybsze na poziomie jednostki niż na poziomie grupy. Im większa jest zmienność cen tym mniejsza jest skłonność rolników do podejmowania współpracy. [27] Znaczna część rolników jest zainteresowana integracją, ale utrudniają ją różnorakie bariery. Należą do nich zwłaszcza obawy, dotyczące utraty samodzielności decyzyjnej oraz lęk przed konfliktami i nieporozumieniami w grupie. Ponownie trzeba wskazać, podobnie jak w działalności klastrowej, bariery psychologiczne takie jak: brak zaufania producentów do siebie nawzajem oraz niechęć do podejmowania inicjatyw i sprawowania funkcji lidera. Potwierdzeniem takiego twierdzenia są opinie uczestników panelu ekspertów:

„U nas jednak te powiązania wśród małych rolników są słabsze niż w innych regionach, z tego względu mamy pewne tradycje, jesteśmy blisko wschodu. To w złym kierunku poszło, mamy obawy przed łączeniem się, ta innowacyjność kuleje w porównaniu z innymi regionami. Ta innowacyjność marketingowo-procesowa."
Panel

Obecnie tworzenie grup producenckich oparte jest na założeniach „Programu rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007–2013". Wsparcie dla grup producentów rolnych w ramach PROW na lata 2007–2013 jest kontynuacją działania zapoczątkowanego w „Planie rozwoju obszarów wiejskich na lata 2004–2006". Na dzień 30.04.2013 r. w ramach działania "Grupy producentów rolnych PROW 2007–2013" w województwie mazowieckim wydano 59 decyzji, przyznających płatność na łączną kwotę 10 463 508,73 zł. Dla porównania w województwie wielkopolskim decyzji tych było 383, na łączną kwotę 70 782 396,37 zł. W skali całego kraju wydano 1805 decyzji na łączną kwotę 333 234 824,55 zł.[28]

Cel i istotę zakładania i funkcjonowania grup producentów rolnych PROW określa jako: „wzmocnienie struktury instytucjonalnej w sektorze pierwotnej produkcji rolnej w celu wsparcia funkcjonowania producentów rolnych

[25] http://www.wne.sggw.pl/czasopisma/pdf/RNR_2013_T100_z1.pdf Link aktywny na dzień 30.05.2013.
[26] http://www.mazovia.pl/rolnictwo/rolnicze-grupy-producenckie/ Link aktywny na dzień 30.05.2013.
[27] A. Chlebicka, J. Fałkowski, T. Wołek: Powstawanie grup producentów rolnych a zmienność cen, Warszawa 2008.
[28] http://www.arimr.gov.pl/uploads/media/22052013_GPR_7-13.pdf Link aktywny na dzień 30.05.2013.

poprzez zachęcanie ich do tworzenia grup producentów rolnych i współpracy. W szczególności, celem jest dostosowanie produkcji prowadzonej w gospodarstwach członków grup producentów rolnych do wymogów rynkowych, wspólne wprowadzanie towarów do obrotu, w tym przygotowanie do sprzedaży, centralizacja sprzedaży oraz dostarczenie do odbiorców hurtowych.

Wsparcia w ramach działania „Grupy producentów rolnych" objętego „Programem rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007–2013" (podobnie jak w ramach PROW 2004–2006) udziela się w postaci zryczałtowanej pomocy, w formie rocznych rat przez okres pierwszych pięciu lat (kolejnych 12-miesięcznych okresów prowadzenia działalności przez grupę), liczonych od dnia dokonania wpisu grupy producentów rolnych do rejestru przez marszałka województwa właściwego dla miejsca siedziby grupy. Pomoc jest naliczana na podstawie rocznej wartości netto przychodów ze sprzedaży produktów lub grup produktów, wytworzonych w gospodarstwach członków grupy. Wysokość wsparcia za dany rok działalności grupy nie może przekroczyć:

- w pierwszym i drugim roku – 100 000 EUR,
- w trzecim roku – 80 000 EUR,
- w czwartym roku – 60 000 EUR,
- w piątym roku – 50 000 EUR.

Grupa producentów rolnych może otrzymać wsparcie tylko raz w ciągu swojej działalności, niezależnie od tego czy źródłem tej pomocy był budżet krajowy czy budżet UE. Grupy producentów rolnych, w ramach PROW 2007–2013, mogą być również beneficjentami działań: „Zwiększanie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej", „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw" oraz „Działania informacyjne i promocyjne", zaś ich członkowie także mogą skorzystać z pomocy w ramach działań: „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej" oraz „Modernizacja gospodarstw rolnych".

Trzeba mieć na uwadze, że w 2012 r. Komisja Europejska opublikowała rozporządzenie nr 780/2012, ustalające współczynniki przydziału na lata 2012–2017 wkładu Unii przeznaczonego na pomoc dla grup producentów w sektorze owoców i warzyw. Na podstawie informacji przekazanych przez państwa członkowskie do dnia 1 lipca 2012 roku współczynniki przydziału oraz wynikający z nich łączny dostępny wkład Unii na każde państwo członkowskie w latach 2012–2017 określono w załączniku do niniejszego rozporządzenia. Zgodnie z rozporządzeniem, współczynniki przydziału określone zostały na poziomie 87,52% w roku 2012, 45,01% w roku 2013 oraz 100% w latach 2014–2017. W Polsce dofinansowanie unijne dla grup producentów wyniesie:

- w roku 2012 – 7 479 159 EUR,
- w roku 2013 – 8 049 649 EUR,
- w roku 2014 – 5 654 777 EUR,
- w roku 2015 – 2 853 186 EUR,
- w roku 2016 – 2 163 241 EUR,
- w roku 2017 – 40 435 EUR.

5.1.4. Znaczenie sektora w gospodarce województwa

W tej części zostanie przedstawiony udział sektora rolno-spożywczego w tworzeniu gospodarki województwa. Uwzględniona zostanie także analiza dynamiki rozwoju podsektorów/branż z wykorzystaniem takich wskaźników jak: przychody ze sprzedaży, eksport, import, nakłady na inwestycje, wielkość zatrudnienia.

Przemysł województwa mazowieckiego jest bardzo zróżnicowany branżowo – od produkcji rolniczej i przetwórstwa żywnościowego przez tradycyjne przemysły, po nowoczesną produkcję z sektora medium i high-tech. W grupie przemysłów tradycyjnych znaczącą rolę odgrywa przemysł rolno-spożywczy. Podstawę surowcową sektora przetwórstwa rolno-spożywczego regionu stanowi rolnictwo o wysokim stopniu towarowości, co wynika z rozwiniętych specjalizacji produkcji roślinnej (warzywa i owoce) i zwierzęcej (żywiec rzeźny, mleko).[29] Na koniec 2009 roku w województwie mazowieckim zarejestrowanych było ponad 4,6 tys. podmiotów gospodarczych prowadzących działalność w zakresie przetwórstwa rolno-spożywczego, co stanowiło 15% wszystkich podmiotów w kraju działających w tej branży, lokując Mazowsze na pierwszym miejscu wśród wszystkich województw. Charakter przemysłu spożywczego i jego silne związki z rynkami lokalnymi powodują, że należy on do działów przemysłu przetwórczego, w których dużą rolę odgrywają małe przedsiębiorstwa. Spośród funkcjonujących na Mazowszu podmiotów przemysłu rolno-spożywczego ponad 94% stanowią mikro i małe przedsiębior-

[29] Projekt Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 r. Inteligentne Mazowsze, Warszawa 2012.

stwa o liczbie pracujących do 49 osób, bezpośrednio zaspokajające podstawowe potrzeby ludności (cukiernie, piekarnie, małe masarnie itp.).

Produkcja sprzedana przemysłu w województwie mazowieckim w roku 2011 wyniosła ogółem 215 284,6 mln zł, z czego produkcja artykułów spożywczych – 36 408,2 mln zł (16,9%). Jedynie wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, parę wodną i gorącą wodę miało większy udział w produkcji sprzedanej – 37 489,5 mln zł (17,4%). Świadczy to o bardzo dużym znaczeniu produkcji artykułów spożywczych w skali całego województwa[30].

Biorąc pod uwagę kształtowanie się rachunków regionalnych, w szczególności produktu krajowego brutto, udział rolnictwa stanowi ok. 3,3% PKB, natomiast produkcja artykułów spożywczych – ok. 2,6% PKB. Należy jednak podkreślić dużą pracochłonność rolnictwa w tworzeniu PKB (wartość dodana brutto na 1 pracującego wyniosła w 2010 roku ok. 30 tys. zł), w stosunku do przetwórstwa przemysłowego (analogiczny wskaźnik wyniósł tam ok. 110 tys. zł)[31].

Mazowieccy przetwórcy osiągają czołowe lokaty w rankingach branżowych oraz zajmują wysokie pozycje w klasyfikacji największych przedsiębiorstw w Polsce (np. GK Sokołów SA[32] i GK Drosed SA[33] wymienione na liście 500 największych przedsiębiorstw). Warto też podkreślić znaczący wkład firm z Mazowsza, działających w sektorze spożywczym, w tworzeniu krajowej wartości sprzedanej przemysłu spożywczego. Podmioty gospodarcze województwa mazowieckiego, produkujące artykuły spożywcze i napoje, osiągnęły w 2008 roku niemal 1/4 krajowej produkcji sprzedanej przemysłu spożywczego, plasując tym samym Mazowsze na pierwszym miejscu w kraju – przed województwem wielkopolskim. Województwo mazowieckie charakteryzuje się także wyższą niż średnia w kraju wydajnością pracy sektora spożywczego.[34]

Dobre wyniki w kraju pozwalają przetwórcom z Mazowsza konkurować na rynkach zagranicznych. Artykuły rolne i przetwórstwo spożywcze to jedna z ważniejszych dziedzin w handlu zagranicznym Mazowsza, charakteryzująca się systematycznym wzrostem eksportu. Jednocześnie jako jedyna posiada dodatnie saldo wymiany handlowej w województwie. W 2009 roku udział towarów rolno-spożywczych w eksporcie ogółem województwa mazowieckiego, w stosunku do 2004 roku, zwiększył się o 3 pkt. proc., do poziomu blisko 24%, osiągając wartość ponad 15 mld zł. Równocześnie nastąpił wzrost udziału importu tych artykułów w imporcie ogółem województwa z 6,5% do ponad 8% w 2009 roku (ponad 12 mld zł). Główną pozycję w handlu zagranicznym artykułami rolno-spożywczymi na Mazowszu zajmuje Warszawa, której udział w eksporcie i imporcie tych artykułów w województwie wynosi odpowiednio 2/3 i 3/4, co związane jest z koncentracją zarejestrowanych na jej obszarze podmiotów z branży przetwórstwa rolno-spożywczego oraz central pośredniczących w handlu.[35]

Głównymi kierunkami handlu zagranicznego artykułami rolno-spożywczymi województwa mazowieckiego w latach 2004–2009 były kraje Unii Europejskiej, przede wszystkim rynki krajów „starej" Unii (UE-15). Wartość eksportu do państw Wspólnoty osiągnęła w 2009 roku ponad 10 mld zł, co stanowiło 3/4 ogółu eksportu artykułów rolno-spożywczych województwa, z czego prawie 8 mld zł stanowił eksport do krajów UE-15. W analizowanym okresie zauważalny był utrzymujący się trend współpracy z tymi samymi partnerami handlowymi. Liderem odbioru artykułów pochodzenia rolniczego z województwa, podobnie jak w latach poprzednich, były Niemcy, do których w 2009 roku skierowano produkty stanowiące blisko 14% wartości ogółu eksportowanych towarów rolno-spożywczych. Wśród najważniejszych partnerów handlowych województwa mazowieckiego znalazły się również Rosja, Wielka Brytania, Włochy, Holandia oraz Republika Czeska. Główni eksporterzy produktów rolno-spożywczych zlokalizowani byli w Warszawie, a ponadto w powiatach: przasnyskim i pruszkowskim (specjalizujących się w eksporcie produktów mleczarskich głównie do Niemiec, a także w przypadku powiatu przasnyskiego do Iraku i Arabii Saudyjskiej), sokołowskim i siedleckim (eksportujących głównie mięso i podroby jadalne oraz przetwory z warzyw i owoców na rynki Niemiec, Rosji i Ukrainy) oraz białobrzeskim i grójeckim (sprzedających owoce oraz przetwory z owoców i warzyw, głównie do Niemiec, Wielkiej Brytanii, Rosji oraz na Litwę). Warto podkreślić również duży wkład w eksport województwa miasta Radom, sprzedającego głównie

[30] Rocznik Statystyczny Województwa Mazowieckiego, Urząd Statystyczny w Warszawie, 2012.
[31] Na podstawie Rocznika Statystycznego Województwa Mazowieckiego oraz Powszechnego Spisu Rolnego 2010.
[32] W 2012 r. firma zajęła 95 miejsce w rankingu Lista 500 - największych polskich firm sektora przemysłu, handlu i usług przygotowanego przez redakcję Polityki, a tworzonego na podstawie przychodów ze sprzedaży.
[33] W 2012 r. firma zajęła 260 miejsce w rankingu Lista 500 - największych polskich firm sektora przemysłu, handlu i usług przygotowanego przez redakcję Polityki, a tworzonego na podstawie przychodów ze sprzedaży.
[34] Pod red. Z. Strzeleckiego, Rozmieszczenie zakładów przemysłu rolno-spożywczego w województwie mazowieckim w kontekście wykształconych specjalizacji rolniczych, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, Warszawa 2011.
[35] Op. Cit.

tytoń i wyroby tytoniowe do krajów Bliskiego Wschodu, takich jak: Jordania, Turcja i Zjednoczone Emiraty Arabskie.[36]

Podstawowym wyróżnikiem województwa jest bardzo duży udział ogrodnictwa. Istnieje wyraźna specjalizacja przemysłu rolno-spożywczego w następujących powiatach: piaseczyńskim, grójeckim, płońskim (produkcja owocowo-warzywna) i sochaczewskim (produkcja owocowo-warzywna i mięsa) oraz ostrołęckim, przasnyskim, ostrowskim, mławskim i żuromińskim (produkcja mleczna). Największym skupieniem podmiotów gospodarczych w przemyśle rolno-spożywczym charakteryzuje się powiat wołomiński oraz Warszawa.[37]

„Mazowsze jako największe województwo w Polsce ma ogromny potencjał produkcyjny, przetwórczy. Możemy tutaj wymienić na Mazowszu kilka takich specjalistycznych regionów. Jeśli chodzi o region grójecki, jest to produkcja, przetwórstwo owoców i warzyw. Nie bez kozery nazywają nas największym sadem. Jeśli chodzi o warzywa również region radomski, papryka w tunelach, region siedlecki mleko, mięso także. Jeśli chodzi o Mazowsze to jesteśmy bardzo zróżnicowanym regionem. Każda z dziedzin produkcji pociąga za sobą duży potencjał."
Idi2

Na szansę ekspansji i wzmocnienia kompleksu rolno-spożywczego na Mazowszu wskazuje:

- obecna sytuacja, w której znaczna część surowców jest sprowadzana spoza regionu, w szczególności dotyczy to mięsa;
- bliskość chłonnego rynku, jakim jest aglomeracja warszawska oraz funkcjonowanie na obszarze Mazowsza centrów pośredniczących w handlu artykułami rolno-spożywczymi;
- koncentracja produkcji w dużych i średnich zakładach;
- konsolidacja przedsiębiorstw, zwiększająca konkurencyjność rynkową – w szczególności obserwowana w branży mleczarskiej;
- rozwój małych firm w kontekście lokalnych rynków zaopatrzenia i pracy, wypełniających podstawowe potrzeby ludności oraz nisze rynkowe omijane przez dużych producentów.

Rozwój sektora rolno-spożywczego może stanowić impuls do rozwoju innego rodzaju specjalizacji, np. rolnictwa energetycznego, co ma szczególne znaczenie w kontekście wyzwań, wynikających z przyjętego przez Polskę tzw. pakietu klimatycznego. Wykorzystanie produktów ubocznych rolnictwa oraz pozostałości przemysłu rolno-spożywczego pozwoliłoby na zachowanie podstawowej funkcji rolnictwa, którą jest produkcja żywności i jednoczesne wytwarzanie energii odnawialnej.[38]

„Uważam, że te wszystkie procesy, które zachodzą na obszarach wiejskich w Polsce są wolne(…) Generalnie kierunek tych zmian jest dobry, następuje powiększenie przeciętnego obszaru gospodarstwa rolnego."
Idi1

„Myślę, że nie pozostaniemy na tym poziomie, co jesteśmy w tej chwili, myślę, że właśnie dorastanie, większa świadomość, zarówno producentów, jak i przetwórców, będzie popychała do coraz to większego i eksportu i zwiększenia konkurencyjności, staniemy się regionem naprawdę, bo mamy możliwości duże, mamy dużo terenów, na których możemy prowadzić produkcję, jesteśmy obszarem typowo rolniczym, więc… jest w co inwestować."
Idi2

W trakcie zbierania materiału do niniejszego raportu, podczas badań IDI oraz panelu ekspertów, wykorzystano techniki projekcyjne. Umożliwiają one na dotarcie do nie w pełni uświadamianych emocji, skojarzeń i znaczeń. Ułatwiają także uzyskanie większej otwartości i swobody respondentów. Respondenci uczestniczący w badaniach zostali poproszeni o wyobrażenie sobie sektora rolno-spożywczego jako samochodu. Cechy przypisywane sektorowi to:

- używany, z drugiej ręki,
- niezbyt nowoczesny,
- przewidywalny,
- wymagający przeglądów, interwencji,
- z perspektywą wymiany na taki o lepszym komforcie i o większej mocy silnika,

[36] Op. Cit.
[37] M. Rudnicka, Prezentacja: Sektor rolno-spożywczy jako obszar o dużym potencjale rozwojowym Mazowsza?, Warszawa 2013; www.innowacyjni.mazovia.pl Link aktywny na dzień 18.06.2013r.
[38] Pod red. Z. Strzeleckiego, Rozmieszczenie zakładów przemysłu rolno-spożywczego w województwie mazowieckim w kontekście wykształconych specjalizacji rolniczych, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, Warszawa 2011

- zapewniający bezpieczeństwo, ale kosztem rozwijania mniejszych prędkości i późniejszego dotarcia do celu,
- z pasażerami o różnych poglądach na styl jazdy.

Warto w tym miejscu zacytować także wybrane wypowiedzi uczestników panelu oraz wywiadów IDI.

„Na pewno nie jest to ani nowoczesny samochód, ani duży samochód, biorąc pod uwagę obszar, biorąc też pod uwagę liczbę osób, co jest kolejnym wskaźnikiem kapitału społecznego, liczba osób, liczbę grup producentów rolnych i osób, które one zrzeszają, to nie będzie na pewno ani nowoczesny samochód, ani szybki samochód, ani duży samochód. Myślę, że to będzie jakiś samochód powypadkowy, który przyjechał do nas z Niemiec."
Idi1

„W tej chwili marka zachodnia przede wszystkim albo obcokrajowa, rzędu samochód z dużym oporem jeżdżenia, z tłumikami jakimiś zdezelowanymi, część pasażerów byłaby za nowoczesną szybką jazdą, duża część tego autobusu, no bo tutaj w ten sposób, proporcję taka że kierowca plus kilka osób na przedzie szybko by chciały jechać, ale ten samochód nie jest najwyższej marki, a cała część tworzy balast, zarówno pod względem ciężaru gatunkowego, jak i spowalniają tę całą drogę pewnymi przystankami typu toaleta, typu coś, takie przerywniki robią."
Panel

„Nie, stary nie, ale nie jest to najnowocześniejsza jazda i taka, że jak do przodu się posunie, to albo stanie, albo dostanie zadyszki, albo ci pasażerowie będą krzyczeć, że za szybko jedzie i muszą wyjść na chwilę. Właściwie to ja bym podzieliła na połowę ten sektor, pierwszy z napędem, a drugi taki jakby mu się tylne koła hamowały."
Panel

„Byłby to samochód używany, który ma perspektywę tego, żeby jeszcze przez wiele lat służyć, ale samochód wymagający co i raz jakichś tam interwencji. Byłby to samochód, który jest w miarę przewidywalny, w tym sensie, że jedziemy i nie rozwali nam się na drodze, bezpieczeństwo byłoby zapewnione. A jeśli chodzi o prędkość tego samochodu, to najszybszych osiągów to on by nie miał, moglibyśmy spokojnie jeździć po mieście, ale nie lewym, a prawym pasem."
Idi5

5.1.5. Dynamika rozwoju sektora

Analizie dynamiki rozwoju sektora rolno-spożywczego poddano wiele wskaźników, takich jak: przychody ze sprzedaży, eksport, import, nakłady na inwestycje, wielkość zatrudnienia oraz udział w rynku na poziomie regionu i kraju. Jako miarę dynamiki zjawisk przyjęto indeks przyrostów względnych, łańcuchowych w postaci „rok poprzedni = 100". Ponadto obliczono średnie roczne zmiany wartości wskaźników, liczone jako średnie geometryczne indeksów w badanym okresie.

Dynamika sprzedaży ważniejszych produktów rolnych i produktów przetwórstwa spożywczego

W pierwszej kolejności analizie poddana zostanie dynamika sprzedaży wybranych produktów rolnych. Wskaźnik sprzedaży w cenach bieżących wybrano ze względu na dostępność danych statystycznych na poziomie województw. W tym przypadku między poszczególnymi produktami rolnymi istnieje bardzo duże zróżnicowanie wartości sprzedaży, dlatego – w celu lepszego zilustrowania sytuacji – przedstawiono zarówno wartość sprzedaży w cenach bieżących (w mln zł), jak również dynamikę sprzedaży z wykorzystaniem opisanego indeksu.

Do najważniejszych, ze względu na wartość sprzedaży, produktów pochodzenia roślinnego należy zaliczyć owoce (ponad 1 mld zł w 2011 roku), zboża (495 mln zł) oraz warzywa (blisko 220 mln zł). Całkowita wartość sprzedaży produktów roślinnych wyniosła blisko 2,2 mld zł (Tabela 30). Z kolei łączna wartość sprzedaży produktów pochodzenia zwierzęcego była w 2011 roku ponad dwukrotnie większa (5,3 mld zł). Do najważniejszych pozycji należy zaliczyć żywiec rzeźny (2,8 mld zł, w tym drób – 1,3 mld zł i trzoda chlewna – 1 mld zł) oraz mleko krowie (2,2 mld zł).

Tabela 30. Wartość sprzedaży ważniejszych produktów rolnych (ceny bieżące, mln zł)

Produkty rolne	Rok							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Produkty roślinne	**935,74**	**964,00**	**1228,30**	**1183,19**	**1213,89**	**1611,24**	**2160,64**	**–**
Zboża	167,21	161,58	194,27	189,93	215,03	314,89	495,12	–
Strączkowe konsumpcyjne	0,45	0,31	0,10	0,17	0,03	0,51	0,03	–
Ziemniaki	21,77	28,12	23,67	26,62	27,79	31,33	37,92	–
Buraki cukrowe	166,10	120,85	97,34	61,36	82,83	55,43	72,69	–
Rzepak i rzepik	32,90	50,29	73,01	93,56	79,82	119,00	86,35	–
Warzywa	81,50	98,95	128,10	155,01	190,18	218,91	219,38	–
Owoce	398,11	413,59	600,81	486,44	511,45	655,59	1 000,50	–
Produkty zwierzęce	**3 455,44**	**3 471,00**	**3 749,90**	**3 714,91**	**3 900,88**	**4 442,28**	**5 304,21**	**–**
Żywiec rzeźny	1 812,75	1 860,19	1 821,33	1 880,57	2 159,62	2 314,68	2 813,48	–
– bydło	317,97	395,99	337,28	325,80	394,30	430,68	429,54	–
– cielęta	43,59	42,95	27,45	26,45	33,72	37,51	32,49	–
– trzoda chlewna	818,70	900,94	784,14	702,97	719,17	821,79	1 014,15	–
– owce	0,12	0,08	0,80	0,59	0,54	0,41	0,37	–
– konie	31,35	27,68	25,08	30,64	30,80	23,35	29,52	–
– drób	601,01	492,54	466,58	794,12	981,09	1 000,94	1 307,42	–
Mleko krowie	1 571,43	1 555,18	1 838,76	1 723,42	1 543,09	1 874,33	2 232,38	–
Jaja kurze konsumpcyjne	1,21	2,05	24,59	17,97	26,35	57,62	86,06	–

Źródło: Roczniki statystyczne województwa mazowieckiego (Edycja 2007–2012).

W Tabeli 31 przedstawiono dane dotyczące dynamiki sprzedaży wskazanych produktów w okresie 2006–2011. Ogólnie rzecz biorąc, w przypadku większości produktów obserwowany jest silny wzrost sprzedaży w stosunku do poprzednich lat. W niektórych grupach produktów (np. produkty strączkowe konsumpcyjne czy też owce) występują duże fluktuacje wielkości sprzedaży, ale należy pamiętać o marginalnym znaczeniu tych produktów z punktu widzenia sektora rolno-spożywczego. Warto odnotować niezwykle silny wzrost sprzedaży jaj kurzych. W roku 2005 sprzedaż w skali województwa miała marginalne znaczenie (ok. 1,2 mln zł). W ciągu 6 lat sprzedaż wzrosła kilkudziesięciokrotnie – do poziomu ponad 86 mln zł.

Tabela 31. Dynamika sprzedaży ważniejszych produktów rolnych (rok poprzedni = 100)

Produkty rolne	Rok							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Produkty roślinne	**–**	**103,02**	**127,42**	**96,33**	**102,60**	**132,73**	**134,10**	**–**
Zboża	–	96,64	120,23	97,76	113,22	146,44	157,24	–
Strączkowe konsumpcyjne	–	69,58	31,37	175,10	18,26	1622,44	5,18	–
Ziemniaki	–	129,17	84,16	112,48	104,39	112,73	121,05	–
Buraki cukrowe	–	72,76	80,55	63,03	135,00	66,92	131,13	–
Rzepak i rzepik	–	152,86	145,19	128,14	85,32	149,07	72,56	–
Warzywa	–	121,41	129,46	121,01	122,69	115,11	100,21	–
Owoce	–	103,89	145,27	80,96	105,14	128,18	152,61	–
Produkty zwierzęce	**–**	**100,45**	**108,04**	**99,07**	**105,01**	**113,88**	**119,40**	**–**
Żywiec rzeźny	–	102,62	97,91	103,25	114,84	107,18	121,55	–
- bydło	–	124,54	85,17	96,60	121,03	109,23	99,74	–
- cielęta	–	98,53	63,90	96,36	127,52	111,24	86,60	–
- trzoda chlewna	–	110,04	87,04	89,65	102,30	114,27	123,41	–
- owce	–	65,32	997,89	73,82	90,26	76,75	89,93	–
- konie	–	88,30	90,61	122,17	100,51	75,83	126,39	–
- drób	–	81,95	94,73	170,20	123,55	102,02	130,62	–
Mleko krowie	–	98,97	118,23	93,73	89,54	121,47	119,10	–
Jaja kurze konsumpcyjne	–	169,82	1 199,66	73,10	146,62	218,69	149,36	–

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Roczników statystycznych województwa mazowieckiego (Edycja 2007–2012).

W Tabeli 32 przedstawiono średnie roczne zmiany sprzedaży w okresie 2005–2011 w ujęciu procentowym. Wartość sprzedaży zboża, rzepaku i rzepiku, owoców i warzyw rosła średnio około 17–19% rocznie. Ujemne

wartości oznaczają zmniejszenie sprzedaży w analizowanych okresie, przy czym warto zauważyć, że dotyczą one praktycznie tylko produktów o niewielkim udziale w całości sprzedaży.

Analogicznie jak sprzedaży produktów rolnych, dokonano analizy sprzedaży najważniejszych wyrobów przetwórstwa spożywczego. W tym jednak przypadku dane statystyczne są oficjalnie publikowane w ujęciu ilościowym (np. tys. t lub tys. hl), a nie wartościowym, jak w przypadku produktów rolnych. Możliwe byłoby odniesienie wielkości produkcji do średnich cen skupu, byłoby to jednak obarczone zbyt dużym błędem szacowania.

Tabela 32. Średnie roczne zmiany sprzedaży w okresie 2005–2011 (%)

Produkty rolne	%
Produkty roślinne	**14,97**
Zboża	19,83
Strączkowe konsumpcyjne	–37,68
Ziemniaki	9,69
Buraki cukrowe	–12,87
Rzepak i rzepik	17,45
Warzywa	17,94
Owoce	16,60
Produkty zwierzęce	**7,40**
Żywiec rzeźny	7,60
- bydło	5,14
- cielęta	–4,78
- trzoda chlewna	3,63
- owce	20,08
- konie	–1,00
- drób	13,83
Mleko krowie	6,03
Jaja kurze konsumpcyjne	103,64

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Roczników statystycznych województwa mazowieckiego (Edycja 2007–2012).

Wśród produktów przetwórstwa spożywczego w niemal wszystkich przypadkach odnotowano zwiększenie produkcji i sprzedaży w okresie 2005–2011 (Tabela 33). Wyjątkiem jest sprzedaż soków z warzyw oraz masła (spadek o niemal 400 tys. t) i pozostałych tłuszczów do smarowania (spadek o blisko 12 tys. t). Z produktów, które zanotowały największy wzrost w ostatnich 2 latach można wskazać produkty uboju bydła i cieląt (wzrost odpowiednio o blisko 6 i 8%) oraz wędliny (wzrost odpowiednio o 14 i 10%) (Tabela 34).

Tabela 33. Sprzedaż ważniejszych produktów przetwórstwa spożywczego

Produkty przetwórstwa spożywczego	Rok							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Produkcja artykułów spożywczych (mln zł)	24105,30	26830,60	30478,90	29393,10	31008,30	32451,30	36408,20	–
Produkty uboju bydła i cieląt (tys. t)	44,40	51,30	67,60	67,00	62,60	66,10	71,30	–
Produkty uboju trzody chlewnej (tys. t)	173,30	189,10	186,90	177,80	237,80	217,00	244,80	–
Mięso drobiowe (tys. t)	173,10	195,30	176,20	207,70	251,70	271,90	263,50	–
Wędliny (tys. t)	142,20	155,00	177,90	149,40	134,60	154,60	170,10	–
Soki z owoców i warzyw (tys. hl)	3627,60	3290,00	2624,70	3073,40	5091,50	3480,70	3242,90	–
Mleko płynne przetworzone (tys. hl)	4207,50	4292,30	4586,70	3226,50	5610,30	5605,80	5434,00	–
Masło i pozostałe tłuszcze do smarowania (tys. t)	32,90	35,80	35,70	33,40	27,20	19,50	21,20	–
Sery i twarogi (tys. t)	168,20	181,10	210,10	217,50	205,80	202,80	210,20	–
Mąka pszenna (tys. t)	162,30	166,20	195,00	443,90	404,30	406,80	420,00	–
Mąka żytnia (tys. t)	26,20	32,70	32,00	34,70	40,60	47,80	47,50	–
Makaron (tys. t)	32,50	36,50	42,20	39,20	52,20	45,30	46,50	–

Źródło: Roczniki statystyczne województwa mazowieckiego (Edycja 2007–2012).

Bardzo silny wzrost sprzedaży można zaobserwować także w przypadku mąki pszennej i żytniej. Średni roczny wzrost w okresie 2005–2011 wyniósł odpowiednio ponad 17 i 10% (Tabela 35), jednak w przypadku tych produktów duża dynamika wzrostu miała miejsce głównie w okresie 2007–2010.

Tabela 34. Dynamika sprzedaży ważniejszych produktów przetwórstwa spożywczego (rok poprzedni = 100)

Produkty przetwórstwa spożywczego	Rok							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Produkcja artykułów spożywczych (mln zł)	–	111,31	113,60	96,44	105,50	104,65	112,19	–
Produkty uboju bydła i cieląt (tys. t)	–	115,54	131,77	99,11	93,43	105,59	107,87	–
Produkty uboju trzody chlewnej (tys. t)	–	109,12	98,84	95,13	133,75	91,25	112,81	–
Mięso drobiowe (tys. t)	–	112,82	90,22	117,88	121,18	108,03	96,91	–
Wędliny (tys. t)	–	109,00	114,77	83,98	90,09	114,86	110,03	–
Soki z owoców i warzyw (tys. hl)	–	90,69	79,78	117,10	165,66	68,36	93,17	–
Mleko płynne przetworzone (tys. hl)	–	102,02	106,86	70,34	173,88	99,92	96,94	–
Masło i pozostałe tłuszcze do smarowania (tys. t)	–	108,81	99,72	93,56	81,44	71,69	108,72	–
Sery i twarogi (tys. t)	–	107,67	116,01	103,52	94,62	98,54	103,65	–
Mąka pszenna (tys. t)	–	102,40	117,33	227,64	91,08	100,62	103,24	–
Mąka żytnia (tys. t)	–	124,81	97,86	108,44	117,00	117,73	99,37	–
Makaron (tys. t)	–	112,31	115,62	92,89	133,16	86,78	102,65	–

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Roczników statystycznych województwa mazowieckiego (Edycja 2007–2012).

Tabela 35. Średnie roczne zmiany sprzedaży produktów przetwórstwa spożywczego w okresie 2005–2011 (%)

Produkty przetwórstwa spożywczego	%
Produkcja artykułów spożywczych (mln zł)	7,11
Produkty uboju bydła i cieląt (tys. t.)	8,21
Produkty uboju trzody chlewnej (tys. t.)	5,93
Mięso drobiowe (tys. t.)	7,25
Wędliny (tys. t.)	3,03
Soki z owoców i warzyw (tys. hl.)	–1,85
Mleko płynne przetworzone (tys. hl.)	4,36
Masło i pozostałe tłuszcze do smarowania (tys. t.)	–7,06
Sery i twarogi (tys. t.)	3,78
Mąka pszenna (tys. t.)	17,17
Mąka żytnia (tys. t.)	10,42
Makaron (tys. t.)	6,15

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Roczników statystycznych województwa mazowieckiego (Edycja 2007–2012).

Dynamika importu i eksportu produktów rolniczych

Wartości importu i eksportu produktów rolniczych przedstawiono we wcześniejszej części raportu, natomiast poniżej przedstawiono, opracowane na potrzeby analizy dynamiki, tabele z odniesieniem poziomu wymiany handlowej do poprzednich lat oraz średnim rocznym poziomem zmian wyrażonym w procentach.

Niewątpliwie największym wzrostem dynamiki importu charakteryzują się produkty z działu 08 wg nomenklatury CN 2012, tj. przede wszystkich produkty pochodzenia roślinnego, gdzie indziej niewymienione. Należy jednak pamiętać, że udział wartościowy produktów z tego działu w ogólnej wymianie handlowej jest znikomy. Warto również zwrócić uwagę na to, że w okresie 2005–2011 występowały znaczne fluktuacje w zakresie ogólnej wartości importu – na przykład okresy wzrostów w latach 2005–2007 i 2009–2011 oraz okresy spadków w latach 2008–2009 i 2011–2012 (Tabela 36).

Opis działów:
06 – drzewa żywe i pozostałe rośliny; bulwy, korzenie i podobne; kwiaty cięte i liście ozdobne
07 – kawa, herbata, mate (herbata paragwajska) i przyprawy
08 – materiały roślinne do wyplatania; produkty pochodzenia roślinnego, gdzie indziej niewymienione ani niewłączone

09 – nasiona i owoce oleiste; ziarna, nasiona i owoce różne; rośliny przemysłowe lub lecznicze; słoma i pasza
10 – owoce i orzechy jadalne; skórki owoców cytrusowych lub melonów
11 – produkty przemysłu młynarskiego; słód; skrobie; inulina; gluten pszenny
12 – szelak; gumy, żywice oraz pozostałe soki i ekstrakty roślinne
13 – warzywa oraz niektóre korzenie i bulwy jadalne
14 – zboża

Tabela 36. Dynamika importu produktów pochodzenia roślinnego (sekcja II, nr działu 06-14, rok poprzedni = 100)

Nr działu wg CN 2012	2006	2007	2008	2009	2010	2011	1-11.2012
06	117,04	110,14	124,27	114,57	99,53	95,42	101,34
07	98,47	83,47	103,23	79,77	119,16	122,52	101,82
08	99,60	145,73	116,41	249,50	164,64	126,12	191,63
09	108,91	88,62	124,09	108,28	95,84	150,03	89,31
10	111,59	121,85	105,38	86,35	105,22	113,23	90,50
11	133,87	148,33	103,13	99,08	104,86	154,08	73,94
12	119,28	92,23	101,51	148,88	89,38	92,01	105,22
13	115,61	130,51	111,40	95,79	109,34	102,02	76,12
14	207,06	288,22	85,94	28,63	117,56	231,72	76,73
Suma	**114,86**	**127,26**	**103,76**	**82,15**	**106,66**	**122,70**	**88,84**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Izby Celnej w Warszawie. Dane pozyskane w maju 2013 r.

Biorąc pod uwagę cały analizowany okres, warto zauważyć, że w przypadku wszystkich grup produktów odnotowano wzrost importu, najbardziej znaczący dla zbóż (średni roczny wzrost importu wyniósł ponad 17%) (Tabela 37).

Tabela 37. Średnie roczne zmiany importu w okresie 2005–1-11.2012 (%)

Nr działu wg CN 2012	%
06	8,47
07	0,09
08	49,61
09	7,56
10	4,21
11	13,48
12	5,33
13	4,57
14	17,38
Ogółem	**5,44**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Izby Celnej w Warszawie. Dane pozyskane w maju 2013 r.

Analizując dynamikę eksportu produktów pochodzenia roślinnego (Tabela 38), można zaobserwować, szczególnie w latach 2011 i 2012 znaczne zwiększenie wartości eksportu, łącznie dla wszystkich grup produktów (odpowiednio o ponad 9% i około 33,5% w stosunku do poprzednich lat).

Tabela 38. Dynamika eksportu produktów pochodzenia roślinnego (sekcja II, nr działu 06-14, rok poprzedni = 100)

Nr działu wg CN 2012	2006	2007	2008	2009	2010	2011	1-11.2012
06	98,66	120,76	118,02	110,77	93,85	117,19	104,19
07	84,71	129,75	97,19	61,70	107,31	145,76	100,61
08	81,51	68,77	106,07	88,94	91,00	226,24	34,85
09	133,76	224,21	32,94	118,49	100,48	71,44	184,12
10	116,21	112,41	106,80	126,74	98,29	112,44	139,92
11	101,76	148,45	101,85	154,73	90,35	104,17	102,07
12	123,80	186,43	88,37	76,16	76,31	120,52	113,56
13	102,99	125,09	120,63	114,47	109,46	104,10	112,10
14	72,01	40,66	81,52	719,04	45,87	106,54	244,70
Suma	**103,27**	**120,19**	**98,98**	**132,94**	**93,58**	**109,12**	**133,49**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Izby Celnej w Warszawie. Dane pozyskane w maju 2013 r.

Największą dynamikę wzrostu w całym okresie badanym (2005–2012) odnotowano przede wszystkim w przypadku owoców (średni roczny wzrost na poziomie 15,45%), produktów przemysłu młynarskiego (12,55%), warzyw (12,44%) oraz zbóż (10,82%) (Tabela 39).

Tabela 39. Średnie roczne zmiany eksportu w okresie 2005–1-11.2012 (%)

Nr działu wg CN 2012	%
06	8,63
07	0,52
08	–12,93
09	6,43
10	15,45
11	12,55
12	7,16
13	12,44
14	10,82
Suma	**12,11**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Izby Celnej w Warszawie. Dane pozyskane w maju 2013 r.

W przypadku tłuszczów i olei pochodzenia zwierzęcego lub roślinnego (dział 15 CN 2012), można zaobserwować zmienność dynamiki importu w poszczególnych latach (spadek o 39,25% w roku 2009 i o 8,92% w roku 2010 w stosunku do lat poprzednich, a następnie wzrost o 18,65 i 4,31% odpowiednio w latach 2011 i 2012) (Tabela 40).

Tabela 40. Dynamika importu tłuszczów i olei (sekcja III, nr działu 15, rok poprzedni = 100)

Nr działu wg CN 2012	2006	2007	2008	2009	2010	2011	1-11.2012
15	138,96	94,85	114,44	61,75	91,08	118,65	104,31

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Izby Celnej w Warszawie. Dane pozyskane w maju 2013 r.

W perspektywie całego analizowanego okresu (2005–2012), wartość importu praktycznie nie uległa zmianie (średni roczny wzrost importu na poziomie 0,7%) (Tabela 41).

Tabela 41. Średnie roczne zmiany importu w okresie 2005–1-11.2012 (%)

Nr działu wg CN 2012	%
15	0,70

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Izby Celnej w Warszawie. Dane pozyskane w maju 2013r.

Analizując dynamikę eksportu tłuszczów i olei (Tabela 42), można wskazać dwa okresy: silnych wzrostów wartości eksportu (2006–2008, rocznie ponad 50%) oraz spadków (2009–2011). W roku 2012 odnotowano znaczny wzrost wartości eksportu (do końca roku prognozuje się wzrost na poziomie ok. 45% w stosunku do roku 2011).

Tabela 42. Dynamika eksportu tłuszczów i olei (sekcja III, nr działu 15, rok poprzedni = 100)

Nr działu wg CN 2012	2006	2007	2008	2009	2010	2011	1-11.2012
15	152,03	175,83	156,77	51,88	69,62	98,39	139,95

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Izby Celnej w Warszawie. Dane pozyskane w maju 2013r.

Pomimo znacznych fluktuacji wartości eksportu tłuszczów i olei, w analizowanym okresie odnotowano jej średni roczny wzrost na poziomie ponad 11% (Tabela 43).

Tabela 43. Średnie roczne zmiany eksportu w okresie 2005–1-11.2012 (%)

Nr działu wg CN 2012	%
15	11,06

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Izby Celnej w Warszawie. Dane pozyskane w maju 2013 r.

Z analizy importu przetworów spożywczych wynika, że dla całego badanego okresu charakterystyczny jest niewielki, ale systematyczny wzrost wartości importu produktów ze wszystkich działów. Największe wzrosty odnotowano w latach 2006 (10,98%), 2007 (16,95%) oraz 2010 (8,79%). Znaczny wzrost importu jest także prognozowany na koniec 2012 roku (wg szacunków ok. 10–11%) (Tabela 3644).

Tabela 44. Dynamika importu przetworów spożywczych (sekcja IV, nr działu 17-21, 23, rok poprzedni = 100)

Nr działu wg CN 2012	2006	2007	2008	2009	2010	2011	1-11.2012
17	112,08	109,58	106,16	90,89	143,24	101,89	90,78
18	116,22	139,14	108,19	105,09	102,33	106,71	104,39
19	104,75	121,81	106,02	108,76	97,14	104,20	113,66
20	77,21	134,24	125,02	133,42	120,53	110,85	93,93
21	115,15	122,58	89,77	102,21	128,32	112,34	99,04
23	116,55	99,29	103,07	102,08	97,86	97,88	96,17
Suma	**110,98**	**116,95**	**103,76**	**103,58**	**108,79**	**104,34**	**102,42**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Izby Celnej w Warszawie. Dane pozyskane w maju 2013 r.

Opis działów:
17 – cukry i wyroby cukiernicze
18 – kakao i przetwory z kakao
19 – przetwory ze zbóż, mąki, skrobi lub mleka; pieczywa cukiernicze
20 – przetwory z warzyw, owoców, orzechów lub pozostałych części roślin
21 – różne przetwory spożywcze
23 – pozostałości i odpady przemysłu spożywczego; gotowa pasza dla zwierząt

Analizując średnie roczne zmiany importu w całym badanym okresie, największy wzrost importu zarejestrowano w przypadku kakao i przetworów z kakao (11,15% w skali roku), przetworów z warzyw, owoców, orzechów lub pozostałych części roślin (11,7%) oraz przetworów spożywczych (9,18%) (Tabela 45).

Tabela 45. Średnie roczne zmiany importu przetworów spożywczych w okresie 2005–1-11.2012 (%)

Nr działu wg CN 2012	%
17	6,66
18	11,15
19	7,81
20	11,70
21	9,18
23	1,65
Ogółem	**7,15**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Izby Celnej w Warszawie. Dane pozyskane w maju 2013 r.

W przypadku eksportu przetworów spożywczych (Tabela 46), również w każdym z kolejnych lat odnotowano wzrosty wartości (co prawda w roku 2012 wartość eksportu w pierwszych 11 miesiącach zmalała o ok. 2%, ale wg prognoz, po uwzględnieniu ostatniego miesiąca analizy, wzrośnie ona o ok. 6–7% w stosunku do 2011 roku).

Tabela 46. Dynamika eksportu przetworów spożywczych (sekcja IV, nr działu 17-21, 23, rok poprzedni = 100)

Nr działu wg CN 2012	2006	2007	2008	2009	2010	2011	1-11.2012
17	122,30	109,29	109,91	138,70	137,45	101,11	81,69
18	111,82	103,36	97,29	148,59	113,86	124,69	85,99
19	99,00	91,53	101,16	74,62	204,31	108,88	100,46
20	134,35	111,77	116,41	127,81	106,97	116,29	106,06
21	114,24	91,47	104,65	88,39	95,29	147,46	119,82
23	109,08	139,91	91,05	117,00	63,38	114,43	106,75
Suma	**115,27**	**105,24**	**104,06**	**116,18**	**114,05**	**116,45**	**97,87**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Izby Celnej w Warszawie. Dane pozyskane w maju 2013 r.

Uwzględniając cały analizowany okres, największe średnie roczne wzrosty eksportu zarejestrowano w przypadku przetworów z warzyw, owoców, orzechów lub pozostałych części roślin (blisko 17% rocznie). Stanowi to potwierdzenie znaczenia przetwórstwa owocowo-warzywnego w sektorze rolno-spożywczym województwa mazowieckiego. Znaczne wzrosty zarejestrowano również w przypadku cukrów i wyrobów cukierniczych (12,73% w skali roku) oraz kakao i przetworów z kakao (10,72%, przy czym ta pozycja nie stanowi znaczącego elementu eksportu ze względu na wartość) (Tabela 47).

Tabela 47. Średnie roczne zmiany eksportu w okresie 2005–1-11.2012 (%)

Nr działu wg CN 2012	%
17	12,73
18	10,72
19	6,25
20	16,70
21	7,20
23	3,34
Suma	**9,65**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Izby Celnej w Warszawie. Dane pozyskane w maju 2013 r.

Dynamika nakładów inwestycyjnych

Przechodząc do analizy dynamiki nakładów inwestycyjnych, warto wskazać, jakiego rodzaju wydatki są brane pod uwagę przez urzędy statystyczne do ustalania ich wartości. Nakłady inwestycyjne są to nakłady finansowe lub rzeczowe, których celem jest stworzenie nowych środków trwałych lub ulepszenie (przebudowa, rozbudowa, rekonstrukcja lub modernizacja) istniejących obiektów majątku trwałego, a także nakłady na tzw. pierwsze wyposażenie inwestycji. Nakłady inwestycyjne dzielą się na:

- nakłady na środki trwałe:
  - budynki i budowle (budynki i lokale oraz obiekty inżynierii lądowej i wodnej), w tym m.in. na roboty budowlano-montażowe, dokumentacje projektowo-kosztorysowe,
  - maszyny, urządzenia techniczne i narzędzia (łącznie z przyrządami, ruchomościami i wyposażeniem),
  - środki transportu,
  - inne, tj.: melioracje szczegółowe, koszty ponoszone przy nabyciu gruntów i używanych środków trwałych, zasadzenia wieloletnie oraz odsetki od kredytów i pożyczek inwestycyjnych za okres realizacji inwestycji (uwzględnione wyłącznie w danych wyrażonych w cenach bieżących), z wyjątkiem odsetek nieuwzględnionych w wartości nakładów na środki trwałe przez podmioty stosujące Międzynarodowe Standardy Rachunkowości (MSR), wprowadzone od 01.01.2005 r.
- pozostałe nakłady – na tzw. pierwsze wyposażenie inwestycji oraz inne koszty związane z realizacją inwestycji; nie zwiększają one wartości środków trwałych.

Tabela 48. Szacunkowa dynamika nakładów inwestycyjnych w rolnictwie i przetwórstwie (obliczenia na podstawie cen bieżących, rok poprzedni = 100)

Dział	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Rolnictwo	125,14	134,24	111,27	94,56	103,81	134,12	–
Przetwórstwo	114,65	117,55	123,27	65,62	107,58	109,92	–

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Roczników statystycznych województwa mazowieckiego (2007–2012), Roczników statystycznych rolnictwa (2007–2012) oraz Roczników statystycznych przemysłu (2007–2012).

Nie istnieje jedno źródło danych dotyczących nakładów inwestycyjnych, które obejmowałoby zarówno produkcję rolniczą, jak też produkcję artykułów spożywczych (przetwórstwo). Do opracowania Tabelai 48 niezbędne było wykorzystanie trzech źródeł danych (różne roczniki statystyczne) oraz wykonanie pomocniczych obliczeń. W oparciu o ich wyniki (Tabela 48), można zauważyć wzrost nakładów inwestycyjnych niemal w całym okresie analizy (jedynie w roku 2009 nastąpił spadek nakładów inwestycyjnych w stosunku do roku poprzedniego, co można częściowo tłumaczyć kryzysem finansowym zapoczątkowanym w 2007 roku oraz ostrożnością w zakresie dysponowania wolnymi środkami przez rolników i przedsiębiorców). Charakterystyczny jest znacznie większy wzrost nakładów inwestycyjnych w całym badanym okresie dla rolnictwa (ponad 16% rocznie) niż przetwórstwa spożywczego (ok. 4,3% rocznie) (Tabela 49).

Tabela 49. Średnie roczne zmiany nakładów inwestycyjnych w okresie 2005–2011 (%)

Dział	%
Rolnictwo	16,19
Przetwórstwo	4,32

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Roczników statystycznych województwa mazowieckiego (2007–2012), Roczników statystycznych rolnictwa (2007–2012) oraz Roczników statystycznych przemysłu (2007–2012).

Dynamika zatrudnienia

Do obliczenia dynamiki zmian zatrudnienia wykorzystano dane przedstawione w Tabeli 8. Warto zauważyć, że zatrudnienie praktycznie nie ulegało zmianie w analizowanym okresie (Tabela 50).

Tabela 50. Szacunkowa dynamika zatrudnienia w rolnictwie i przetwórstwie (rok poprzedni = 100)

Dział	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Rolnictwo	100,05	99,99	100,01	99,41	94,18	99,92	–
Przetwórstwo artykułów spożywczych	104,22	105,50	101,18	94,93	103,11	100,94	–

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Roczników statystycznych województwa mazowieckiego (2007–2012) oraz Roczników statystycznych rolnictwa (2007–2012).

Biorąc pod uwagę okres 2005–2011, można stwierdzić, że w zatrudnienie gospodarstwach rolnych ulegało minimalnemu zmniejszeniu (o około 1,1% rocznie), natomiast w przypadku przetwórstwa artykułów spożywczych można było zaobserwować nieznaczny wzrost (o ok. 1,6% rocznie) (Tabela 51).

Tabela 51. Średnie roczne zmiany zatrudnienia w okresie 2005–2011 (%)

Dział	%
Rolnictwo	–1,10
Przetwórstwo artykułów spożywczych	1,59

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Roczników statystycznych województwa mazowieckiego (2007–2012) oraz Roczników statystycznych rolnictwa (2007–2012).

Dynamika udziału w rynku na poziomie regionu i kraju

Do analizy dynamiki udziału w rynku na poziomie regionu i kraju przyjęto następujące założenia:

1) do obliczenia udziałów przyjęto produkcję wybranych produktów rolnych (pochodzenia roślinnego i zwierzęcego) – Tabela 52 oraz produktów przetwórstwa spożywczego – Tabela 53, których wartości odniesiono do produkcji regionu i kraju;
2) jako region przyjęto łącznie województwo łódzkie i mazowieckie, zgodnie z klasyfikacją NUTS stosowaną m.in. przez GUS – tzw. region centralny;
3) dla każdego roku i dla każdej grupy produktów obliczano udział, jako wskaźnik procentowy, dlatego nie przedstawiano dodatkowo indeksów dynamiki (których interpretacja w tym przypadku nie byłaby równie intuicyjna);
4) interpretując wartości udziału należy pamiętać o możliwych przyczynach zmian wartości wskaźników – na przykład wzrost wskaźnika udziału dla województwa mazowieckiego w stosunku do kraju może oznaczać że:
    a. zarówno na poziomie kraju, jak i województwa zanotowano wzrost produkcji, przy czym był on wyższy w ujęciu procentowym dla województwa,
    b. na poziomie kraju odnotowano spadek produkcji, a na poziomie województwa – wzrost,
    c. zarówno na poziomie kraju, jak i województwa zanotowano spadek produkcji, przy czym był on mniejszy w ujęciu procentowym dla województwa.

   Pomimo różnych możliwych przyczyn zmian wartości udziałów, dane przedstawione w opracowanych tabelach pozwalają na ocenę zmian znaczenia danej branży sektora rolno-spożywczego Mazowsza w stosunku do regionu centralnego lub kraju.

Analizując zmiany udziałów w zakresie produkcji roślinnej lub zwierzęcej, warto zwrócić uwagę na następujące zjawiska:

1) praktycznie w żadnej grupie produktów nie zarejestrowano istotnych wzrostów udziału na poziomie kraju – wynika to z tego, że w przypadku części z nich (szczególnie warzyw, owoców, mleka krowiego) jest on bardzo duży;
2) region centralny obejmuje tylko dwa województwa, dlatego wskaźnik udziału w regionie można odnieść do sytuacji w województwie łódzkim – można zauważyć, że sektor rolno-spożywczy w województwie łódzkim generuje większą produkcję dwóch grup produktów (ziemniaki i buraki cukrowe) oraz nieznacznie mniejszą zbóż; w przypadku każdej z tych grup produktów zanotowano znaczny spadek udziału produkcji Mazowsza w regionie centralnym, warto jednak pamiętać, że nie są to produkty kluczowe ze względu na rozwój sektora, co zostało pokazane w dalszej części raportu;
3) produkcja owoców nieznacznie wzrosła i stanowi blisko 46% produkcji krajowej.

Tabela 52. Udział produkcji roślinnej i zwierzęcej województwa mazowieckiego w odniesieniu do kraju i regionu centralnego (%)

Grupa produktów	Rok							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Zboże								
– udział (Polska)	10,15	10,14	9,94	10,39	9,93	9,62	8,93	–
– udział (region centralny)	61,56	59,97	58,51	60,67	58,62	58,89	55,81	–
Rzepak i rzepik								
– udział (Polska)	3,03	3,28	3,77	3,67	2,97	4,00	6,03	–
– udział (region centralny)	69,03	69,04	68,14	66,10	61,34	64,01	76,39	–
Ziemniaki								
– udział (Polska)	12,18	14,96	14,05	15,00	14,47	14,52	11,95	–
– udział (region centralny)	56,43	60,81	53,42	57,32	56,82	56,83	48,15	–
Buraki cukrowe								
– udział (Polska)	7,61	8,89	7,45	7,05	6,39	2,81	3,05	–
– udział (region centralny)	69,68	73,37	66,67	67,64	65,29	34,70	41,37	–
Warzywa gruntowe								
– udział (Polska)	14,35	13,18	14,95	14,36	14,64	15,24	16,05	–
– udział (region centralny)	58,67	55,34	56,27	52,88	53,81	56,35	58,61	–
Owoce z drzew								
– udział (Polska)	42,19	42,66	29,93	43,79	41,69	40,59	45,85	–
– udział (region centralny)	78,35	77,90	74,34	75,42	76,66	72,20	79,15	–
Żywiec rzeźny								
– udział (Polska)	12,92	12,91	12,34	12,44	13,34	13,94	13,80	–
– udział (region centralny)	56,28	55,61	54,98	55,98	60,76	63,23	61,49	–
Mleko krowie								
– udział (Polska)	18,92	19,61	19,59	20,55	20,30	23,26	21,99	–
– udział (region centralny)	67,50	69,78	68,84	70,67	70,87	74,21	73,47	–
Jaja kurze								
– udział (Polska)	16,18	18,51	17,79	14,04	14,13	14,46	13,89	–
– udział (region centralny)	73,34	74,97	75,63	71,53	70,96	72,95	70,46	–

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o Rocznik statystyczny rolnictwa (edycje 2007–2012), Rocznik statystyczny województwa mazowieckiego (edycje 2007–2012) oraz Rocznik statystyczny województwa łódzkiego (edycje 2007–2012).

Przechodząc do analizy udziałów dla produktów przetwórstwa spożywczego należy podkreślić duże znaczenie tego sektora w odniesieniu do produkcji krajowej. Co więcej, w przypadku większości grup produktów udział w ciągu ostatnich kilku lat dodatkowo wzrósł (np. dla mąki pszennej i żytniej ponad dwukrotnie).

Warto również zaznaczyć powielający się duży udział grup produktów, których produkcja jest oparta na surowcach – produktach rolnych, których udział także był wysoki (np. przetwórstwo owocowe, którego udział w produkcji krajowej wynosił, tak jak udział owoców, blisko 50%).

Dynamika sektora na podstawie danych z Powszechnego Spisu Rolnego (2002–2010)

Oprócz analizy wymaganych wskaźników zgodnie z opisem przedmiotu zamówienia, poniżej przedstawiono zmiany wybranych wskaźników na podstawie danych z Powszechnego Spisu Rolnego. Porównanie wyników PSR 2010 z wynikami PSR 2002 w województwie mazowieckim wskazuje na:

- Tendencję zmniejszania się liczby gospodarstw rolnych, z jednoczesnym wzrostem ich średniej powierzchni. Odnotowano również zwiększenie udziału w ogólnej liczbie gospodarstw tych podmiotów, które prowadzą działalność rolniczą. Tendencja ta może być oceniana jako pozytywna ze względu na konkurencyjność i efektywność ekonomiczną gospodarstw.
- Zmiany w strukturze gospodarstw rolnych ogółem – ubytek jednostek najmniejszych (o powierzchni do 1 ha użytków rolnych – UR) i przyrost gospodarstw większych. Na poprawę tych proporcji wpłynęło przede wszystkim znaczne zmniejszenie się liczby gospodarstw o powierzchni 0–1 ha UR (o 48,7%) i o powierzchni 1–5 ha UR (o 22,6%) oraz znaczne zwiększenie się liczby gospodarstw największych, tj. o powierzchni 50 ha UR i więcej (o 46,6%).
- Zmniejszenie ogólnej powierzchni gruntów w użytkowaniu gospodarstw rolnych z 2591,6 do 2366,2 tys. ha, tj. o ponad 225 tys. ha (o 8,7%). Wynika to z przeznaczania gruntów na cele nierolnicze, m.in. pod zabudowę, inwestycje drogowe itp.

Tabela 53. Udział produkcji wyrobów spożywczych województwa mazowieckiego w odniesieniu do kraju i regionu centralnego (%)

Grupa produktów	Rok							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Produkty uboju bydła i cieląt								
– udział (Polska)	23,92	23,08	29,48	34,52	32,84	30,22	30,50	–
– udział (region centralny)	87,06	90,32	88,02	87,35	86,23	84,85	87,92	–
Produkty uboju trzody chlewnej								
– udział (Polska)	16,81	15,95	15,30	17,44	26,15	23,36	26,87	–
– udział (region centralny)	71,23	69,07	63,79	70,86	77,64	74,75	76,57	–
Mięso drobiowe								
– udział (Polska)	13,99	14,97	13,01	14,70	17,66	17,15	15,45	–
– udział (region centralny)	59,26	60,06	55,69	59,72	61,89	62,71	57,27	–
Wędliny								
– udział (Polska)	18,81	18,76	21,04	18,73	17,81	21,20	21,81	–
– udział (region centralny)	–	–	–	–	–	–	–	–
Soki z owoców i warzyw								
– udział (Polska)	42,18	41,45	39,54	43,21	55,71	47,41	46,76	–
– udział (region centralny)	–	–	–	–	–	–	–	–
Mleko płynne przetworzone								
– udział (Polska)	18,34	18,72	19,05	13,68	20,76	20,44	19,78	–
– udział (region centralny)	93,32	92,90	92,90	90,95	93,46	92,82	92,56	–
Masło i pozostałe tłuszcze do smarowania								
– udział (Polska)	18,33	20,66	19,63	18,30	15,14	11,12	12,37	–
– udział (region centralny)	70,60	75,69	74,53	74,72	68,69	61,71	61,27	–
Sery i twarogi								
– udział (Polska)	27,78	28,05	31,36	31,05	28,69	27,74	27,87	–
– udział (region centralny)	–	–	–	–	–	–	–	–
Mąka pszenna								
– udział (Polska)	6,52	6,54	8,13	21,20	18,14	18,24	19,08	–
– udział (region centralny)	52,47	49,85	56,10	86,06	65,80	66,82	65,90	–
Mąka żytnia								
– udział (Polska)	10,71	13,55	13,70	15,92	18,66	23,79	22,18	–
– udział (region centralny)	54,24	59,45	59,48	65,97	74,77	79,67	71,75	–
Makaron								
– udział (Polska)	22,87	24,97	27,17	25,60	28,74	25,56	25,41	–
– udział (region centralny)	–	–	–	–	–	–	–	–

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Rocznika statystycznego rolnictwa (edycje 2007–2012), Rocznika statystycznego województwa mazowieckiego (edycje 2007–2012) oraz Rocznika Statystycznego województwa łódzkiego (edycje 2007–2012).

Uwaga: Brak wskazanego udziału w przypadku niektórych grup produktów oznacza brak dostępnych danych dla województwa łódzkiego (niezbędnych do wyznaczenia udziału na poziomie regionalnym).

- Zmniejszenie powierzchni użytków rolnych z 2249,0 do 2005,3 tys. ha, tj. o 10,8%.
- Zmniejszenie ogólnej powierzchni zasiewów z 1303,8 do 1219,0 tys. ha (o 6,5%). Relatywnie najbardziej zmniejszyła się powierzchnia uprawy ziemniaków (o 56,0%) i zbóż (o 10,0%), natomiast znacząco

zwiększyła się powierzchnia uprawy roślin pastewnych (o 81,9%), roślin przemysłowych (o 50,2%) i grupy upraw zaliczanych do pozostałych (o 24,5%).

- Istotne zmiany w strukturze zasiewów upraw przemysłowych. O ile w 2002 r. powierzchnia rzepaku i rzepiku stanowiła 41,4%, a buraków cukrowych 57,8% areału upraw przemysłowych, to w 2010 r. udziały te wynosiły odpowiednio 79,6 i 19,7%.
- Zwiększenie powierzchni przeznaczonej pod uprawy sadownicze z 88,0 do 104,4 tys. ha (o 18,6%). Udział powierzchni sadów w ogólnej powierzchni użytków rolnych zwiększył się z 3,9 do 5,2%, tj. o 1,3 pkt. proc. Zwiększenie powierzchni uprawy owoców wynika z rozwoju ich eksportu i przetwórstwa.
- Zwiększenie stanu pogłowia bydła ogółem o 16,1%, w tym krów – o 3,3%.
- Zmniejszenie liczby gospodarstw rolnych utrzymujących bydło (o 38,1%).
- Wyraźne zmniejszenie liczebności stada świń związane z dużymi wahaniami opłacalności chowu tego gatunku.
- Rosnące zainteresowanie rolników produkcją drobiarską, zwłaszcza użytkowników gospodarstw największych. W ciągu ośmiu lat w gospodarstwach o powierzchni 50 ha UR i więcej pogłowie drobiu ogółem zwiększyło się ponad 2-krotnie.
- Zmniejszenie liczebności owiec o 31,3%, koni – o 23,4%, kóz – o 56,9% oraz królików (samic) – o 26,3%.
- Zachodzący proces modernizacji rolnictwa pod względem wyposażenia gospodarstw w środki produkcji.

Ponadto z danych PSR 2010 r. wynika, że w gospodarstwach rolnych znajdowało się:

- 213,9 tys. ciągników rolniczych, tj. o 14,2% więcej niż w 2002 r.
- 17,2 tys. kombajnów zbożowych, tj. o 33,1% więcej niż w 2002 r.
- 13,1 tys. kombajnów ziemniaczanych, tj. o 6,5% mniej niż w 2002 r.
- 1,4 tys. kombajnów buraczanych, tj. o 18,5% mniej niż w 2002 r.
- 1,6 tys. silosokombajnów, tj. o 1,4% więcej niż w 2002 r.
- 73,9 tys. opryskiwaczy polowych, tj. o 4,5% więcej niż w 2002 r.
- 17,9 tys. opryskiwaczy sadowniczych, tj. o 8,8% więcej niż w 2002 r.

Średnia powierzchnia przypadająca na 1 ciągnik, w warunkach zmniejszonej liczby gospodarstw i jednoczesnego spadku powierzchni użytków rolnych, zmniejszyła się i wynosiła 9,4 ha UR wobec 12,0 ha UR w 2002 r. Na notowany w spisie 2010 r. stan wyposażenia gospodarstw w maszyny i urządzenia rolnicze niewątpliwie wpłynęły zarówno zmiany zachodzące w strukturze powierzchni upraw głównych ziemiopłodów, jak i postępujący proces modernizacji rolnictwa.[39]

Mimo pozytywnych zmian, jakie w ostatnich latach nastąpiły w polskim rolnictwie w związku ze zmniejszeniem zatrudnienia oraz wzrostem wielkości gospodarstw rolnych, jest to wciąż sektor o bardzo niskim poziomie produktywności. W związku z tym, konieczne są działania mające na celu dalszy wzrost wielkości gospodarstw rolnych oraz wytwarzanie wysokiej jakości ekologicznych produktów spożywczych o uznanej regionalnej marce.

Rolnictwo jest z zasady mniej produktywne niż inne sektory gospodarki. Dotyczy to zarówno krajów rozwiniętych, jak i rozwijających się. W państwach UE 15 wartość dodana przypadająca na zatrudnionego w rolnictwie jest o połowę mniejsza niż w innych sektorach. W Polsce jest mniejsza ponad czterokrotnie. Tak mała produktywność sektora jest z jednej strony następstwem złej jakości gruntów rolnych, a z drugiej – nadmiernego zatrudnienia. Na jednego rolnika przypada w naszym kraju niespełna 7 ha upraw, podczas gdy w Unii Europejskiej jest to przeciętnie 14,3 ha.[40]

5.1.6. Uwarunkowania funkcjonowania sektora

Województwo mazowieckie posiada umiarkowane zasoby środowiska przyrodniczego. W regionie przeważają gleby bielicowe, a na wysoczyznach morenowych – brunatne. Przewaga gleb bielicowych w znacznej mierze przyczyniła się do dużego udziału gleb słabych, klas V–VI (ok. 45% w województwie, wobec 34% w kraju). Grunty najlepsze jakościowo dla produkcji rolnej (klas I–III, stanowiące ok. 18% powierzchni użytków rolnych) występują w różnych częściach województwa, ale największe zwarte obszary – głównie w części zachodniej, w powiatach: ciechanowskim, płockim, płońskim, gostynińskim, grodziskim, grójeckim i sochaczewskim.

[39] Powszechny Spis Rolny 2010, Raport z województwa mazowieckiego, Warszawa 2011.
[40] I.Magda, A.Kamińska, K.Pogorzelski: Rzecz o rolnictwie. Teraźniejszość i przyszłość rolnictwa na Mazowszu, IV raport kwartalny, IBS 2012.

W województwie mazowieckim udział przedsiębiorstw rolno-spożywczych w ogólnej liczbie firm jest duży, co stwarza korzystne warunki do rozwoju tej gałęzi przemysłu. Szczególnie duży potencjał wykazują powiaty ze środkowej i zachodniej części regionu. Charakterystyczna jest również koncentracja dużych przedsiębiorstw związanych z przetwórstwem owocowo-warzywnym w centralnym obszarze regionu, co jest związane z wykształconą na tych terenach specjalizacją owocowo-warzywną.[41]

Rozkład przestrzenny podmiotów przetwórstwa rolno-spożywczego na Mazowszu jest wypadkową przesłanek związanych z lokalizacją bazy surowcowej, o której stanowią obszary wykształconych specjalizacji produkcji rolnej, rynkiem zbytu (bliskość konsumentów) i pozostałymi warunkami prowadzenia działalności gospodarczej, określanymi jako atrakcyjność inwestycyjna danego obszaru. W agregacji na poziomie podregionów podmioty przetwórstwa rolno-spożywczego rozmieszczone są (według miejsca rejestracji) wprost proporcjonalnie do liczby ludności. W literaturze przedmiotu stwierdza się, że skupiska przedsiębiorstw przetwórstwa rolno-spożywczego *występują głównie w granicach aglomeracji miejskich oraz na ich obrzeżach, a więc tam, gdzie istnieją odpowiednie chłonne rynki zbytu, wykwalifikowana siła robocza, dostęp do wyspecjalizowanych usług i środków finansowych, czy lepiej rozwinięta infrastruktura*. Opis ten odpowiada zjawisku obserwowanemu w województwie mazowieckim, w którym przewaga przedsiębiorstw tej branży, zwłaszcza małych, występuje w centralnej i zachodniej części regionu, z wyróżniającym się Warszawskim Obszarem Metropolitalnym. W podregionach obszaru metropolitalnego jest zarejestrowanych ponad 2/3 podmiotów przetwórstwa rolno-spożywczego, z czego blisko połowa w samej Warszawie. W stolicy znajdują się m.in. centrale najbardziej znanych marek przetwórstwa rolno-spożywczego. Należy nadmienić, że większość z nich w Warszawie posiada jedynie siedziby firmy, natomiast zakłady produkcyjne są zlokalizowane poza jej obszarem, a nawet województwem (np. Polski Koncern Mięsny Duda SA GK, z zakładami produkcyjnymi w województwie wielkopolskim). Na skłonność do rejestracji podmiotów gospodarczych w centrum Mazowsza wpływa niewątpliwie atrakcyjność inwestycyjna tego obszaru – podregiony: warszawski wschodni, warszawski zachodni oraz m.st. Warszawa znalazły się w grupie jedenastu podregionów o wysokiej atrakcyjności dla działalności przemysłowej w kraju. Jest to szczególnie widoczne w porównaniu z sytuacją obserwowaną w podregionach ciechanowsko-płockim i ostrołęcko-siedleckim, znajdujących się w grupie podregionów o znacznie mniejszej liczbie i wartości inwestycji w obrębie działalności przemysłowej.[42]

W ostatnich 16 latach odnotowano istotny wzrost poziomu wykształcenia pracowników rolnictwa. W latach 1995–2011 odsetek osób z wyższym wykształceniem wzrósł w populacji 2,5-krotnie, podczas gdy w mazowieckim rolnictwie – 3-krotnie. Udział osób z wykształceniem gimnazjalnym lub niższym wśród osób powyżej 15 roku życia zmniejszył się o połowę. W rolnictwie odnotowano znacznie większy spadek znaczenia grupy osób najsłabiej wykształconych. Pozytywnym zjawiskiem jest także istotne zwiększenie udziału osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym zatrudnionych w mazowieckim rolnictwie. Opisane zmiany sugerują, że osoby trudniące się rolnictwem są coraz bardziej świadome związku między wysokim poziomem wykształcenia rolników, a uzyskiwanymi przez nich efektami produkcyjnymi. Dynamika zmian zapowiada dalszy wzrost poziomu wykształcenia wśród pracowników rolnictwa.[43]

„Ja uważam, że głównym problemem polskiej wsi, nie wyłączając z tego Mazowsza, jest bardzo niski poziom kapitału społecznego, każdego rodzaju kapitału społecznego. Uważam, że nie nastąpi żadna głęboka zmiana, dopóki ten kapitał społeczny się nie rozwinie."
Idi 1

„Ciągle jeszcze drenaż osób wykształconych, które mogłyby pomóc rozwinąć sektor rolno-spożywczy jest bardzo duży, więc tutaj jest jakiś czynnik kulturowy, bo generalnie tendencja jest taka, że przyjechać i pracować w usługach, a nie w produkcji, jaka to by nie była produkcja."
Idi3

5.1.7. Poziom innowacyjności sektora

Analizę poziomu innowacyjności sektora rolno-spożywczego przeprowadzono, biorąc pod uwagę następujące czynniki:

[41] Projekt Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030. Inteligentne Mazowsze, Warszawa 2012.

[42] Pod red. Z. Strzeleckiego, Rozmieszczenie zakładów przemysłu rolno-spożywczego w województwie mazowieckim w kontekście wykształconych specjalizacji rolniczych, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, Warszawa 2011.

[43] I.Magda, A.Kamińska, K.Pogorzelski: Rzecz o rolnictwie. Teraźniejszość i przyszłość rolnictwa na Mazowszu, IV raport kwartalny, IBS 2012.

- rodzaj wdrażanych i wykorzystywanych innowacji,
- wielkość nakładów na innowacje, w tym na badania, i źródła ich finansowania,
- współpracę z jednostkami naukowymi/badawczo-rozwojowymi,
- działalność podmiotów/instytucji/organizacji, wspierających rozwój innowacji w sektorze rolno-spożywczym.

Ponadto uwzględniono dodatkowe problemy badawcze z oferty:

- poziom innowacyjności sektora rolno-spożywczego, w tym: poziom innowacyjności w ostatnich 12 miesiącach oraz w planowanych kolejnych 12 miesiącach, a także rodzaj wdrażanych innowacji;
- bariery i perspektywy działalności innowacyjnej, w tym czynniki utrudniające wprowadzanie innowacji w sektorze rolno-spożywczym;
- politykę wspierania innowacyjności, w tym publiczne wsparcie w finansowaniu i instytucje wspierające działalność innowacyjną w sektorze rolno-spożywczym.

Poziom innowacyjności sektora rolno-spożywczego

Województwo mazowieckie należy do najbardziej innowacyjnych w kraju. W 2009 roku poniosło ono najwyższe nakłady na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach przemysłowych i usługowych (odpowiednio 22,7 i 71,8%). Największe nakłady przypadające na jedno przedsiębiorstwo, prowadzące działalność innowacyjną w sektorze przemysłu poniosły jednostki pochodzące z województwa pomorskiego, zaś w sektorze usług – z województwa mazowieckiego. W 2010 roku nakłady na działalność innowacyjną w grupie przedsiębiorstw przemysłowych w województwie mazowieckim kształtowały się na poziomie 6,2 mld zł, co stanowiło 26% nakładów poniesionych w Polsce. W porównaniu z rokiem 2005 był to wzrost o ok. 75%. W tym samym roku ok. 33% dużych firm z województwa mazowieckiego, zatrudniających powyżej 250 osób, wprowadziło na rynek nowe lub istotnie ulepszone produkty, przy średniej krajowej wynoszącej ok. 28%. Nowe lub istotnie ulepszone procesy wdrożyło 54% dużych firm w regionie (średnia dla kraju 51%). Zdecydowanie mniej nowych produktów bądź ulepszonych procesów jest wprowadzanych w małych i średnich firmach. Tylko 2,5% małych firm wprowadziło na rynek nowe lub istotnie ulepszone produkty (średnia dla kraju 3,5%), a nowe lub ulepszone procesy produkcji wdrożyło 6,4% małych firm (średnia dla kraju 6,9%). [44]

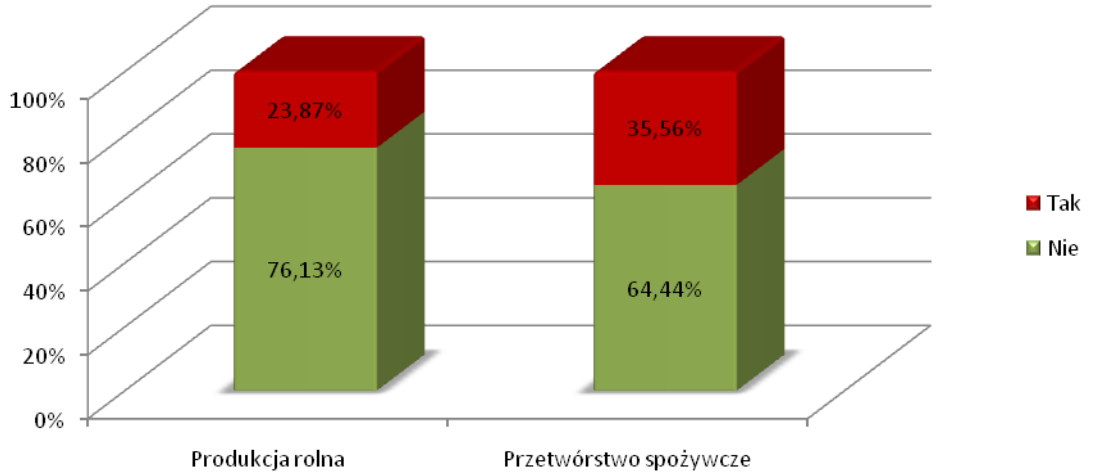
Zwiększenie nakładów na działalność innowacyjną powoduje przyspieszenie procesu modernizacji gospodarki żywnościowej, poprawę jej konkurencyjności oraz poprawę jakości i bezpieczeństwa żywności. Unowocześnianie produkcji stwarza również większe możliwości eksportu, co powinno skutkować dalszym rozwojem przemysłu rolno-spożywczego na Mazowszu.

Przechodząc do szczegółowej analizy poziomu innowacyjności sektora rolno-spożywczego, na podstawie m.in. danych pozyskanych z badań CATI, należy na wstępie określić, czym jest działalność innowacyjna w rozumieniu m.in. Głównego Urzędu Statystycznego. Jest to istotne, ponieważ w literaturze dotyczącej innowacyjności funkcjonuje wiele definicji, które często różnią się szczegółami. Na potrzeby tego raportu przyjęto, że działalność innowacyjna obejmuje działania o charakterze badawczym (naukowym), technicznym, organizacyjnym, finansowym i handlowym, których celem jest opracowanie i wdrożenie innowacji. Prezentowane w dalszej części dane statystyczne obejmują działalność innowacyjną w przemyśle (produkcja artykułów spożywczych) i dotyczą opracowywania i wdrażania (wprowadzania na rynek) nowych lub istotnie ulepszonych, w zakresie swoich cech i zastosowań, produktów/wyrobów/usług (innowacja produktowa) oraz zastosowania nowych lub istotnie ulepszonych metod produkcji, a także działań z zakresu logistyki, zaopatrzenia, dystrybucji i wspierających procesy w przedsiębiorstwie (innowacja procesowa), przy czym produkty te i procesy są nowe przynajmniej z punktu widzenia wprowadzającego je przedsiębiorstwa.

Wśród uczestników badania metodą CATI innowacje wdrożyło łącznie 106 podmiotów (Tabela 54), co stanowi 28% badanej populacji. Pytanie zadane przedsiębiorcom dotyczyło okresu ostatnich 12 miesięcy.

[44] Projekt Strategii rozwoju województwa mazowieckiego do 2030 r. Inteligentne Mazowsze, Warszawa 2012.

Rysunek 7. Wdrażanie innowacji w prowadzonej działalności w podziale na produkcję/przetwórstwo (ostatnie 12 miesięcy)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań CATI.

Tabela 54. Wdrażanie innowacji w prowadzonej działalności w podziale na produkcję/przetwórstwo (ostatnie 12 miesięcy)

Branża	Nie	Tak	Suma końcowa
Produkcja rolna	185	58	**243**
Przetwórstwo spożywcze	87	48	**135**
Suma końcowa	**272**	**106**	**378**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań CATI.

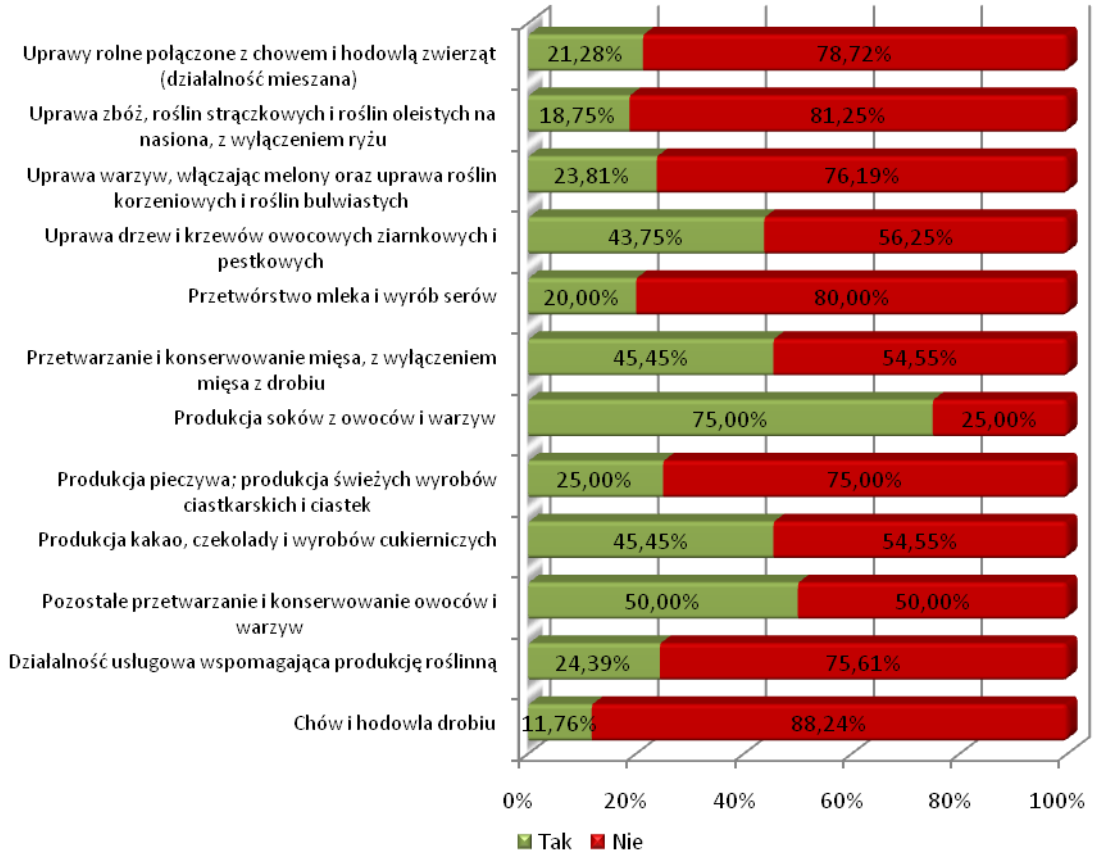
Na podstawie wyników badań CATI można stwierdzić, że innowacyjne rozwiązania najczęściej wdrażali przedsiębiorcy, których działalność jest związana z produkcją soków z owoców i warzyw (Tabela 55, Rysunek 8).

Tabela 55. Wdrażanie innowacji w prowadzonej działalności w podziale na branże (ostatnie 12 miesięcy)

Branża	Nie	Tak
Uprawy rolne połączone z chowem i hodowlą zwierząt (działalność mieszana)	78,72%	21,28%
Produkcja pieczywa; produkcja świeżych wyrobów ciastkarskich i ciastek	75,00%	25,00%
Działalność usługowa wspomagająca produkcję roślinną	75,61%	24,39%
Uprawa drzew i krzewów owocowych ziarnkowych i pestkowych	56,25%	43,75%
Pozostałe przetwarzanie i konserwowanie owoców i warzyw	50,00%	50,00%
Produkcja soków z owoców i warzyw	25,00%	75,00%
Przetwarzanie i konserwowanie mięsa, z wyłączeniem mięsa z drobiu	54,55%	45,45%
Uprawa warzyw, włączając melony oraz uprawa roślin korzeniowych i roślin bulwiastych	76,19%	23,81%
Produkcja kakao, czekolady i wyrobów cukierniczych	54,55%	45,45%
Uprawa zbóż, roślin strączkowych i roślin oleistych na nasiona, z wyłączeniem ryżu	81,25%	18,75%
Chów i hodowla drobiu	88,24%	11,76%
Przetwórstwo mleka i wyrób serów	80,00%	20,00%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań CATI. Uwaga: pominięto branże z liczebnością mniejszą niż 8.

Rysunek 8. Wdrażanie innowacji w prowadzonej działalności w podziale na branże (ostatnie 12 miesięcy)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań CATI. Uwaga: pominięto branże z liczebnością mniejszą niż 8.

Jako innowacje najczęściej wdrażane w ciągu ostatnich 12 miesięcy przedsiębiorcy wymieniali m.in.:

1) kupno środków transportu, maszyn, technologii czy też urządzeń – warto zwrócić uwagę, że w odpowiedziach przedsiębiorców na to pytanie często brakowało spójności (np. to, co dla jednego z nich było technologią, dla innego – maszyną czy też urządzeniem);
2) komputeryzację przedsiębiorstwa (począwszy od zakupu komputerów na potrzeby biurowe, a skończywszy na systemach automatyzacji produkcji wspomaganych komputerowo);
3) innowacje w zakresie jakości (np. wdrożenie systemu HACCAP czy też uzyskanie certyfikatów);
4) innowacje w zakresie szkoleń pracowników;
5) innowacje produktowe (np. stosowanie nowych odmian i gatunków w produkcji rolniczej).

Najczęściej wymienianym powodem wskazanych wyżej inwestycji była m.in. chęć modernizacji podmiotu czy też jego rozbudowa. Jeżeli chodzi o wartość wydatków na innowacje, poniesionych w ciągu ostatnich 12 miesięcy, w stosunku do uzyskiwanych przychodów, to wśród przedsiębiorców deklarujących tego rodzaju wydatki udział ten wyniósł ok. 25%. Wydaje się to być wartością znaczną, należy pamiętać jednak, że wielu przedsiębiorców realizuje duże projekty inwestycyjne finansowane lub dofinansowane ze środków zewnętrznych (dotacje, kredyty), których wartość może przekraczać nawet uzyskiwane rocznie przychody. Przeliczając wspomniany wskaźnik dla wszystkich przedsiębiorstw, także tych deklarujących zerowe wydatki na innowacje, uzyskujemy udział ok. 4%.

Kolejne pytanie dotyczyło planów w zakresie wdrażania innowacji w ciągu kolejnych 12 miesięcy. Plany inwestycyjne w tym zakresie zadeklarowało ok. 22% przedsiębiorców. Można założyć, że wskaźnik ten jest minimalnie wyższy, ponieważ część podmiotów nie udzieliła odpowiedzi na to pytanie, ze względu na to, że informacja taka stanowi tajemnicę firmy. Podobnie jak w przypadku ostatnich 12 miesięcy, wśród planów inwestycyjnych dominują zakupy środków trwałych, takich jak maszyny, urządzenia, linie produkcyjne czy też komputery i robotyzacja. Warto zauważyć, że kilku przedsiębiorców jako planowane wydatki inwestycyjne wskazało także obszary związane z reorganizacją firmy i jej rozwojem.

Warto nadmienić, że nie istnieje jedno źródło danych statystycznych, które w sposób ujednolicony (za pomocą tych samych wskaźników) przedstawiałoby zarówno innowacyjność w zakresie produkcji rolniczej, jak też przetwórstwa spożywczego. Biorąc pod uwagę dostępność danych na poziomie województw, w zakresie innowacyjności produkcji rolnej można wyróżnić takie wskaźniki jak:

- liczba ciągników oraz powierzchnia użytków rolnych przypadająca na 1 ciągnik;
- liczba maszyn i urządzeń rolniczych;
- zużycie nawozów mineralnych lub chemicznych oraz wapniowych,
- uzyskiwane plony poszczególnych produktów rolnych.

Żaden z tych wskaźników nie pozwala wprost na określenie wysokości nakładów na działalność innowacyjną, ale poprzez porównanie ich wartości ze średnimi dla kraju czy też dla innych województw można szacować poziom innowacyjności w tym zakresie[45].

Pod względem wykorzystania ciągników w rolnictwie województwo mazowieckie w roku 2010 plasowało się w okolicach średniej krajowej. Średnio na 1 ciągnik przypada 9,5 ha użytków rolnych, podczas gdy w skali Polski jest to 10,6 ha[46]. Jednoznaczna interpretacja tego wskaźnika jest trudna. Z jednej strony znaczna liczba ciągników w przeliczeniu na powierzchnię upraw może wskazywać na wysoki poziom mechanizacji gospodarstw rolnych, z drugiej zaś – na wartość wskaźnika może też mieć wpływ wielkość gospodarstw rolnych. Na ogół w gospodarstwach wielkoobszarowych do efektywnej obsługi użytków rolnych niezbędna jest mniejsza liczba ciągników przypadających na daną powierzchnię niż w gospodarstwach małych.

Pod względem kolejnego wskaźnika – wykorzystania maszyn i urządzeń rolniczych – województwo mazowieckie plasuje się w czołówce krajowej. Poniżej zestawiono udział poszczególnych typów maszyn i urządzeń w województwie mazowieckim w całkowitej ich liczbie w Polsce w roku 2010:

- kombajny zbożowe – 17,2 tys. szt. (11,31%), lider Lubelskie – 19,8 tys. szt.;
- kombajny buraczane – 1,4 tys. szt. (5,04%), lider Wielkopolskie – 5,4 tys. szt.;
- kombajny ziemniaczane – 13,1 tys. szt. (16,40%), lider Łódzkie – 13,2 tys. szt.;
- rozsiewacze nawozów i wapnia – 91,2 tys. szt. (15,85%), lider;
- silosokombajny – 1,6 tys. szt. (13,56 %), lider Podlaskie – 1,7 tys. szt.;
- opryskiwacze polowe – 73,9 tys. szt. (14,91%), lider Lubelskie – 78,7 tys. szt.;
- opryskiwacze sadownicze – 17,9 tys. szt. (34,56%), lider.

Udział poszczególnych typów maszyn zależy od dominującego charakteru produkcji, szczególnie warto zwrócić uwagę na udział opryskiwaczy sadowniczych oraz rozsiewaczy nawozów i wapnia.

Na temat wykorzystania maszyn rolniczych oraz jego wielkości dyskutowali także eksperci w tracie panelu. Jedną z ważniejszych wypowiedzi zacytowano poniżej.

„Trzeba podzielić cały sektor rolny na innowacyjne gospodarstwa w dużych areałach, w nowoczesnych technologiach produkcji, specjalistycznych produktów, jak pieczarka czy papryka, sadownictwo jako podgałąź z tych przedsiębiorstw rolnych, które wykorzystują najnowsze technologie, to jest wysoki poziom, bardzo wysoki i druga gałąź, to jest ta liczna, natomiast o niewielkich areałach, o małych inwestycjach w innowację, małych inwestycjach w technologię, poza podstawowymi maszynami rolniczymi, to tutaj poza tym, że jest to na takim niskim poziomie second-hand maszyna zużyta technologicznie na zachodzie, u nas jeszcze pracująca kupujemy używane sprzęty i wykorzystujemy je do końca możliwości, rolnicy tak działają."
Panel

Jeżeli chodzi o zużycie nawozów mineralnych lub chemicznych (azotowych, fosforowych i potasowych) oraz wapniowych w województwie mazowieckim, to jego udział w całkowitym zużyciu krajowym wynosi ok. 10–11%. Zużycie to, w przeliczeniu na powierzchnię użytków rolnych, jest mniejsze niż średnie krajowe. Przykładowo wskaźnik zużycia nawozów mineralnych lub chemicznych w województwie mazowieckim wyniósł 99,7 czystego składnika nawozu na 1 ha, podczas gdy średnia dla kraju wyniosła 126,6 na 1 ha. W rekordowym pod tym względem województwie opolskim wskaźnik ten wyniósł ponad 222 na 1 ha. Podobnie wskaźnik zużycia nawozów wapniowych w województwie mazowieckim wyniósł 23,6 na 1 ha przy średniej dla kraju 30,5 na 1 ha.

[45] Spielman D., Kelemework D., Measuring Agricultural Innovation System Properties and Performance, IFPRI Discussion Paper 00851,
marzec 2009.
[46] Rocznik Statystyczny Rolnictwa, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2012.

Ze względu na uzyskiwane plony ważniejszych upraw, województwo mazowieckie plasuje się w poniżej średniej krajowej (dane za rok 2011):

- zboża – 26,9 dt/ha (średnia krajowa – 34,3 dt/ha);
- ziemniaki – 210 dt/ha (średnia krajowa – 232 dt/ha);
- buraki cukrowe – 400 dt/ha (średnia krajowa – 574 dt/ha);

natomiast w przypadku produktów uważanych za specjalizację województwa, uzyskiwane plony są na ogół wyższe od średniej krajowej:

- kapusta – 580 dt/ha (średnia krajowa – 480 dt/ha);
- cebula – 291 dt/ha (średnia krajowa – 254 dt/ha);
- marchew – 448 dt/ha (średnia krajowa – 377 dt/ha);
- ogórki – 249 dt/ha (średnia krajowa – 183 dt/ha);
- pomidory – 249 dt/ha (średnia krajowa – 246 dt/ha).

Warto przytoczyć w tym miejscu jedną z wypowiedzi ekspertów na ten temat:

„Myślę, że tutaj ogrodnictwo, sadownictwo głównie będzie taką branżą, która najszerzej właśnie w te innowacyjne technologie wchodzi. Są to nowe sposoby upraw, nowe technologie. Myślę, że ta branża sadownicza będzie taką znaczącą.
Myślę, że w produkcji to sadownictwo, w przetwórstwie wydaje mi się, że tutaj będziemy mieli duży potencjał innowacyjny w przetwórstwie mleczarskim, coraz to nowe produkty wprowadzane są na rynek, poszukiwania nowych smaków, nowych produktów, technologii, także mleczarstwo będzie taką…
Jeśli chodzi o produkcję, jak mówiłam o sadownictwie, to tutaj nowy sposób prowadzenia sadów teraz coraz częściej są to sady intensywne, krótko nasadzeniowe, z większą wydajnością plonów. A jeśli chodzi o przetwórstwo, to tutaj więcej chyba o technologie."
Idi2

W kontekście działalności gospodarstw rolnych, dodatkową trudność w ocenie innowacyjności na podstawie ww. wskaźników stwarzają, zyskujące coraz większą popularność, współczesne trendy tradycyjnej produkcji oraz wykorzystania rozwiązań ekologicznych.

„U nas na Mazowszu 40% jest takich towarowych, dużych, a całą resztę stanowią takie te mniejsze gospodarstwa, mają 5-10 świń, one są nastawione na samozaopatrzenie, nie dla siebie, nie dla rodziny, a dla najbliższego otoczenia, (…), one robią tradycyjny produkt, nie mają wysokich technologii, skomputeryzowaną, zunifikowaną, one istnieją na bazie starych technologii."
Panel

W przypadku przetwórstwa spożywczego, wykorzystano następujące wskaźniki oceny innowacyjności:

- nakłady na działalność innowacyjną;
- środki automatyzacji procesów produkcyjnych (oraz ich udział w stosunku do przemysłu ogółem);
- przychody netto ze sprzedaży nowych lub istotnie ulepszonych artykułów spożywczych;
- udział przedsiębiorstw innowacyjnych w przedsiębiorstwach ogółem.

Nakłady na działalność innowacyjną obejmują wydatki na: badania naukowe i prace rozwojowe (B+R), zakup wiedzy ze źródeł zewnętrznych (gotowej technologii w postaci dokumentacji i praw — patenty, wynalazki nieopatentowane, licencje, ujawnienia know-how, znaki towarowe itp.), zakup oprogramowania, nakłady inwestycyjne na środki trwałe niezbędne do wprowadzenia innowacji (maszyny, urządzenia techniczne, narzędzia, środki transportu, budynki, budowle oraz grunty), szkolenie personelu związane z działalnością innowacyjną, marketing dotyczący nowych lub istotnie ulepszonych produktów oraz pozostałe przygotowania do wprowadzenia innowacji produktowych i procesowych.

Jeżeli chodzi o kształtowanie się nakładów na działalność innowacyjną w produkcji artykułów spożywczych, niekorzystnym zjawiskiem jest z pewnością znaczne ich zmniejszenie (z 691,1 mln zł w 2005 roku do 375,8 mln zł w 2011 roku) (Tabela 56). Nie uległy praktycznie zmianie nakłady na działalność badawczą i rozwojową, zmniejszyły się natomiast nakłady inwestycyjne – z 420,9 do 305,4 mln zł. Warto także zwrócić uwagę na znacznie wyższy poziom nakładów na działalność innowacyjną w latach 2006–2008. Na kształtowanie się tych nakładów w analizowanym okresie miała niewątpliwie duży wpływ dostępność funduszy unijnych na współfinanso-

wanie działań, jak również, po roku 2008, skutki kryzysu finansowego, prowadzące do ostrożnego działania w zakresie wydatkowania środków.

Tabela 56. Nakłady na działalność innowacyjną w zakresie innowacji produktowych i procesowych w produkcji artykułów spożywczych (mln zł, ceny bieżące)

Nakłady na działalność innowacyjną	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Ogółem, w tym:	691,1	940,3	981,7	845,2	591,5	412,0	375,8	–
- nakłady na działalność badawczą i rozwojową	28,7	51,1	38,8	54,3	109,8	18,7	27,0	–
- nakłady inwestycyjne	420,9	556,0	577,9	382,9	323,8	313,9	305,4	–

Źródło: Rocznik statystyczny województwa mazowieckiego, Urząd Statystyczny w Warszawie (2008–2012).

Zmniejszenie nakładów ponoszonych na działalność innowacyjną może też wynikać z tego, że innowacyjność osiągnęła wysoki poziom, wystarczający w obecnych warunkach rynkowych. Przekonują o tym wypowiedzi ekspertów:

„Wydaje nam się, że nie brakuje nam w technologii, bo dociągnęliśmy ją do poziomu jak na zachodzie, a ze względu na to, że dynamiczny rozwój był przez te ostatnie 20 lat, więc może nawet nasze zakłady są lepsze od niektórych na zachodzie, bo one mają starsze technologie troszkę, ale też się rozwijają. Tutaj bym powiedział, że jesteśmy porównywalni. Natomiast pewnie brakuje nam takiego, nie wiem, zarządzania, logistyki, marketingu, podejścia takiego. Na pewno mamy gorszą wydajność, jeśli chodzi o produkcję, tego nie jesteśmy w stanie na razie jakoś dogonić, ale gonimy."
Idi4

oraz:

„Nie ma pierwotnych poszukiwań wychodzących z sektora i generujących innowację, tylko raczej zasysanie innowacji, które są gdzie indziej. Po to jest innowacja, żeby produkować lepiej i taniej, więc jeśli są maszyny, które ktoś już znalazł i one są już w sprzedaży, to one są innowacją w skali danego przedsiębiorstwa czy producenta rolniczego, ich użycie jest innowacją, ale nie generuje nowych rozwiązań, tylko wysysa to, co już jest."
Idi3

Kolejnym wskaźnikiem innowacyjności sektora jest wykorzystanie środków automatyzacji procesów produkcyjnych w produkcji artykułów spożywczych. Środki automatyzacji procesów produkcyjnych są to urządzenia (lub zestawy maszyn i urządzeń), wykonujące określone czynności bez udziału człowieka, stosowane w celu samoczynnego sterowania, regulowania urządzeń technicznych oraz kontrolowania przebiegu procesów technologicznych. W tym zakresie nastąpiło kilkunastoprocentowe zmniejszenie liczby linii produkcyjnych automatycznych i sterowanych komputerem, w niewielkim stopniu wzrosła natomiast liczba komputerów oraz robotów i manipulatorów przemysłowych (Tabela 57). W przypadku komputerów należy pamiętać, że nie jest to typowy sprzęt biurowy, ale urządzenia stosowane do sterowania procesami technologicznymi. Wspomniane dane dotyczą jedynie podmiotów, w których zatrudnienie przekracza 49 osób.

Tabela 57. Środki automatyzacji procesów produkcyjnych w produkcji artykułów spożywczych (w szt.)

Środki automatyzacji	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Linie produkcyjne automatyczne	615	563	454	453	530	–
Linie produkcyjne sterowane komputerem	404	357	301	317	333	–
Centra obróbkowe	7	2	13	13	14	–
Roboty i manipulatory przemysłowe	118	103	112	115	125	–
Komputery	573	460	460	405	600	–

Źródło: Rocznik statystyczny województwa mazowieckiego, Urząd Statystyczny w Warszawie (2008–2012).

Warto zwrócić uwagę na ogólnie malejący trend udziału linii produkcyjnych automatycznych i sterowanych komputerem wykorzystywanych w produkcji artykułów spożywczych w stosunku do przemysłu ogółem. Centra obróbkowe w produkcji artykułów spożywczych mają znikome zastosowanie (Tabela 58). W przypadku robotów i manipulatorów przemysłowych oraz komputerów na ogół udział ten nie ulega większym zmianom, pozostając na poziomie ok. 11–13%.

Tabela 58. Udział środków automatyzacji procesów produkcyjnych w produkcji artykułów spożywczych w stosunku do przemysłu ogółem (%)

Udział środków automatyzacji	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Linie produkcyjne automatyczne	32,92	31,43	24,97	22,21	24,59	–
Linie produkcyjne sterowane komputerem	24,12	21,34	17,10	15,21	15,16	–
Centra obróbkowe	1,56	0,37	2,75	2,30	2,33	–
Roboty i manipulatory przemysłowe	13,08	11,48	12,90	11,34	12,58	–
Komputery	12,00	10,54	11,14	8,86	11,70	–

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Rocznika statystycznego województwa mazowieckiego, Urząd Statystyczny w Warszawie (2008–2012).

Niektórzy z ekspertów nie byli jednak przekonani, czy samo wykorzystanie środków automatyzacji przesądza o innowacyjności branży, większe znaczenie przywiązując do innowacyjności samych produktów.

„Ja tam jakichś super innowacji nie za bardzo kojarzę, poza narzędziami do produkcji ekogroszków. Przetwórstwo odpadów, które powstają przy produkcji rolnej, słoma, gałęzie, ten śmieć zielony, to jest dla mnie ciekawy kierunek. Pojawiają się wśród drobnych producentów maszyny tego typu, zaczynają produkować, sprzedawać, eksportować."
Panel

W związku z tym warto przeanalizować kolejny wskaźnik, mogący przesądzać o innowacyjności danej branży, którym jest udział w przychodach netto przychodów ze sprzedaży produktów nowych lub istotnie ulepszonych. Produkt nowy jest to produkt (wyrób lub usługa), który różni się znacząco swoimi cechami lub przeznaczeniem od produktów dotychczasowych, natomiast produkt istotnie ulepszony jest to produkt (wyrób lub usługa) już istniejący, który został znacząco udoskonalony przez zastosowanie nowych materiałów, komponentów oraz innych cech zapewniających jego lepsze działanie.

Innowacyjność przedsiębiorstw może dotyczyć zarówno innowacji produktowych, jak i procesowych. W przypadku innowacji procesowych udział przedsiębiorstw innowacyjnych zmalał nieznacznie (z 26,4 do 23,0%). Większy spadek zarejestrowano w przypadku przedsiębiorstw stosujących nowe lub istotnie ulepszone produkty (z 28,9 do 22,1%) (Tabela 59).

W Tabela 60. Przychody netto ze sprzedaży artykułów spożywczych nowych lub istotnie ulepszonych (w % przychodów netto ze sprzedaży ogółem)przedstawiono dane, potwierdzające ograniczenie innowacji produktowych. Można zaobserwować malejący udział przychodów netto ze sprzedaży produktów nowych lub istotnie ulepszonych w przychodach netto ze sprzedaży ogółem. Udział ten w ciągu 5 lat zmniejszył się o ponad połowę (z 14,3 do 7,0%). Spadek zarejestrowano w każdej z kategorii innowacyjności. Wysoką innowacyjność przetwórstwa spożywczego dostrzegali niektórzy z ekspertów:

Tabela 59. Przedsiębiorstwa innowacyjne w zakresie innowacji produktowych i procesowych w produkcji artykułów spożywczych (w % ogółu przedsiębiorstw)

Przedsiębiorstwa innowacyjne	2008	2009	2010	2011	2012
Ogółem, w tym:	33,1%	28,0%	34,4%	31,0%	–
– nowe lub istotnie ulepszone produkty	28,9%	24,3%	26,8%	22,1%	–
– nowe lub istotnie ulepszone procesy	26,4%	19,6%	23,9%	23,0%	–

Źródło: Rocznik statystyczny województwa mazowieckiego, Urząd Statystyczny w Warszawie (2008–2012).

Tabela 60. Przychody netto ze sprzedaży artykułów spożywczych nowych lub istotnie ulepszonych (w % przychodów netto ze sprzedaży ogółem)

Przychody netto ze sprzedaży produktów nowych lub istotnie ulepszonych (w % przychodów netto ze sprzedaży ogółem)	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Ogółem, w tym:	14,3%	10,5%	10,5%	9,9%	7,0%	–
– nowe lub istotnie ulepszone dla rynku	4,6%	4,1%	3,2%	2,3%	1,3%	–
– nowe lub istotnie ulepszone dla przedsiębiorstwa	9,7%	6,3%	7,3%	7,5%	5,7%	–
– eksport	1,9%	1,1%	1,2%	1,7%	0,6%	–

Źródło: Rocznik Statystyczny Województwa Mazowieckiego, Urząd Statystyczny w Warszawie (2008–2012).

„Jeśli chodzi o przetwórstwo, to myślę, że jest to wysoka, może nie najwyższa, ale wysoka innowacyjność". Panel

Powyższa tabela ilustruje także ważną klasyfikację innowacji, można bowiem mówić o innowacjach w skali danego przedsiębiorstwa, w skali danego kraju (rynku polskiego) lub też w skali świata. Ponadto, zdaniem niektórych ekspertów, posiadanie innowacyjnych środków produkcji czy też wytwarzanie innowacyjnych nowych lub istotnie ulepszonych produktów nie przekłada się od razu na innowacyjność sektora. Potwierdza to jedna z wypowiedzi ekspertów:

„Powiedziałbym tak, że to też zależy jak zdefiniujemy innowację – czy będziemy definiowali jako nowość wprowadzoną na poziomie gospodarstwa, pojedynczego podmiotu. Bardzo często mamy do czynienia z imitacjami, czyli zastosowaniem rozwiązań, które już gdzieś zostały zastosowane, a wdrażamy to na poziom gospodarstwa i na poziomie gospodarstwa jest to ewidentnie innowacja. I tych imitacji nie traktowałbym jako innowację. Więc mając na uwadze tylko i wyłącznie innowacje, te faktyczne, wdrożenie nowych rozwiązań dla całego sektora nie jest to najlepiej. Jeśli chodzi o produkcję podstawową, sporo się dzieje w zaopatrzeniu produkcji, środkach do produkcji, te innowacje to są środki ochrony roślin, urządzenia do produkcji, ale nie wskazałbym żadnego sektora, który jest innowacyjny, to są tylko środki do produkcji, wspomagające technologie, a nie sektory, które nazwałbym innowacyjnymi."
Idi5

Kolejną część analizy innowacyjności sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim opracowano w oparciu o inne, uzupełniające źródła danych (przede wszystkim analizę literatury).

Sektor rolny na Mazowszu jest bardzo zróżnicowany pod względem dominujących kierunków produkcji, struktury agrarnej, poziomu i stopnia towarowości itp. Gospodarstwa różnią się pod względem powierzchni, specjalizacji produkcji rolnej oraz udziału dochodów uzyskiwanych z rolnictwa. Ogólnie jednak należy stwierdzić, że te zmienne nie różnicują wyraźnie stopnia wyposażenia gospodarstw i wykorzystania ICT przez rolników. Wyposażenie gospodarstw rolnych w ICT stanowi warunek konieczny, choć niewystarczający, wykorzystywania tych technologii przez rolników. Rolnicy najczęściej poszukują w Internecie informacji o: nowych technologiach i środkach produkcji (51%), dopłatach unijnych (46%), możliwości zbytu własnych produktów (27%) i zakupie środków produkcji (26%). Dość powszechne jest też ogólne przeglądanie portali o tematyce rolniczej (38%). Wszystkie te czynności można zaklasyfikować jako pasywne formy użytkowania Internetu – rolnicy są jedynie odbiorcami treści zamieszczonych na stronach internetowych. Niewielki odsetek ankietowanych cechuje aktywna forma użytkowania Internetu – o ile co drugi rolnik szuka informacji o nowych technologiach i środkach produkcji, a co czwarty interesuje się, jak te urządzenia i materiały nabyć, o tyle zaledwie jeden na ośmiu finalnie takich zakupów przez Internet dokonuje. Podobnie co szósty rolnik, który poszukuje informacji o możliwościach zbytu własnych produktów, ostatecznie dokonuje takiej transakcji przez Internet. Niewiele ponad 2% rolników prowadzi reklamę i promocję własnych produktów przez Internet. Również niewielka grupa ankietowanych bierze udział w e-szkoleniach dla rolników lub udziela się na forach internetowych związanych z rolnictwem.[47]

Według danych GUS w 2010 r. ponad 60% małych przedsiębiorstw posiadało swoją stronę internetową, jednak widoczne są bardzo duże różnice pod tym względem między gospodarstwami rolnymi a firmami z sektora pozarolniczego. W ramach realizacji projektu badawczego N 306 058637 „Technologie informacyjno-komunikacyjne jako element modernizacji i wielofunkcyjności rolnictwa. Przestrzenna diagnoza i ocena wykorzystania technologii ICT w rolnictwie", prowadzonego przez Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, analizowano strony internetowe następujących podmiotów: gospodarstw agroturystycznych (19), grup producenckich i innych zrzeszeń rolników (19), gospodarstw rodzinnych i przedsiębiorstw rolnych, w tym ferm drobiu i strusi (6), stadnin koni (2) i stowarzyszeń agroturystycznych (1). Wybór tych stron był poprzedzony żmudnym przeszukiwaniem zasobów internetowych, w tym internetowych książek telefonicznych. Ta struktura odzwierciedla poniekąd, jakie podmioty najczęściej zakładają strony internetowe. Bardzo trudno było znaleźć strony rodzinnych gospodarstw rolnych, jeśli nie były to gospodarstwa agroturystyczne. Potwierdza to wyniki uzyskane w badaniach ankietowych wśród rolników: żadne z prawie 1300 przebadanych gospodarstw nie podało w ankiecie swojej strony internetowej. Natomiast grupy producenckie, najczęściej zrzeszające producentów owoców lub warzyw z regionów sadowniczych, wyróżniają się pod względem posiadania witryn internetowych. Nawiązuje to również do wyników badań ankietowych, które wskazują, że na obszarach sadowniczych (np.

[47] K. Czapiewski, R. Kulikowski, J. Bański, M. Bednarek-Szczepańska, M.Mazur, M. Ferenc: Wykorzystanie ICT w rolnictwie Mazowsza – ujęcie przestrzenne. PAN IGiPZ, Warszawa 2012.

powiatu grójeckiego), rolnicy (sadownicy) najczęściej korzystają z Internetu i wykorzystują go w swojej działalności zawodowej.[48]

Finansowanie innowacji z funduszy europejskich

W dotychczasowych programach rozwoju obszarów wiejskich (również PROW 2007–2013) brak jest systemowego wsparcia innowacyjności. Poszczególne działania w różnym stopniu przyczyniały się do rozwoju innowacyjności.

Istotnym czynnikiem kreowania nowoczesnego rolnictwa jest poziom absorpcji środków unijnych i ich przeznaczenie. W ramach osi 1 PROW jest oferowane wsparcie przez finansowanie rozwoju nowych produktów i usług, zachęcanie do nowych metod pracy oraz ułatwianie dostępu do alternatywnych rynków i technologii. Znalazły się tam działania, których celem jest pogłębianie specjalistycznej wiedzy rolników i leśników, dzięki kształceniu zawodowemu, dostarczaniu informacji i usługom doradczym. Przewidziane jest też znaczne wsparcie na inwestowanie w nowe technologie oraz wspieranie współpracy między rolnikami, przemysłem przetwórczym i innymi podmiotami w zakresie rozwoju nowych produktów i technologii. W celu podniesienia jakości i bezpieczeństwa produktów rolnych, preferuje się podejście oparte na współpracy między zainteresowanymi stronami i podmiotami badawczymi. Konkretna pomoc na współpracę w rozwijaniu nowych produktów rolnych i leśnych jest udzielana w ramach działania 124. Dofinansowanie jest przeznaczone na badania i opracowanie nowych produktów, procesów lub technologii oraz prace związane z ich wdrożeniem. Działanie to istotnie przyczynia się do wprowadzania innowacji w różnych krajach.

Wsparcie w ramach osi 2 przez różne działania, jest przeznaczane na rozwiązywanie problemów środowiskowych. Pozwala ono na zwiększanie różnorodności biologicznej przez ochronę roślinności, utrzymanie użytków zielonych i ekstensywnych form produkcji rolnej, poprawę wydajności gospodarki wodnej, ponadto przyczynia się do sekwestracji węgla i ograniczenia emisji gazów cieplarnianych. Wkład działań osi 2 w innowacyjność jest często utożsamiany z poszukiwaniem nowych metod i technologii, mających na celu poprawę warunków życia na obszarach wiejskich, ochronę środowiska i zdrowia mieszkańców.

Oś 3 europejskiej polityki rozwoju obszarów wiejskich oferuje społecznościom wiejskim różne możliwości pomocy w odnalezieniu własnej drogi do nowoczesnego i zrównoważonego rozwoju. Taki rozwój wymaga współpracy, eksperymentowania, systematyzowania praktyk, transferu wiedzy oraz szkoleń. Środki dostępne w ramach osi 3 mogą być przeznaczone na wspieranie innowacyjnych pomysłów i dzięki temu wywierać długoterminowy wpływ na funkcjonowanie społeczności na obszarach wiejskich.

Innowacyjność i kreatywność były ważnymi celami podejścia Leader od samego początku funkcjonowania tej wspólnotowej inicjatywy. Podejście to może być obecnie stosowane we wszystkich trzech osiach tematycznych polityki rozwoju obszarów wiejskich, dlatego mówimy o jego włączeniu do głównego nurtu programowania. Innowacyjność podejścia Leader wynika zarówno z metody projektowania i wdrażania instrumentu, jak i z konkretnych projektów realizowanych na poziomie lokalnym.

Jednym z podstawowych celów działalności lokalnych grup działania w ramach inicjatywy Leader jest promowanie innowacyjności. Poszukując innowacyjnych pomysłów na działania, mogą one koncentrować się na zbadaniu potrzeb na poziomie lokalnym, a także poznaniu przykładów dobrych praktyk, które zostały już sprawdzone w innych regionach. Współpraca odgrywa zasadniczą rolę w przekazywaniu wiedzy między funkcjonującymi LGD oraz we wprowadzaniu nowatorskich rozwiązań, dostosowanych do warunków lokalnych.[49]

Ogólnie na terenie województwa mazowieckiego jest w realizacji lub też zostało zrealizowanych łącznie 2617 projektów w ramach „Programu rozwoju obszarów wiejskich". Ich łączna wartość wyniosła 1 862 mln zł, z czego wartość dofinansowania – blisko 923 mln zł. Niemniej jednak tylko część z nich dotyczy bezpośrednio wsparcia produkcji rolniczej lub przetwórstwa spożywczego. Wśród innych źródeł finansowania przez producentów produktów rolniczych i spożywczych warto wymienić niektóre działania z programu operacyjnego „Innowacyjna gospodarka" oraz „Regionalny program operacyjny województwa mazowieckiego". Ogólnie rzecz biorąc eksperci byli przekonani o efektywnym wykorzystaniu funduszy przez regionalne podmioty:

„Mazowsze lepiej sobie razi pod względem innowacyjności niż inne regiony. To też widać pośrednio przez absorpcję środków z funduszy europejskich, zarówno na poziomie produkcji podstawowej, jak i wtórnej. Tu Ma-

[48] K. Czapiewski, R. Kulikowski, J. Bański, M. Bednarek-Szczepańska, M.Mazur, M. Ferenc: Wykorzystanie ICT w rolnictwie Mazowsza – ujęcie przestrzenne. PAN IGiPZ, Warszawa 2012.
[49] E. Giejbowicz, A. Chlebicka: Wspieranie innowacyjności we Wspólnej Polityce Rolnej, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2012.

zowsze dominuje, tu jest zawsze pełne wykorzystanie, dużo wniosków. Tym tropem idąc ten sektor lepiej się kształtuje pod względem innowacyjności."
Idi5

Biorąc pod uwagę jeden z najważniejszych celów w obszarze badania i rozwoju oraz innowacji postawionych w strategii Europa 2020, należy prognozować, że dla rolników oraz producentów wyrobów spożywczych otworzą się nowe możliwości finansowania rozwoju działalności.

Bariery i perspektywy działalności innowacyjnej

Według Regional Innovation Scoreboard 2012 Mazowsze to najbardziej innowacyjny region. Jednocześnie Mazowsze to najbardziej rozwinięty region Polski. Na jego obszarze mieści się najwięcej uczelni, instytutów oraz jednostek naukowo-badawczych, dzięki czemu w regionie jest stosunkowo łatwy dostęp do wiedzy. Prowadzone prace naukowo-badawcze mają wpływ na tworzenie innowacyjnych produktów i usług. Bardzo istotny staje się proces komercjalizacji wyników badań naukowych do praktyki. Jednak jeśli chodzi o zasoby obszarów wiejskich, to w chwili obecnej nie wpływają one znacząco na powstawanie innowacji. Zdolność do tworzenia na obszarach wiejskich nowych rzeczy lub idei, które przez naśladownictwo zostają upowszechnione w praktyce i świadczą o konkurencyjności, jest ściśle warunkowana przede wszystkim zasobami w postaci jakości kapitału ludzkiego i przedsiębiorczości. Jak wiadomo na obszarach wiejskich jakość kapitału ludzkiego jest stosunkowo niska, szczególnie na obszarach peryferyjnych, dlatego w kreowaniu innowacji potrzebuje szczególnie mocnego wsparcia ze strony różnych instytucji (zewnętrznych i wewnętrznych). Chodzi o wsparcie o charakterze doradczym, organizacyjnym, a przede wszystkim finansowym. Ograniczeniem innowacyjności jest nie tylko niedostateczna wiedza w zakresie kreowania innowacji lub zupełny jej brak, ale także brak informacji na temat możliwego udziału w dyfuzji innowacji oraz sposobów ich absorpcji. Wyzwaniem jest tworzenie zintegrowanej strategii wspierania i promocji innowacji na szczeblu lokalnym, z uwzględnieniem wsparcia kapitału ludzkiego w zakresie możliwości kreowania, dyfuzji i absorpcji innowacji.[50]

Z drugiej strony zróżnicowanie zasobów obszarów wiejskich ma potencjalnie szerokie możliwości kreowania innowacji, rozwoju i wykorzystania odnawialnych źródeł energii oraz rozwoju działalności pozarolniczej. Wykorzystanie zasobów obszarów wiejskich w celu wykreowania innowacji wymaga jednak, jak wspomniano powyżej, intensywnego wsparcia ze strony instytucji badawczo-rozwojowych oraz dostępu do zasobów finansowych. Szczególnie ważne, z perspektywy rozwoju obszarów wiejskich i wyzwań klimatycznych stojących przed rolnictwem, są innowacje związane z odnawialnymi źródłami energii oraz redukcją efektu cieplarnianego. W Polsce występują, i są już wykorzystywane przez producentów, zasoby które dają możliwości produkcji biomasy i biogazu. W większości jednak pozarolnicza działalność gospodarcza nie wykorzystuje bogactwa zasobów na obszarach wiejskich i nie kreuje na tej bazie innowacji, jest standardowa – koncentruje się na handlu i świadczeniu podstawowych usług.[51]

Wśród perspektyw rozwoju innowacji można np. wskazać innowacyjne rozwiązania w agrobiznesie, opracowywane w ramach nowatorskiego w skali kraju projektu Klaster Innowacji w Agrobiznesie, o którym wspomniano już w niniejszym raporcie. Są to dwie platformy on-line – do zarządzania łańcuchem dostaw i do doradztwa w zakresie zarządzania jakością. W ramach nich użytkownicy uzyskają dostęp do oprogramowania wspierającego śledzenie pochodzenia produktów (*traceability*) oraz umożliwiającego odwzorowywanie przepływu towarów w łańcuchu żywnościowym. Będą mieli również możliwość korzystania z usług doradczych świadczonych on-line. Drugi moduł – *Food Professional*, to przede wszystkim internetowe szkolenia – m.in. z bezpieczeństwa żywnościowego, higieny, prawa żywnościowego, międzynarodowego prawa transportowego, logistyki, pakowania, znakowania żywności. Drugi moduł umożliwi również wymianę informacji i pozyskiwanie inwestorów do realizowanych wspólnie projektów. Będzie on swego rodzaju giełdą pomysłów, na której członkowie klastra będą prezentować swoje pomysły oraz szukać dla nich finansowania. Moduł ten da też możliwość tworzenia on-line grup roboczych – zrzeszania osób realizujących konkretny projekt. Całość rozwiązań zostanie oparta na najnowszych komponentach i technologiach w zakresie tworzenia oprogramowania. Wszystkie moduły platformy zostaną zintegrowane w ramach portalu Klastra Innowacji w Agrobiznesie. Architektura IT rozwiązania

[50] J. Rakowska, A. Wojewódzka-Wiewiórska: Zróżnicowanie przestrzenne obszarów wiejskich w Polsce – stan i perspektywy rozwoju w kontekście powiązań funkcjonalnych. Ekspertyza wykonana na zamówienie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2010.
[51] Op. Cit.

stworzonego w projekcie będzie miała charakter innowacji procesowej. W wyniku realizacji projektu, sposób świadczenia usług przez Klaster Innowacji w Agrobiznesie uzyska charakter S2B (science to bussines).[52]

Przechodząc do czynników hamujących rozwój innowacyjności w rolnictwie należy w pierwszej kolejności mieć na uwadze to, że sektor rolnictwa jest oparty na wykorzystaniu zasobów naturalnych, co już samo w sobie narzuca pewne ograniczenia. Czynnikiem ograniczającym innowacyjność w rolnictwie jest wysoka średnia wieku w grupie zawodowej rolników, co może się wiązać z obawami przed nowymi i nieznanymi rozwiązaniami, oraz niższy poziom wykształcenia w porównaniu z mieszkańcami miast. Mierzalną barierą w realizacji działań innowacyjnych jest brak środków finansowych, dlatego oprócz kredytów preferencyjnych ważną rolę w pobudzaniu innowacyjności na obszarach wiejskich może odegrać wsparcie udzielane w ramach funduszy UE, zwłaszcza w ramach instrumentów WPR.[53]

Analizując wypowiedzi ekspertów warto wskazać takie bariery, jak brak tradycji innowacyjnych, skupienia na innowacjach marketingowo-procesowych, a nie produktowych czy też brak dłuższego horyzontu działania oraz myślenia strategicznego w zakresie rozwoju działalności, a także niechęć do integracji poziomej:

„Często brak myśli strategicznej, (…) za podjęcie jakichkolwiek działań innowacyjności, bo jeśli się nie planuje dłuższej perspektywy, tylko takiej krótkiej, to nie ma miejsca na myślenie o jakichkolwiek innowacyjnych rozwiązaniach."
Idi3

Polityka wspierania innowacyjności

Podnoszenie wydajności zasobów przez innowacyjność zostało ogłoszone jako jedna ze sztandarowych inicjatyw Unii Europejskiej, dzięki której ma być realizowany cel „Europa 2020" – inteligentnego, zrównoważonego rozwoju oraz rozwoju sprzyjającego społecznemu włączeniu.[54] W propozycjach Komisji Europejskiej można wyodrębnić cztery elementy, które mają się przyczyniać do wzrostu znaczenia badań i innowacji w europejskim rolnictwie:

- kontynuacja wsparcia działań proinnowacyjnych w ramach II filara WPR, tj. inwestycji, rozwoju działalności, współpracy w rozwijaniu nowych produktów, procesów i technologii w rolnictwie i sektorze spożywczym, jak również usprawnienie działania systemu usług doradczych dla rolników (rozszerzenie ich dostępności, zakresu i skuteczności);
- stworzenie sieci europejskiego partnerstwa innowacyjnego (EPI) na rzecz wydajnego i zrównoważonego rolnictwa, wspieranej w ramach II filara WPR;
- ustanowienie nagrody za innowacyjną współpracę lokalną na obszarach wiejskich w ramach II filara WPR (fundusz 30 mln euro);
- zwiększenie budżetu na badania w rolnictwie i gospodarce żywnościowej w ramach nowego programu badań i innowacji (Horizon 2020) do 4,152 mld euro.

Analiza nowych propozycji legislacyjnych prowadzi do wniosku, że pomimo przedstawienia kilku nowych rozwiązań, nie przewiduje się nowych instrumentów wspierających innowacyjność. Innowacyjność będzie wspierana w ramach wszystkich działań PROW. Warte podkreślenia jest to, że przewidziano 100% współfinansowanie z EFRROW działań o znaczącym wkładzie w innowacje istotne dla wydajnego i zrównoważonego rolnictwa.

Propozycje legislacyjne przewidują też rozszerzenie zakresu wsparcia i odbiorców usług doradczych. Powinno to przyczynić się do lepszego wykorzystania środków przeznaczonych na doradztwo oraz zwiększyć dostępność tych usług. Ponadto do szerszego wdrażania innowacji ma się przyczyniać zachęcanie rolników do współpracy, zrzeszania się w organizacje producentów, pomoc w tworzeniu klastrów i sieci oraz stworzenie instrumentów wsparcia dla rozwiązań innowacyjnych wdrażanych przez te organizacje.

Większą innowacyjnością powinno też skutkować zainicjowanie tworzenia sieci partnerstwa innowacyjnego na rzecz wydajnego i zrównoważonego rolnictwa, które ma połączyć wysiłki naukowców i producentów. Celem operacyjnym partnerstwa będzie skuteczne budowanie pomostów między nowatorskimi badaniami i technologiami a zainteresowanymi stronami, w tym rolnikami, przedsiębiorstwami, podmiotami branżowymi, podmiotami świadczącymi usługi doradcze i organizacjami pozarządowymi. Powinno to pomóc w znajdowaniu przeło-

[52] http://mazowia.eu/media-wydarzenia/bezpieczna-zywnosc-innowacyjne-rozwiazania-w-agrobiznesie2.html?selectMonth=2013-04 Link aktywny na dzień 30.05.2013.
[53] http://innowacyjnaradomka.pl/polityka-innowacyjna/. Link aktywny na dzień 30.05.2013.
[54] Komunikat Komisji Roadmap for a resource-efficient Europe (Mapa drogowa dla Europy oszczędzającej zasoby) z 20 września 2011 r

żenia wyników badań na rzeczywiste innowacje. Nie należy się jednak spodziewać, że wprowadzenie nowego instrumentu w formie partnerstwa innowacyjnego w istotny sposób wpłynie na poprawę wydajności produkcji rolniczej w UE (główny cel partnerstwa). Aby zrealizować ten cel niezbędne jest większe wsparcie dla badań.[55]

Instytucje wspierające innowacyjność

W 2010 roku najwięcej ośrodków innowacji i przedsiębiorczości znajdowało się w województwie śląskim (88) i mazowieckim (67), gdzie ośrodki innowacji stanowiły odpowiednio 28,4% i 41,8%. Udział ośrodków innowacji w liczbie wszystkich ośrodków innowacji i przedsiębiorczości jest ważnym wskaźnikiem, ponieważ pokazuje tempo przestawiania się systemu wsparcia na usługi proinnowacyjne i potrzeby gospodarki wiedzy. Pod tym względem województwo mazowieckie (41,8%) plasuje się na drugim miejscu po województwie małopolskim (42,9%). Liczba ośrodków zależy od wielkości i potencjału gospodarczego województwa, dynamiki procesów transformacji, a także zaangażowania władz regionalnych i lokalnych. Biorąc jednak pod uwagę liczbę aktywnych przedsiębiorstw, to sytuacja na Mazowszu jest najgorsza – na jeden ośrodek przypada 4,3 tys. firm, przy średnim poziomie dla Polski 2,4 tys. firm.[56]

Wśród instytucji wspierających działalność innowacyjną w sektorze rolno-spożywczym trzeba wymienić np. Mazowiecką Sieć Ośrodków Doradczo-Informacyjnych w zakresie innowacji (MSODI). Jest to jeden z priorytetowych projektów Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego w Warszawie w ramach tworzenia systemu wspierania, kształtowania i promowania postaw proinnowacyjnych i proprzedsiębiorczych w regionie oraz wspierania przedsiębiorstw w zakresie innowacji i transferu technologii. Misją Mazowieckiej Sieci Innowacji jest inicjowanie oraz prowadzenie wszelkich możliwych aktywności i działań ukierunkowanych na wzrost zainteresowania gospodarką innowacyjną **i** stymulowanie wzrostu popytu na innowacje we wszystkich sferach życia społeczno-gospodarczego. Utworzenie Mazowieckiej Sieci Ośrodków Doradczo-Informacyjnych w zakresie innowacji jest ważnym aspektem wdrażania „Regionalnej strategii innowacji" dla województwa mazowieckiego na lata 2007–2015. Jednym z ważniejszych zadań MSODI jest budowanie regionalnego partnerstwa wokół innowacji, w tym nawiązywanie współpracy z uczelniami wyższymi, instytucjami naukowo-badawczymi, firmami, izbami handlowymi i gospodarczymi, zrzeszeniami przedsiębiorstw oraz jednostkami samorządu terytorialnego w celu stworzenia jak najkorzystniejszych warunków do wzrostu innowacyjności przedsiębiorstw Mazowsza. Grupę docelową stanowią głównie przedstawiciele środowisk biznesowych (w szczególności MSP), pośrednio sektor nauki i reprezentanci jednostek samorządu terytorialnego z Mazowsza. Działania MSODI są przede wszystkim skupione na przedsiębiorstwach mikro i małych, firmach młodych oraz takich, które są obecnie w fazie wzrostu.

W ramach promocji innowacyjnych rozwiązań w regionie, których celem jest wsparcie unowocześniania gospodarki regionu, jest organizowany przez Samorząd Województwa Mazowieckiego konkurs „Innowator Mazowsza". Również on jest jednym z elementów wdrażania „Regionalnej strategii innowacji" dla Mazowsza 2007–2015. Głównym celem konkursu jest promocja postaw proinnowacyjnych wśród społeczeństwa regionu Mazowsza, w szczególności w środowisku naukowym oraz wśród przedstawicieli sektora małych i średnich przedsiębiorstw. Realizacja konkursu wyłania najbardziej innowacyjne rozwiązania na poziomie przedsiębiorstw oferujących nowe produkty i usługi, stosujących nowoczesne rozwiązania technologiczne, organizacyjne i marketingowe w praktyce biznesowej, jak również twórczo myślących, kreatywnych autorów najlepszych osiągnięć naukowych w postaci udokumentowanych prac doktorskich zawierających innowacyjne rozwiązania, nadające się do zastosowania w praktyce. Młodzi naukowcy oraz przedsiębiorcy stosujący rewolucyjne rozwiązania w swoich firmach mają szansę zdobyć wyróżnienie oraz nagrody pieniężne i wsparcie biznesu. Taką nagrodę w 2012 r. otrzymała firma Qenergy za technologię zgazowania biomasy – produkcję energii odnawialnej. Celem głównym przedsięwzięcia była budowa systemu do zgazowania pierza jako odpadu poubojowego. Odpad ten za opłatą odbierały wyspecjalizowane firmy zewnętrzne. Obecnie pióra indycze są darmowym paliwem dla powstałej instalacji, a głównym produktem jest ciepło w formie pary.[57]

[55] E. Giejbowicz, A. Chlebicka: Wspieranie innowacyjności we Wspólnej Polityce Rolnej, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2012.
[56] Projekt strategii rozwoju województwa mazowieckiego do 2030. Inteligentne Mazowsze, Warszawa 2012.
[57] http://www.innowacyjni.mazovia.pl/aktualnosci/art,10,wystartowala-iii-edycja-konkursu-innowator-mazowsza.html Link aktywny na dzień 30.05.2013.

5.1.8. Współpraca sektora z instytucjami otoczenia biznesu oraz jednostkami B+R

W tej części zostanie przedstawiony zakres i intensywność współpracy przedsiębiorstw z sektora rolno-spożywczego z instytucjami otoczenia biznesu oraz jednostkami B+R. Jednocześnie zostaną określone oczekiwania sektora w zakresie rozwoju ww. współpracy.

Zaostrzająca się konkurencja w gospodarce globalnej stała się motorem rozwoju nowych form współpracy między placówkami naukowymi a przemysłem, w tym przemysłem rolno-spożywczym. W proces ten coraz częściej są włączane władze publiczne, tak na szczeblu krajowym, jak i lokalnym oraz regionalnym. Współpraca przemysłu z ośrodkami naukowymi dotyczy np. prowadzenia wspólnej działalności badawczo-rozwojowej oraz wdrażania nowych technologii. Dzięki takiej zależności przedsiębiorstwa budują swoją przewagę konkurencyjną, co jest widoczne w obszarze innowacji technicznych i organizacyjnych.

Za działalność badawczo-rozwojową (B+R) powszechnie uznaje się pracę twórczą, podejmowaną w sposób systematyczny, w celu zwiększenia zasobów wiedzy, w tym wiedzy o człowieku, kulturze i społeczeństwie, oraz wykorzystanie tych zasobów wiedzy do tworzenia nowych zastosowań.[58] W skład sektora B+R w Polsce wchodzą następujące rodzaje jednostek:

- jednostki, których podstawowy rodzaj działalności zaklasyfikowany został do działu 72 według PKD 2007 „Badania naukowe i prace rozwojowe", działające zarówno jako państwowe jednostki organizacyjne (w tym instytuty badawcze i jednostki naukowe PAN), jak również przedsiębiorstwa, stowarzyszenia, fundacje i jednostki działające za pomocą innych form prawnych;
- szkoły wyższe – publiczne i niepubliczne, prowadzące działalność B+R;
- jednostki prowadzące działalność naukową i prace rozwojowe obok swojej podstawowej działalności, systematycznie lub incydentalnie.[59]

W Polsce, w obszarze działalności badawczo-rozwojowej, obserwuje się dominację województwa mazowieckiego. W 2011 roku na Mazowszu nakłady ogółem poniesione w sferze B+R kształtowały się na poziomie 4 675,6 mln zł, co stanowiło 40% nakładów poniesionych na tę działalność w Polsce (11 686,7 mln zł). W przeliczeniu na 1 mieszkańca wielkość nakładów w województwie na działalność B+R wyniosła 886,5 zł, przy średniej w kraju 303,3 zł. W sektorze przedsiębiorstw nakłady te kształtowały się na poziomie ok. 1 211,4 mln zł, co stanowiło około 34,4% nakładów poniesionych w Polsce (3 521,6 mln zł). W okresie 2005–2010 w województwie mazowieckim nastąpił ponad dwukrotny wzrost nakładów ogółem na działalność B+R (nominalnie).

W 2011 roku w województwie mazowieckim znajdowało się 552 jednostek działalności badawczo-rozwojowej i było to więcej niż w roku 2005 o 71,4%. Województwo mazowieckie należy do najbardziej innowacyjnych w kraju. W 2011 roku przedsiębiorstwa zlokalizowane w województwie mazowieckim poniosły najwyższe nakłady na działalność innowacyjną (34,4% ogółu nakładów inwestycyjnych przedsiębiorstw w Polsce).[60]

Niekorzystna jest jednak struktura finansowania działalności B+R – mały jest udział środków przedsiębiorstw. Potencjał sfery badawczo-rozwojowej Mazowsza pozostaje w dużej mierze niewykorzystany – jedynie 4% przedsiębiorstw w województwie mazowieckim podejmuje współpracę z jednostkami sfery B+R. Konsekwencją tego jest niski stopień absorpcji rezultatów badań naukowych w praktyce gospodarczej. [61]

Innowacyjność jest wynikiem złożonych i interaktywnych procesów, w tym zdolności przedsiębiorstw do wykorzystywania dodatkowej wiedzy, jaką posiadają inne podmioty obecne na rynku, w szczególności prowadzące działalność badawczo-rozwojową. Poniżej (Tabela 61) zamieszono listę zidentyfikowanych podmiotów, zlokalizowanych w województwie mazowieckim, zajmujących się działalnością B+R, prowadzących badania naukowe i prace rozwojowe ukierunkowane na ich wdrożenie i zastosowanie w praktyce w sektorze rolno-spożywczym. Profil ich działalności określono na podstawie informacji i ofert współpracy zamieszczonych na ich stronach internetowych.

[58] Pojęcie stosowane w badaniach statystycznych statystyki publicznej, GUS.
[59] Nauka i technika w Polsce w 2009 roku, GUS, Warszawa 2011; Działalność badawczo rozwojowa w Polsce w 2006 roku, GUS, Warszawa 2007.
[60] Bank Danych Lokalnych oraz Projekt strategii rozwoju województwa mazowieckiego do 2030 roku. Inteligentne Mazowsze, Warszawa 2012.
[61] W. Dziemianowicz, M.Mackiewicz, J.Zaleski: Konkurencyjność Mazowsza i jej uwarunkowania, Warszawa 2012.

Tabela 61. Lista zidentyfikowanych podmiotów i jednostek naukowych prowadzących działalność badawczo-rozwojową, podejmujących tematykę rolno-spożywczą, działających na terenie województwa Mazowieckiego

Nazwa podmiotu	Profil działalności
Instytuty badawcze działające przy Uniwersytecie Przyrodniczo-Humanistycznym w Siedlcach • Instytut Biologii • Instytut Agronomii • Instytut Bioinżynierii i Hodowli Zwierząt ul. Bolesława Prusa 14 08-110 Siedlce tel. 643-13-53, 643-13-64 fax. 25 643-13-53	Kierunki działalności badawczej to m.in.: intensyfikacja produkcji zwierzęcej w oparciu o dostępne zasoby paszowe; ocena krajowych surowców i dodatków paszowych; poprawa jakości surowców zwierzęcych zgodnie z wymogami Unii Europejskiej; badania nad czynnikami warunkującymi jakość mleka surowego produkowanego w warunkach gospodarstw indywidualnych; wpływ wybranych gatunków chwastów na początkowy rozwój i wzrost roślin uprawnych; wpływ warunków siedliskowych i roślin uprawnych na cechy morfologiczne i biologiczne gatunków synantropijnych; i wiele innych.
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego ul. Nowoursynowska 166 02-787 Warszawa tel. (48 22) 59-31-000	SGGW jest uczelnią otwartą na potrzeby Warszawy i Polski. Na wszystkich wydziałach, a także w jednostkach ogólnouczelnianych jest prowadzona działalność usługowa i doradcza. Uczelnia ma możliwość realizacji prac badawczych zarówno w laboratoriach i szklarniach, jak też rolniczych i leśnych zakładach doświadczalnych. Oferta SGGW skierowana do przedsiębiorców (przede wszystkim z sektora rolno-spożywczego) jest dostępna na stronie http://projektdlabiznesu.sggw.pl/
Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk Nowy Świat 72, 00-330 Warszawa tel. (22) 826-94-36, (22) 826-63-71 fax. (22) 657-27-50 e-mail: irwir@irwirpan.waw.pl	Tworzenie alternatywnych koncepcji rozwoju obszarów wiejskich. Instytut zajmuje się także diagnozowaniem i formułowaniem na tej podstawie ekspertyz z zakresu współczesnych procesów przeobrażeń obszarów wiejskich, dotyczących problemów gospodarczych i społecznych. Realizuje różnorodne tematy badawcze z zakresu społeczno-ekonomicznych problemów wsi.
Instytut Genetyki i Hodowli Zwierząt Polskiej Akademii Nauk Jastrzębiec, ul. Postępu 36A 05-552 Magdalenka	Podejmowanie działań na rzecz innowacyjności oraz postępu biologicznego w rolnictwie, a także zastosowanie metod biotechnologii zwierząt w celu poprawy jakości życia społeczeństwa, przez prowadzenie badań naukowych na światowym poziomie w zakresie genetyki i hodowli zwierząt oraz embriologii doświadczalnej i zachowania się zwierząt.
Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej - Państwowy Instytut Badawczy (IERiGŻ-PIB) ul. Świętokrzyska 20 00-002 Warszawa tel. (22) 505 44 44 tel. (22) 505 45 05 fax (22) 827 19 60 e-mail: ierigz@ierigz.waw.pl	Analiza procesów ekonomiczno-produkcyjnych polskiego rolnictwa i gospodarki żywnościowej. Badania naukowe prowadzone w IERiGŻ-PIB są skoncentrowane na najważniejszych zagadnieniach dotyczących ekonomicznej, produkcyjnej i społecznej sytuacji polskiej wsi, rolnictwa i szeroko rozumianej gospodarki żywnościowej.
Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie 05-840 Brwinów, ul. Pszczelińska 99 centrala: tel. (22) 729-66-34 do 38, fax (22) 729-72-91, sekretariat (22) 729 59 37 e-mail: sekretariat@cdr.gov.pl	Określone Ustawą o jednostkach doradztwa rolniczego zadania Centrum to przede wszystkim działania na rzecz poprawy poziomu dochodów rolniczych, podnoszenia konkurencyjności rynkowej gospodarstw rolnych, wspierania zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, a także podnoszenia poziomu kwalifikacji zawodowych rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich.
Instytutu Badań Rynku, Konsumpcji i Koniunktur Al. Jerozolimskie 87 02-001 Warszawa	Misją Instytutu jest rozwój badań naukowych. Wnioski i rekomendacje z tych badań mogą być wykorzystywane przez administrację państwową i podmioty gospodarcze w celu poprawy konkurencyjności polskiej gospodarki, utrzymania wysokiego tempa wzrostu gospodarczego, pełnej integracji z UE, szerokiego włączenia się w gospodarkę światową, a w konsekwencji wzrostu dobrobytu społecznego i jakości życia. Działalność naukowo-badawcza Instytutu jest ściśle związana z praktyką gospodarczą, dzięki czemu stał się on jedną z ważniejszych instytucji opiniotwórczych.

Nazwa podmiotu	Profil działalności
Instytut Biotechnologii Przemysłu Rolno-Spożywczego im. prof. Wacława Dąbrowskiego ul. Rakowiecka 36 02-532 Warszawa	Instytut opracowuje naukowe podstawy rozwoju techniki i technologii żywności. Realizuje prace badawcze, rozwojowe i wdrożeniowe oraz upowszechnia wyniki badań.
Instytut Technologiczno-Przyrodniczy Falenty ul. Hrabska 3, 05-090 Raszyn tel. 22 628 37 63, fax 22 735 75 06 itepwaw@itp.edu.pl	Prowadzenie badań naukowych i prac rozwojowych w dziedzinie nauk przyrodniczych i technicznych w następujących obszarach: ochrona, użytkowanie i kształtowanie środowiska i przyrody, agroekosystemów, zasobów wodnych, trwałych użytków zielonych oraz krajobrazu i infrastruktury obszarów wiejskich; innowacyjne, kompleksowe technologie w produkcji roślinnej, zwierzęcej i przetwórstwie rolno-spożywczym, infrastrukturze technicznej wsi oraz w pozyskiwaniu energii ze źródeł odnawialnych; bezpieczeństwo stosowanych technologii oraz użytkowania maszyn i urządzeń.
COBRO – Instytut Badawczy Opakowań 02-942 Warszawa, ul. Konstancińska 11 tel.: (22) 842 20 11 fax: (22) 842 23 03	Prowadzenie badań naukowych, prac badawczo-rozwojowych oraz wdrażanie wyników tych prac do praktyki w m.in. następujących dziedzinach: właściwości materiałów opakowaniowych i opakowań, technologie innowacyjnych materiałów opakowaniowych i opakowań oraz pakowania, wzajemne oddziaływanie produkt – opakowanie oraz metody zabezpieczania pakowanego produktu, jakość zdrowotna opakowań do kontaktu z żywnością, rola opakowań w nowoczesnych systemach logistycznych, doskonalenie metody badań materiałów opakowaniowych i opakowań, prognozowanie rozwoju przemysłu i rynku opakowań.
Instytut Hodowli i Aklimatyzacji Roślin Radzików Radzików 05-870 Błonie tel. 22 725 36 11, 733 45 00 fax 22 725 47 14 e-mail: postbox@ihar.edu.pl	Prowadzenie badań w dziedzinie hodowli i nasiennictwa rolniczych roślin uprawnych. Główne cele działalności to: tworzenie i wykorzystanie postępu biologicznego w hodowli roślin uprawnych, opracowanie nowych elementów technologii produkcji roślin oleistych i korzeniowych oraz przechowalnictwa ziemniaków, gromadzenie i utrzymywanie w stanie żywym zasobów genowych roślin, wytwarzanie materiałów wyjściowych do hodowli twórczej roślin rolniczych.
Instytut Badań Strukturalnych ul. Rejtana 15 lok. 28 02-516 Warszawa tel. +48 22 629-33-82 faks +48 22 395 50 21 e-mail: ibs@ibs.org.pl	Prowadzenie i wspieranie badań podnoszących innowacyjność i konkurencyjność gospodarki. Oferuje wsparcie w procesach tworzenia dokumentów strategicznych i planów działań, nadających kształt i priorytetyzujących przyszłą interwencję publiczną. Wśród oferowanych usług znajdują się między innymi: • jakościowe i ilościowe analizy ex-post i ex-ante działań publicznych, • analizy porównawcze i rygorystyczne analizy ekonometryczne problemów społeczno-gospodarczych, • ekonomiczne i społeczne modele numeryczne i ekonometryczne, • statystyczna analiza danych.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie analizy typu desk research.

Instytucje otoczenia biznesu stanowią swego rodzaju łącznik między środowiskiem naukowym a przedsiębiorcami działającymi w sektorze rolno-spożywczym. Rozwój instytucji otoczenia biznesu w regionie stanowi ważny czynnik jego atrakcyjności inwestycyjnej. Szczególnie istotną rolę odgrywają instytucje wspierające przedsiębiorczość, rozwiązania proinwestycyjne, komercjalizację badań naukowych i innowacyjność przedsiębiorstw. Wśród zadań instytucji otoczenia biznesu można wymienić także wspieranie przedsiębiorczości, prowadzenie szkoleń, wsparcie transferu technologii i innowacji czy tworzenie sieci współpracy i partnerstwa. Zakres i jakość świadczonych przez nie usług jest zróżnicowany. Część z nich posiada w swoich strukturach zarówno przedstawicieli biznesu, jak i nauki, co umożliwia im pełnienie funkcji platformy współpracy. Obecnie instytucje otoczenia biznesu są przede wszystkim skupione w Warszawie. Wśród instytucji okołobiznesowych w województwie, mających wpływ na rozwój gospodarczy regionu, znajdują się m.in. podmioty przedstawione w Tabeli 62.

Tabela 62. Lista instytucji otoczenia biznesu podejmujących tematykę rolno-spożywczą działających na terenie województwa mazowieckiego

Nazwa i dane teleadresowe	Profil działalności
Fundacja Centrum Innowacji FIRE ul. Glogera 1/27 (III p.) 02-051 Warszawa Tel./fax +48 22 658 22 00 e-mail: kontakt@innowacje.org.pl	Wspomaganie rozwoju innowacyjnych przedsiębiorstw przez łączenie osiągnięć nauki z praktyką gospodarczą. Osoby z pomysłem na założenie innowacyjnej firmy bazującej na nowoczesnych technologiach, uzyskują w Fundacji pomoc w zakresie określenia biznesowego modelu przedsięwzięcia, przygotowania biznesplanu i pozyskania finansowania..
Fundacja na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa Ul. Gombrowicza 19 01-682 Warszawa	Wspieranie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, a w szczególności przedsiębiorczości i tworzenia pozarolniczych miejsc pracy oraz zapewnienia równych szans kobietom, osobom bezrobotnym i młodzieży. Realizowane jest to poprzez działalność mikropożyczkową i dotacje inwestycyjne na tworzenie i rozwój małych przedsiębiorstw na terenach wiejskich; programy rozwoju lokalnego, publikacje, opracowania i specjalistyczne raporty społeczno-ekonomiczne obrazujące stan polskich obszarów wiejskich.
Fundacja Wspomagania Wsi Ul. Bellottiego 1 01-022 Warszawa	Wspieranie inicjatyw gospodarczych, społecznych i kulturalnych mieszkańców wsi i małych miast oraz inicjatyw związanych z poprawą infrastruktury technicznej obszarów wiejskich. Fundacja wspiera również rozwój niekonwencjonalnych źródeł energii. Działania Fundacji Wspomagania Wsi to m.in.: • programy pożyczkowe • konkursy dotacyjne • konkursy internetowe • szkolenia i warsztaty • program edukacji finansowej
Stowarzyszenie Rozwoju Przedsiębiorczości i Inicjatyw Lokalnych Ul. Piłsudkiego 176 05-091 Ząbki	Wspieranie rozwoju przedsiębiorczości, a przez to prowadzenie aktywnej walki z bezrobociem. Stowarzyszenie świadczy nieodpłatne i odpłatne usługi na rzecz osób bezrobotnych, osób podejmujących własną działalność gospodarczą oraz przedsiębiorców z sektora MSP, rolników i członków ich rodzin. Oferowane są trzy rodzaje usług: • informacyjno-doradcze, prowadzone w ramach Krajowej Sieci Doradców Europejskich, • szkoleniowe, prowadzone w formie kursów oraz indywidualnych programów szkoleniowych, • finansowe – udzielanie pożyczek przedsiębiorcom, osobom chcącym uruchomić własną działalność gospodarczą oraz kredytów gotówkowych i hipotecznych.
Ośrodek Wspierania Przedsiębiorczości i Agroturystyki Ul. Karola Szamoty 33 07-100 Węgrów	Celem jest ograniczenie bezrobocia oraz wspieranie małej i średniej przedsiębiorczości.
Centrum Przedsiębiorczości i Agrobiznesu/ Gminne Centrum Informacji Ul. Króla J. Sobieskiego 1 96-330 Puszcza Mariańska	Działalność Infocentrum przyczynia się do: tworzenia podstaw społeczeństwa informacyjnego na terenie gminy, integracji i aktywizacji lokalnego społeczeństwa, wyrównywania różnic między miastem a wsią, promocji i budowy nowoczesnego wizerunku gminy, budowy nowoczesnego systemu wsparcia lokalnego biznesu oraz łagodzenia negatywnych skutków bezrobocia. Założone cele GCI realizuje przez działalność doradczą, szkoleniową i informacyjną.
Centrum Innowacji i Transferu Technologii SGGW ul. Nowoursynowska 166 02-787 Warszawa	Wspieranie procesów transferu wiedzy i technologii SGGW przez budowę stałych relacji między otoczeniem gospodarczym a zespołami badawczo-rozwojowymi Uczelni. Centrum wspiera i inicjuje integrację środowiska naukowo-badawczego i dydaktycznego Uczelni z gospodarką oraz administracją rządową i samorządową, tworząc sieci współpracy. CIITT prowadzi działania mające na celu roz-

Nazwa i dane teleadresowe	Profil działalności
	wój bazy badawczej SGGW przez świadczenie usług doradczych i szkoleniowych w zakresie uzyskania dofinansowania zarówno z dotacji unijnych, jak i krajowych na realizację projektów zespołów badawczych Uczelni.
Centrum Transferu Technologii Politechniki Warszawskiej Sp. z o. o. Ul. Koszykowa 80 02-008 Warszawa	Oferuje na równych prawach usługi podmiotom gospodarczym, instytucjom publicznym i organizacjom społecznym w zakresie, w którym innowacyjność, zastosowanie badań naukowych i wiedza są im niezbędne do prowadzenia efektywnej działalności. Z uwagi na doświadczenie zdobyte w realizacji licznych projektów, w tym projektów europejskich i realizowanych w ramach programów operacyjnych POIG i POKL, domeną działań CTT PW są w szczególności inicjatywy międzyregionalne i regionalne, inicjatywy klastrowe, ochrona własności intelektualnej, nowoczesne metody usprawniania produkcji i inicjowania rozwoju, wdrażanie nowych procesów technologicznych, ochrona środowiska, energetyka lokalna, bazująca na odnawialnych źródłach anergii, gospodarka wodno-ściekowa i gospodarka odpadami.
Fundacja Poszanowania Energii Ul. Świętokrzyska 20 00-002 Warszawa	Świadczone usługi: szkolenia, doradztwo proinnowacyjne, doradztwo ogólne. W 2008 r. Fundacja została zarejestrowana w Krajowym Systemie Usług dla Małych i Średnich Przedsiębiorstw (KSU) prowadzonym przez Polską Agencję Rozwoju Przedsiębiorczości (PARP) pod numerem 07/23/2008/224 w zakresie usług doradczych o charakterze ogólnym, doradczych o charakterze proinnowacyjnym oraz usług szkoleniowych. Jednocześnie stała się ośrodkiem Krajowej Sieci Innowacji (KSI).
BBI Seed Fund Fundusz Kapitałowy Ul. Emilii Plater 28 00-688 Warszawa	Impera Seed Fund jest funduszem typu venture capital, wyspecjalizowanym w inwestycjach do 1,5 mln EUR w projekty znajdujące się we wczesnych fazach rozwoju (seed, start-up i ekspansji), które wykorzystują innowacyjne technologie lub rozwiązania organizacyjne.
Stowarzyszenie "Radomskie Centrum Przedsiębiorczości" Ul. Kościuszki 1, 26-600 Radom Tel. 48 360 00 45, Fax/Tel. 48 360 00 46 e-mail: rcp@radom.net	Wspieranie wszelkich inicjatyw społecznych, mających na celu zwalczanie bezrobocia i jego skutków oraz promowanie i wspieranie przedsięwzięć gospodarczych i osób przedsiębiorczych, przyczyniających się do rozwoju gospodarczego miasta i województwa oraz lokalnego rynku pracy. Stowarzyszenie jest ośrodkiem Krajowego Systemu Usług, działającego pod auspicjami Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości. W ramach prowadzonej działalności świadczone są usługi szkoleniowe, informacyjne oraz finansowe przez udzielanie pożyczek przedsiębiorcom.
Mazowiecka Izba Gospodarcza w Ciechanowie ul. Kraszewskiego 8a 06-400 Ciechanów	Celem działania Izby jest m.in.: reprezentowanie i ochrona interesów gospodarczych członków Izby, propagowanie i wspieranie przedsiębiorczości, udzielanie członkom Izby pomocy w rozwiązywaniu problemów ekonomicznych, organizacyjnych i prawnych, związanych z podejmowaniem i prowadzeniem przez nich działalności zarobkowej, współdziałanie z organami państwowymi i samorządowymi w zakresie tworzenia korzystnych warunków działalności gospodarczej, inspirowanie i rozwijanie współpracy gospodarczej członków Izby za granicą.
Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego ul. Czereśniowa 98, 02-456 Warszawa tel. 22 571 61 00, fax. 22 571 61 01 e-mail: sekretariat@modr.mazowsze.pl	Doradcy MODR świadczą usługi m.in. w zakresie: • sporządzania biznesplanów, • wypełniania wniosków lub innych dokumentów niezbędnych do ubiegania się o przyznanie pomocy finansowanej lub współfinansowania ze środków pochodzących z funduszy UE lub innych instytucji krajowych i zagranicznych, • organizowania szkoleń chemizacyjnych, • organizowania kursów i szkoleń z zakresu HACCP, EU-

Nazwa i dane teleadresowe	Profil działalności
	ROGAP, żywienia, agroturystyki, integrowanej produkcji rolniczej, • organizowania kursów na operatora kombajnu samobieżnego i operatora prasy wysokiego stopnia zgniotu, • organizowania kursów BHP, • organizowania wizyt studyjnych w gospodarstwach i przedsiębiorstwach rolnych.
Agencja Rozwoju Mazowsza S.A. w Warszawie ul. Nowy Zjazd 1 00-301 Warszawa tel. 022 566 47 60 fax. 022 843 83 31	Kreowanie i wspieranie rozwoju społeczno-ekonomicznego Mazowsza. Realizacja Strategii e-Rozwoju Mazowsza, rozwój kapitału ludzkiego, promocja gospodarcza regionu, obsługa inwestora i eksportera oraz projekty i zadania rewitalizacji oraz konsultingu, to podstawowe zadania Agencji Rozwoju Mazowsza S.A.
Mazowiecki Fundusz Poręczeń Kredytowych Sp. z o.o. Ul. Mycielskiego 20 04-379 Warszawa tel. 022 840 32 35, fax. 022 840-32-53 adres e-mail: biuro@mfpk.com.pl	Pomoc przedsiębiorcom z segmentu MSP w zakresie zwiększania dostępności do zewnętrznych źródeł finansowania przez udzielanie poręczeń prawa cywilnego, zabezpieczających spłatę kredytów i pożyczek bankowych. Dzięki prowadzonej działalności poręczeniowej, MFPK pośrednio realizuje również zadania publiczne w zakresie przeciwdziałania bezrobociu oraz aktywizacji rynku pracy na terenie Mazowsza.
Polska Izba Produktu Regionalnego i Lokalnego w Warszawie ul. Kruczkowskiego 3, pok. 9 00-380 Warszawa	Izba jest organizacją samorządu gospodarczego, o statusie izby gospodarczej, reprezentującą interesy zrzeszonych w niej przedsiębiorców i innych podmiotów w zakresie prowadzonej przez nich działalności, polegającej na wytwarzaniu, wprowadzaniu na rynek, a także na identyfikacji, uznawaniu i promocji produktów regionalnych lub lokalnych oraz innej działalności z tym związanej.
Mazowiecka Izba Rzemiosła i Przedsiębiorczości ul. Smocza 27 01-048 Warszawa	Izba jest ważną instytucją infrastruktury doradczej, szkoleniowej i informacyjnej na Mazowszu. Chętnym pragnącym pogłębiać swoją wiedzę proponuje bogatą ofertę szkoleń.
Fundacja Małych i Średnich Przedsiębiorstw ul. Smocza 27 01-048 Warszawa	Podstawowym celem Fundacji jest udzielanie wszechstronnej pomocy małym i średnim przedsiębiorstwom w Polsce. Fundacja promuje wprowadzenie zasad gospodarki rynkowej w naszym kraju oraz pomaga w uzyskaniu środków finansowych, zarówno unijnych, jak i rządowych na wzrost konkurencyjności przedsiębiorstw. Fundacja współpracuje z instytucjami okołobiznesowymi oraz organizacjami przedsiębiorców (m.in. cechami, spółdzielniami i izbami rzemieślniczymi) i pracodawców.
Europejskie Centrum Jakości i Promocji ul. Potrzebna 3 lok 5, 02-448 Warszawa	Wspieranie przedsiębiorców dążących do systematycznego podnoszenia jakości oferowanych przez siebie produktów i usług.

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o analizę typu desk research.

Wśród przebadanych w ramach CATI przedsiębiorców, zdecydowana większość nie prowadzi współpracy z jednostkami naukowymi/badawczo-rozwojowymi. Zaledwie 10,32% badanych firm nawiązała tego typu współpracę, co wynika z danych przedstawionych w Tabeli 63 oraz na Rysunku 9, a także z opinii ekspertów biorących udział w wywiadach IDI oraz panelu:

„Generalnie w Polsce jest jeszcze za małe powiązanie pomiędzy przedsiębiorcami, a instytucjami naukowymi, to wiadomo, że przedsiębiorcy niekoniecznie mają środki, może nie stać ich na to, żeby inwestować w naukę, żeby potem uzyskać jakichś produkt, który pozwoli im na uzyskanie lepszych efektów ekonomicznych. Do tego trzeba mieć tak naprawdę wolne środki i to nie mało."
Idi4

„Czasami Politechnika wypracuje jakieś tam technologie, ale nie potrafią tego wdrożyć, skomercjalizować. Tak samo jakby wypracowali technologię dla rolnictwa, to gdzie jest luka, nie ma tego powiązania. Nie zależy naszym uczelniom, żeby coś wdrażać."
Panel

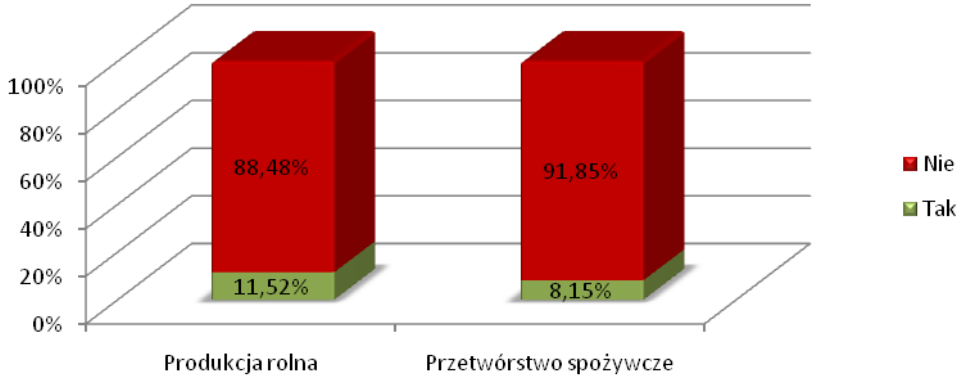
„U nas nie ma wdrożeń. U nas jest kształcenie."
Panel

Tabela 63. Współpraca z jednostkami naukowymi/badawczo-rozwojowymi

Branża	Nie	Tak	Suma końcowa
Produkcja rolna	215	28	243
Przetwórstwo spożywcze	124	11	135
Suma końcowa	**339**	**39**	**378**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań CATI.

Rysunek 9. Współpraca z jednostkami naukowymi/badawczo-rozwojowymi

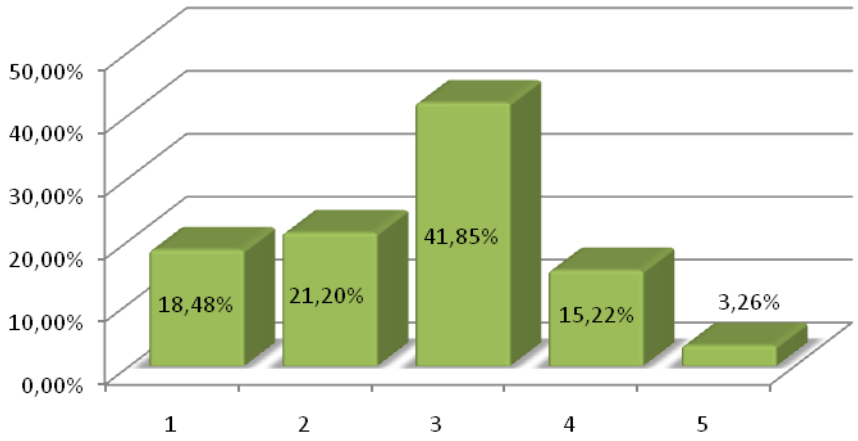
Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań CATI.

Można założyć, że – po części – przyczyną takiego stanu rzeczy jest brak odpowiednio skierowanej informacyjnej na temat działalności tego typu instytucji i zasad, na jakich odbywa się współpraca. Jest to bariera rozwoju zarówno działalności B+R, jak i generalnie innowacyjności. Przedsiębiorcy branży rolno-spożywczej nie mają wystarczająco dużej wiedzy o możliwościach współpracy z instytucjami naukowymi i działalności prowadzonej przez ośrodki badawczo-rozwojowe. Tylko nieliczne firmy biorące udział w badaniu CATI miały za sobą doświadczenia współpracy z takimi ośrodkami (

Rysunek 9). Jedynie 3,26% badanych zadeklarowało, że ma dobrą wiedzę na temat dostępności instrumentów wsparcia (Rysunek 10). Zatem raz jeszcze należy podkreślić, że jedną z przeszkód do nawiązania współpracy jest ciągle mały stopień rozpowszechnienia informacji na temat działalności ośrodków wspierania innowacyjności i transferu technologii, a więc bariera natury komunikacyjnej, a także specyfika sektora rolno-spożywczego (szczególnie w zakresie produkcji rolnej, gdzie rolnicy często otwarcie deklarują brak jakiejkolwiek wiedzy nt. możliwości uzyskania dotacji innych niż bezpośrednie dopłaty).

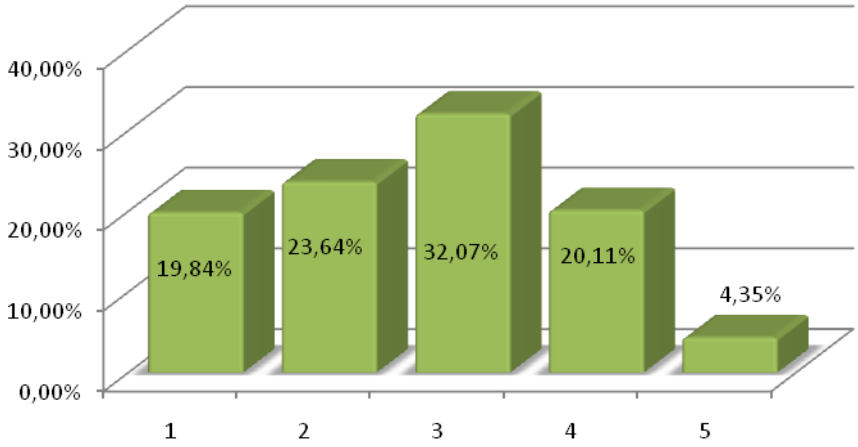
Również sama informacja na temat dostępnych instrumentów wsparcia nie jest łatwo osiągalna ani czytelna, co może zniechęcać przedsiębiorców do sięgania po nie. Formalne wymagania związane z aplikowaniem o różne formy wsparcia wydają się być zbyt skomplikowane, nieczytelne i nadmiernie sformalizowane dla przedsiębiorców z sektora rolno-spożywczego. Jedynie 4,35% badanych zgodziło się ze stwierdzeniem o czytelności i łatwej dostępności instrumentów wsparcia, a prawie 20% wyraziło opinię, że instrumenty te są nieczytelne (Rysunek 11). Procedury aplikacyjne jawią się badanym jako bardzo skomplikowane i mało przejrzyste (Rysunek 12).

Rysunek 10. Subiektywna ocena respondentów – posiadam dobrą wiedzę na temat dostępności instrumentów wsparcia (1 oznacza ”całkowicie się nie zgadzam”, a 5 „w pełni się zgadzam”)

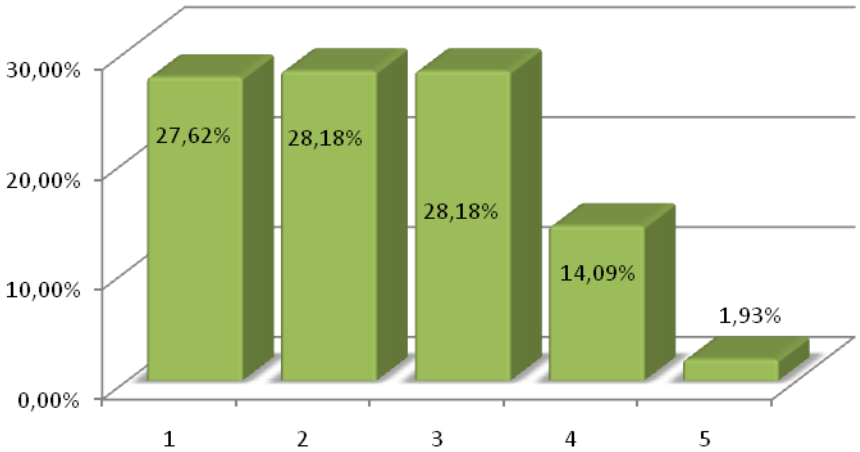
Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań CATI.

Rysunek 11. Subiektywna ocena respondentów – informacja nt. dostępnych instrumentów wsparcia jest łatwo osiągalna oraz czytelna (1 oznacza „całkowicie się nie zgadzam”, a 5 „w pełni się zgadzam”)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań CATI.

Rysunek 12. Subiektywna ocena respondentów – procedury aplikacyjne w przypadku instrumentów wsparcia są proste i przejrzyste (1 oznacza ”całkowicie się nie zgadzam”, a 5 „w pełni się zgadzam”)

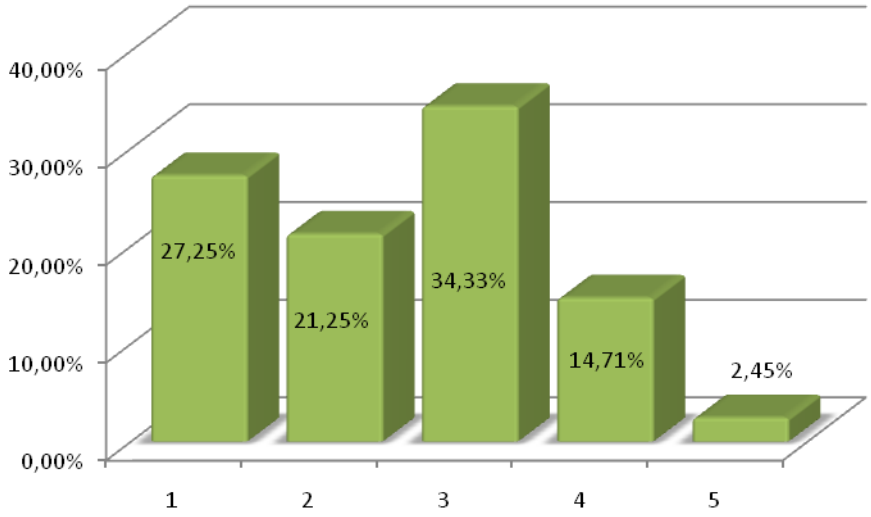

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań CATI.

Przedsiębiorcy bardzo często zwracają uwagę na to, że właściwie nie znają oferty badawczo-rozwojowej placówek naukowych, a także napotykają trudności w uzyskaniu wyczerpującej informacji na temat potencjału badawczego uczelni. Barierą jest także mała świadomość przedsiębiorców na temat korzyści, jakie mogą osiągnąć w wyniku współpracy ze środowiskiem naukowym (por. Bednarz, Szcześniak 2009, Poszewiecki 2009).

Instytucje publiczne i podejmowane przez nie działania także nie są oceniane przeciętnie pod względem wachlarza instrumentów wspierających wdrażanie innowacji w firmach sektora rolno-spożywczego (Rysunek 13). Należy jednak pamiętać, że ocena ta może wynikać z braku wiedzy respondentów, a nie faktycznego braku instrumentów wsparcia.

Rysunek 13. Subiektywna ocena respondentów – instytucje publiczne, organy samorządowe oraz inne (np. lokalne grupy działania, instytucje otoczenia biznesu) proponują szeroki wachlarz instrumentów wspierających wdrażanie innowacji w firmach sektora rolno-spożywczego (1 oznacza "całkowicie się nie zgadzam", a 5 „w pełni się zgadzam")

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań CATI.

5.2. Analiza występujących i potencjalnych inteligentnych specjalizacji sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim

Analizy występujących i potencjalnych specjalizacji sektora rolno-spożywczego dokonano o takie źródła danych jak: analiza literatury i panel ekspertów oraz badania CATI. W przypadku pierwszych dwóch metod nie zawsze istnieje możliwość odniesienia wypowiedzi do określonego subregionu, często występujące i potencjalne inteligentne specjalizacje dotyczą bowiem całego województwa mazowieckiego. Jeżeli natomiast z analiz wynikało dokładnie, którego subregionu dotyczą wyniki, wówczas w nawiasie taka informacja została dopisana jako występująca lub potencjalna inteligentna specjalizacja. Z kolei konstrukcja kwestionariusza badań CATI umożliwiła rozgraniczenie wskazań i przypisanie ich do określonego subregionu.

W województwie mazowieckim, z uwagi na ogromne możliwości regionu w obszarze produkcji roślinnej i zwierzęcej, w większości powiatów występuje odpowiedni potencjał do rozwoju przemysłu rolno-spożywczego. Region posiada siłę roboczą odpowiednio, kierunkowo przygotowaną do rozwoju przemysłu rolno-spożywczego, co świadczy o możliwości dalszego rozwoju tego sektora. Charakter i silne związki przemysłu spożywczego z rynkami lokalnymi województwa powodują, że dużego znaczenia nabierają małe przedsiębiorstwa, do 49 osób (wśród podmiotów przemysłu rolno-spożywczego ok. 94% stanowią mikro i małe przedsiębiorstwa). Na podstawie danych zamieszczonych w projekcie „Strategii rozwoju województwa mazowieckiego do 2030" można wyciągnąć wnioski, że w województwie mazowieckim są wytwarzane znaczące w skali kraju ilości produktów rolnych niektórych grup, co świadczy o wykształconej specjalizacji tego regionu. Na przykład w 2009 roku produkcja owoców w województwie mazowieckim stanowiła 41,7% produkcji krajowej (szczególne znaczenie subregionów warszawskiego zachodniego oraz radomskiego). Mazowsze przoduje w produkcji mleka. W 2010 roku stanowiła ona 23,3% produkcji krajowej i wynosiła 2,8 mld litrów (szczególne znaczenie subregionu warszawskiego wschodniego, północnych obszarów subregionów ciechanowsko-płockiego i ostrołęcko-siedleckiego

oraz centralna część subregionu radomskiego). W porównaniu z rokiem 2005 produkcja ta była wyższa o 26,6%. Na wysokim poziomie kształtowała się również produkcja warzyw w 2009 roku (subregiony warszawski wschodni i radomski), stanowiąca 14,6% produkcji krajowej, oraz jaj – 14,1% produkcji krajowej. Powierzchnia sadów w województwie stanowi 34% powierzchni tej kultury w kraju. W sadownictwie, skoncentrowanym głównie w rejonach grójecko-wareckim, sochaczewskim oraz płońskim, stosowane są coraz bardziej nowoczesne rozwiązania agrotechniczne. W odniesieniu do rozwoju specjalizacji owocowo-warzywnej na Mazowszu stosunkowo dynamicznie rozwijają się grupy producentów owoców i warzyw. W sytuacji rosnącej konkurencji na rynku europejskim i nie tylko, ważne staje się rozwijanie zorganizowanych form działalności producentów rolnych, w celu dostosowania ilości i jakości produkcji do wymogów jednolitego rynku europejskiego, bezpieczeństwa i standaryzacji żywności, a także racjonalizacji kosztów produkcji i profesjonalnego zabiegania o rynki zbytu. Rozdrobnienie produkcji rolniczej wskazuje na zasadność tworzenia i rozwoju różnego rodzaju form kooperacji między producentami, w tym w formie grup producenckich.[62] Należy jednocześnie pamiętać o inteligentnej specjalizacji w sektorze rolno-spożywczym, nie tylko w kontekście samej produkcji pochodzenia roślinnego i zwierzęcego, ale całej sieci wartości (a więc także przetwórstwa kluczowych grup produktów, takich jak owoce i warzywa, mleko czy też drób i jaja).

W województwie mazowieckim występuje istotne w skali kraju skupisko przemysłu spożywczego (największe skupisko podmiotów przetwórstwa spożywczego w subregionach warszawskim wschodnim i warszawskim zachodnim, oraz w niektórych powiatach subregionu radomskiego – białobrzeskim, przysuskim i lipskim) i zaplecze rolnicze, które stanowi bazę dla rozwoju sektora żywności ekologicznej – gospodarstw rolnych, sklepów, przetwórni, jednostek certyfikujących. Branża ta odwołuje się do tradycji – tradycyjnych receptur i sposobów produkcji, ale odkrywa je na nowo. Nie jest więc branżą bazującą na najnowszych technologiach, a jeżeli – to na ekoinnowacjach. Jest to jednak branża przyszłościowa ze względu na rosnącą świadomość ekologiczną społeczeństwa i rozwijającą się „zieloną gospodarkę", która czasem jest uważana za kolejną fazę rozwoju gospodarczego społeczeństwa (po gospodarce agrarnej, przemysłowej oraz opartej o usługi i informację). Eksperci zauważyli korzyści zewnętrzne dla rozwoju regionu wynikające z działalności tej branży, a szczególnie jej pozytywny odbiór w społeczeństwie, przejawiający się zainteresowaniem branżą przez media, władze lokalne i ludność. Ponadto widoczny jest rozwój ilościowy branży, ponieważ powstaje wiele nowych podmiotów z nią związanych. Jednak ciągle poziom rozwoju sektora w regionie i w Polsce jest słaby w porównaniu z państwami najwyżej rozwiniętymi, jak Niemcy czy Francja. Jednocześnie Mazowsze jest najlepszym rynkiem dla tego sektora ze względu na relatywnie bogatsze społeczeństwo, szczególnie w stolicy i podregionach warszawskich, a w podregionach pozawarszawskich występuje silne zaplecze surowcowe branży. Eksperci przewidują, że w okresie 2–5 lat nastąpi 10–20% wzrost produktywności w sektorze żywności ekologicznej w stosunku do dzisiejszego poziomu. Eksport ulegnie zwiększeniu w niewielkim stopniu. Zatrudnienie w sektorze prawdopodobnie wzrośnie o 10% i o tyle także wzrosną inwestycje oraz działalność badawczo-rozwojowa. Podobnie powinny też wzrosnąć bezpośrednie inwestycje zagraniczne związane z branżą. Udział przychodów z innowacji za dwa lata powinien wzrosnąć o około 1%. Sektor żywności ekologicznej jest ważny dla rozwoju zielonej gospodarki województwa mazowieckiego i może zmniejszyć problem ukrytego bezrobocia na wsiach, szczególnie w obrębie małych gospodarstw rolnych. Jednocześnie jest to branża, w której odnajdują się kobiety, więc może zmniejszyć problem bezrobocia wśród kobiet. Dla rozwoju branży najważniejsza jest dalsza popularyzacja ekologicznej żywności i ekologicznego trybu życia.[63]

Biorąc pod uwagę zalecenia żywieniowe, wg których potrzebna jest zdecydowana zmiana istniejącego wzorca żywienia w celu ochrony zdrowia konsumentów, poprawy ich stanu odżywiania oraz profilaktyki chorób żywieniowozależnych należy podkreślić, że w przypadku Polski konsumpcja żywności charakteryzuje się zbyt niskim poziomem spożycia owoców, mleka oraz ryb. Stwarza to duże możliwości rozwoju sektora rolnego zlokalizowanego na Mazowszu, ponieważ owoce i mleko są jego specjalnością produkcyjną[64].

Dalsza część tego rozdziału prezentuje wyniki badań CATI w zakresie pytań badawczych sformułowanych w opisie przedmiotu zamówienia. Wyniki przedstawiono w postaci tabelarycznej z uwzględnieniem podziału na produkcję rolną i przetwórstwo przemysłowe oraz na poszczególne subregiony (Tabela 64–67). Wskazania wybrano na podstawie najczęściej występujących odpowiedzi respondentów. Brak wskazania oznacza niezdecydowanie respondentów lub też brak czytelnej odpowiedzi w tym zakresie. Warto podkreślić, że badania CATI

[62] Projekt strategii rozwoju województwa mazowieckiego do 2030. Inteligentne Mazowsze, Warszawa 2012.
[63] E. Wojnicka-Sycz, K. Piętka-Kosińska, P. Sycz: Mazowieckie badania regionalne, uwarunkowania konkurencyjności branż i system prognoz średniookresowych w oparciu o badania jakościowe – badania metodą Delphi, Warszawa 2012.
[64] Regionalna strategia innowacji dla Mazowsza na lata 2007–2015.

stanowią potwierdzenie wyników z analizy literatury i panelu ekspertów (identyfikacja występujących i potencjalnych inteligentnych specjalizacji) oraz jednocześnie uszczegółowienie wcześniejszych rezultatów poprzez analizę na poziomie subregionów.

Tabela 64. Wiodące podsektory/branże

	Produkcja rolna	Przetwórstwo spożywcze
Subregion ciechanowsko-płocki	sadownictwo	drobiarstwo, mleczarstwo
Subregion m. Warszawa	sadownictwo	przetwórstwo owoców
Subregion ostrołęcko-siedlecki	produkcja mleka, sadownictwo	mleczarstwo
Subregion radomski	sadownictwo, produkcja warzyw	przetwórstwo owoców
Subregion warszawski wschodni	sadownictwo	przetwórstwo owocowe, piekarstwo
Subregion warszawski zachodni	sadownictwo	przetwórstwo owoców i warzyw

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań CATI.

Tabela 65. Branże cechujące się najbardziej dynamicznym rozwojem

	Produkcja rolna	Przetwórstwo spożywcze
Subregion ciechanowsko-płocki	hodowla drobiu	mleczarstwo
Subregion m. Warszawa	–	przetwórstwo owoców
Subregion ostrołęcko-siedlecki	produkcja mleka, hodowla drobiu	mleczarstwo, przetwórstwo owoców
Subregion radomski	sadownictwo, warzywa	przetwórstwo owoców
Subregion warszawski wschodni	–	przetwórstwo owoców
Subregion warszawski zachodni	sadownictwo, produkcja warzyw	przetwórstwo owoców i warzyw

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań CATI.

Tabela 66. Branże najbardziej innowacyjne

	Produkcja rolna	Przetwórstwo spożywcze
Subregion ciechanowsko-płocki	hodowla drobiu, sadownictwo	mleczarstwo, przetwórstwo mięsa
Subregion m. Warszawa	–	przetwórstwo owoców, cukiernictwo
Subregion ostrołęcko-siedlecki	hodowla drobiu	mleczarstwo
Subregion radomski	sadownictwo, warzywa	przetwórstwo owoców
Subregion warszawski wschodni	–	przetwórstwo owoców
Subregion warszawski zachodni	sadownictwo	przetwórstwo owoców

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań CATI.

Tabela 67. Branże mające największy potencjał pod względem rozwoju innowacyjności

	Produkcja rolna	Przetwórstwo spożywcze
Subregion ciechanowsko-płocki	hodowla drobiu, sadownictwo	-
Subregion m. Warszawa	sadownictwo	przetwórstwo owoców
Subregion ostrołęcko-siedlecki	hodowla drobiu, produkcja mleka	mleczarstwo
Subregion radomski	sadownictwo	przetwórstwo owoców i warzyw
Subregion warszawski wschodni	sadownictwo	przetwórstwo owoców, piekarstwo
Subregion warszawski zachodni	sadownictwo	przetwórstwo owoców, mleczarstwo, cukiernictwo, przetwórstwo mięsne

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań CATI.

Oprócz analizy najczęściej występujących wskazań, warto także zwrócić uwagę na nieliczne, ale jednak interesujące wskazania respondentów, np. produkcja roślinna pod biopaliwa, produkcja pieczarek, produkcja nasion, szkółkarstwo. Nie będą one inteligentnymi specjalizacjami regionu, ale mogą stanowić interesujące nisze rynkowe do zagospodarowania przez sektor rolno-spożywczy na terenie województwa mazowieckiego.

5.3. Analiza czynników determinujących stopień innowacyjności sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim

W ramach analizy czynników determinujących stopień innowacyjności sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim zostaną przedstawione odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

1. Czy i jakie czynniki determinują rozwój innowacyjności sektora rolno-spożywczego ogólnie oraz z uwzględnieniem subregionów (z podziałem na produkcję i przetwórstwo).
2. Czy i jakie są czynniki hamujące rozwój innowacyjności sektora rolno-spożywczego ogólnie oraz z uwzględnieniem subregionów (z podziałem na produkcję i przetwórstwo).

Głównym źródłem danych, na podstawie których opracowano odpowiedzi na ww. pytania były badania CATI, a uzupełnieniem – wywiady IDI, panel ekspertów oraz analiza literatury. W pierwszej kolejności zidentyfikowano czynniki, które mogą determinować rozwój innowacyjności lub też go hamować. Przyjęto wysoki poziom ogólności podziału, aby nie ograniczać i nie sugerować wypowiedzi ankietowanych przedsiębiorstw. W związku z tym pytania w kwestionariuszu ankiety miały postać otwartą i dotyczyły następujących czynników:

1) czynniki wewnętrzne (wynikające z charakterystyki firmy),
2) polityka państwa i organów samorządowych (prawodawstwo, finansowanie),
3) działania innych podmiotów (dostawców, konkurentów),
4) potrzeby klientów,
5) rozwój technologii.

Dla każdej kategorii czynników wygenerowano osobną, tzw. chmurę słów oraz dokonano interpretacji najważniejszych stwierdzeń. Warto nadmienić, że nie zaobserwowano istotnych różnic we wskazaniach podmiotów z sektorów produkcji rolnej i przetwórstwa przemysłowego, czy też z poszczególnych subregionów. Jeżeli występowały interesujące wypowiedzi związane z określonym typem działalności, to zostały one opisane.

Czynniki wewnętrzne

Najważniejsze czynniki sprzyjające wdrażaniu innowacji (Rysunek 14):

- sytuacja finansowa – 47% wskazań (należy tutaj rozumieć posiadanie wystarczających zasobów pieniężnych na sfinansowanie innowacji);
- pracownicy – 26% wskazań (przede wszystkim chodzi o wyszkolonych, kompetentnych pracowników z pomysłami, będących w stanie generować innowacyjne pomysły i je wdrażać);
- pogoda – 13% wskazań (wątpliwości może budzić przynależność tego czynnika do kategorii wewnętrznych, wskazania te należy jednak rozumieć, jako ograniczone możliwości – przede wszystkim gospodarstw rolnych – reagowania na bieżące warunki pogodowe, co może sprzyjać wdrażaniu innowacyjnych rozwiązań, np. siatek przeciwgradowych w sadach – jak w opisie studium przypadku);
- zarządzanie i kadra kierownicza – 6% wskazań (do wdrażania innowacyjnych rozwiązań niezbędna jest wyszkolona i kompetentna kadra kierownicza);
- pomysły – 4% wskazań.

Ponadto respondenci wskazywali następujące czynniki:

- konieczność rozbudowy lub modernizacji przedsiębiorstwa;
- wiedzę i znajomość dostępnych rozwiązań.

Rysunek 14. Czynniki wewnętrzne sprzyjające wdrażaniu innowacji

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań CATI (z wykorzystaniem narzędzia Wordle).

Najważniejsze czynniki stanowiące barierę we wdrażaniu innowacji (Rysunek 15):

- brak pieniędzy – 38% wskazań (można stwierdzić, że zidentyfikowane bariery stanowią niejako powielenie czynników sprzyjających wdrażaniu innowacji, na zasadzie występowania lub też nie danego czynnika – np. posiadanie lub też brak środków finansowych na realizację innowacyjnych przedsięwzięć);
- obawa utraty płynności finansowej – 18% wskazań;
- pogoda – 24% wskazań (wielu respondentów jest sceptycznych co do możliwości efektywnej ochrony przed czynnikami pogodowymi i uważa, że żadne, nawet najbardziej innowacyjne rozwiązania, nie spełnią tej funkcji);
- pracownicy – 11% wskazań (w tym przypadku brak wiedzy, doświadczenia, kwalifikacji pracowników).

Ponadto respondenci wskazywali następujące czynniki:

- brak pomysłów,
- złe zarządzanie,
- niechęć do podejmowania ryzyka – jest to argument często przytaczany w literaturze przedmiotu, zasygnalizowany także w jednej z wypowiedzi uczestników panelu:

  (pyt. o czynniki hamujące innowacyjność) „Moim zdaniem mentalność, asekuracyjne podejście." Panel

Rysunek 15. Czynniki wewnętrzne stanowiące barierę we wdrażaniu innowacji

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań CATI (z wykorzystaniem narzędzia Wordle).

Polityka państwa i organów samorządowych

Najważniejsze czynniki sprzyjające wdrażaniu innowacji (Rysunek 16):

- dofinansowania – 43% wskazań (ten oraz kolejny czynnik – dotacje – były najczęściej wskazywane przez uczestników wywiadów – chodzi przede wszystkim o możliwość i łatwość uzyskania dotacji na realizację innowacyjnych przedsięwzięć, ale też w niektórych wskazaniach chodziło o bezpośrednie dopłaty dla rolników do produkcji rolnej – dodatkowe źródło dochodów poza przychodami ze sprzedaży, mogące zachęcić rolników do realizacji inwestycji);
- dotacje – 20% wskazań;
- łatwy dostęp do preferencyjnych kredytów – 10% wskazań;
- polityka wsparcia – 10% wskazań.

Ponadto:

- ulgi,
- przejrzystość zasad, czytelne prawodawstwo,
- wymogi i normy.

Odnośnie do tak oczekiwanych przez przedsiębiorców dofinansowań i dotacji należy pamiętać o właściwym sposobie dystrybucji tych środków. Zagadnienie to było omawiane w trakcie panelu ekspertów:

„Ale żeby pozostawić decyzje rozwojowe i kierunki rozwojowe samorządom wojewódzkim, dlaczego się najlepiej orientują, żeby to nie było rozdawnictwo centralnie, że ministerstwo robi konkurs."
Panel

Rysunek 16. Polityka państwa i organów samorządowych sprzyjająca wdrażaniu innowacji

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań CATI (z wykorzystaniem narzędzia Wordle).

Przedsiębiorcy oczekują szerokiego wsparcia w zakresie prowadzonej działalności, należy jednak pamiętać o pułapkach do jakich może prowadzić zbyt duża łatwość w pozyskaniu środków oraz brak efektywnej strategii dofinansowań, na co wskazuje jeden z uczestników wywiadów:

„Zbyt szerokie dotowanie powoduje, że te pieniądze się rozmywają. Trzeba wybierać takie działania, które mają charakter kół zamachowych, które będą ciągnęły za sobą innych."
idi5

Z drugiej strony brak dofinansowania może całkowicie uniemożliwić realizację innowacyjnych inwestycji:

„Myślę, że pieniądze. Kwestia żeby coś nowego powstało trzeba zainwestować, mieć ten wkład, są różne mechanizmy finansowe, pożyczki, z których można korzystać, ale jednak trzeba mieć coś na start, tutaj dostęp do środków zewnętrznych, finansowych po prostu zwiększa tam możliwości.
Idi2

Najważniejsze czynniki stanowiące barierę we wdrażaniu innowacji (Rysunek 17):

- biurokracja, skomplikowane procedury i unormowania – 28% wskazań;
- brak pomocy państwa – 21,5% wskazań;
- ograniczenia – 13% wskazań (w tym zakresie ograniczenia m.in. mogą dotyczyć limitów produkcji czy też konieczności stosowania określonych norm w produkcji rolnej i przetwórstwie przemysłowym);
- wysokie podatki – 12% wskazań;
- brak ulg, dostępu do kredytów – 9% wskazań.

Ponadto respondenci wskazywali następujące czynniki:

- sanepid,
- inflację (ten czynnik został wskazany przez rolników i należy to rozumieć w sposób następujący: rosnące ceny paliw, nasion, nawozów przy niezmieniających się cenach skupu produktów rolnych);
- ogólną kondycję gospodarki.

Rysunek 17. Polityka państwa i organów samorządowych stanowiąca barierę we wdrażaniu innowacji.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań CATI (z wykorzystaniem narzędzia Wordle).

Na zakończenie tej części warto wskazać jeszcze jedną wypowiedź eksperta, przekonującą że zbyt dużo środków idzie na wydatki „miękkie", np. szkolenia, zamiast na inwestycje.

„Tam za dużo środków miękkich idzie."
Panel

Działania innych podmiotów (dostawcy, konkurenci)

Najważniejsze czynniki sprzyjające wdrażaniu innowacji (Rysunek 18):

- dobre kontakty z dostawcami, partnerami handlowymi – 31% wskazań;
- konkurencja – 23% wskazań (konkurencja występuje zarówno jako czynnik sprzyjający, jak też stanowiący barierę dla wdrażania innowacji – jako czynnik sprzyjający można go interpretować w sposób następujący: działania konkurencji wymuszają innowacyjność, m.in. przez dążenie do poprawy efektywności czy też jakości produkcji);
- produkty na rynku – 17% wskazań (chodzi tutaj m.in. o rosnącą innowacyjność produktów na rynku, za którą muszą podążać podmioty, chcące zachować konkurencyjność).

Ponadto respondenci wskazywali następujące czynniki:

- konkurencyjne ceny,
- tolerancję
- dzielenie się doświadczeniem (jest to ważny czynnik wskazywany także przez uczestników panelu).

„Należy pokazać, że komuś się udało."
Panel

Ale też w tym obszarze zostały zasygnalizowane możliwe problemy:

„Ciężko jest przełamać barierę wspólnej pracy, działania na rzecz kilku osób, każdy chce dla siebie, na swój rachunek, a ciężko jest właśnie znaleźć te wspólne cele działalności."
idi2

„Ale zazwyczaj się spotykamy z nieufnym podejściem, nie zrobię tego z nimi, bo mnie oszukają. Więc zróbmy sobie piaskownicę, niech sobie spróbują jakichś działań wspólnych, tutaj też należy, to jest taki zalążek, niech znajdą wspólne jedno przedsięwzięcie."
Panel

Rysunek 18. Działania innych podmiotów (dostawcy, konkurenci) sprzyjające wdrażaniu innowacji

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań CATI (z wykorzystaniem narzędzia Wordle).

Podsumowaniem czynników sprzyjających wdrażaniu innowacji jest fragment jednego z wywiadów IDI, mówiący o konieczności zacieśniania współpracy między rolnikami i dystrybutorami, a także instytucjami otoczenia biznesu:

„Zacieśnić współpracę między rolnikami, między rolnikami i dystrybutorami, ale też i instytucjami otoczenia biznesu, jak uczelnie, jak ODRy, jak ci, którzy doradzają indywidualnie, prywatnymi doradcami. Ale także tymi, którzy oferują fundusze na rozwój, więc ta współpraca powinna być zacieśniona i to europejskie partnerstwo innowacyjne właśnie ten mechanizm zakłada, żeby ta współpraca musiała być, żeby dostać pieniądze na rozwój."
Idi5

W zakresie czynników związanych z działaniami innych podmiotów, które stanowiłyby barierę we wdrażaniu innowacji, respondenci wskazywali głównie wzrost konkurencji. Jest to w pewnym stopniu zaskakujące, ponieważ konkurencja była wskazywana także jako czynnik sprzyjający wdrażaniu innowacji. Wyjaśnieniem części wystąpień tego stwierdzenia jest krótkowzroczność wielu producentów, którzy planują działania głównie w oparciu o bieżącą sytuację rynkową. Jeżeli wzrost konkurencji wymusza np. stosowanie niskich cen i marż oraz, zdaniem niektórych respondentów, *„walkę o przetrwanie"*, ogranicza to skłonność do podejmowania decyzji o wdrażaniu innowacji w dalszej perspektywie. Wśród innych czynników z tej kategorii były wymieniane także: nieuczciwość partnerów, zaniżanie cen skupu, brak współpracy (m.in. skutkujący brakiem możliwości realizacji wspólnych inwestycji, których skala przekracza możliwości jednego podmiotu).

Potrzeby klientów

Najważniejsze czynniki sprzyjające wdrażaniu innowacji (Rysunek 19):

- duży (większy) popyt – 55% wskazań;
- zapotrzebowanie na nowe produkty – 32% wskazań;
- badania i analizy potrzeb – 12% wskazań (wiedza nt. potrzeb klientów może być ważnym bodźcem do wdrażania innowacyjnych rozwiązań).

Ponadto respondenci wskazywali następujące czynniki:

- oczekiwania co do jakości produktów,
- wymianę informacji,
- funkcjonowanie w sieciach odbiorców,
- reklamę.

Rysunek 19. Potrzeby klientów sprzyjające wdrażaniu innowacji

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań CATI (z wykorzystaniem narzędzia Wordle).

Najważniejsze czynniki stanowiące barierę we wdrażaniu innowacji (Rysunek 20):

- brak klientów i mały popyt – 37,5% wskazań;
- zróżnicowane i wygórowane wymagania/potrzeby – 22% wskazań (zróżnicowane i wygórowane wymagania mogą stanowić przeszkodę we wdrażaniu innowacji, ponieważ zakupione technologie i maszyny mogą po upływie pewnego czasu okazać się niedopasowane do zmieniającego się profilu produkcji);
- cena – 17% wskazań (ten czynnik należy rozumieć jako niskie ceny sprzedaży producentów, w sytuacji gdy marża jest przenoszona np. na pośredników, co zmniejsza możliwości finansowania innowacji).

Ponadto:

- niedoinformowanie

  (pyt. o czynniki hamujące innowacyjność) „Po pierwsze brak informacji rynkowych."
  Panel

  „Rolnicy nie mają nawyków, nie mają też wiedzy, skąd czerpać informację, nie potrafią tej informacji zastosować, ale też nie mają tych informacji podanych w sposób łatwy, prosty, taki który mógłby służyć temu, żeby podejmować decyzje zarządcze, czy to do tego jaką produkcję wdrożyć, jak ustawić tę produkcję, czy do tego, jak kształtują się ceny. Oni wiedzą po ile chodzi para prosiąt na rynku, albo w skupie, ale nie znajdą takich trendów, które pozwolą tę cenę oszacować w następnym sezonie czy cyklu, co dałoby im szansę na to, żeby produkcję ustawić tak, że gdy cena będzie rosła zaoferować więcej."
  Idi5

- polityka hipermarketów (wskazanie ma tutaj dwojakie znaczenie: z jednej strony presja na obniżanie cen skupu wywierana przed duże sieci sprzedaży sprawia, że dostawcy funkcjonują na krawędzi opłacalności biznesu – w tej sytuacji, w obawie przed utratą płynności finansowej, odkładają decyzję o ewentualnych inwestycjach na dalszy plan; z drugiej strony hipermarkety oczekują produktów przede wszystkim konkurencyjnych pod względem ceny, których jakość często odgrywa drugorzędną rolę – to także zniechęca do zakupu innowacyjnych technologii, których celem często jest poprawa jakości oferty produktowej, na której dużym sieciom sprzedaży nie zależy).

Rysunek 20. Potrzeby klientów stanowiące barierę we wdrażaniu innowacji

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań CATI (z wykorzystaniem narzędzia Wordle).

Rozwój technologii

Najważniejsze czynniki sprzyjające wdrażaniu innowacji (Rysunek 21):

- nowe, lepsze, udoskonalone rozwiązania, maszyny i urządzenia – 64% wskazań (większość respondentów podkreślała chęć podążania za nowinkami technologicznymi stosowanymi w maszynach i urządzeniach – wiąże się to z chęcią uzyskania większej efektywności produkcji, minimalizowania ryzyk wynikających np. z uwarunkowań pogodowych czy też poprawy jakości produktów);
- automatyzacja procesów produkcyjnych – 10% wskazań.

Ponadto respondenci wskazywali następujące czynniki:

- konieczność modernizacji przedsiębiorstwa,
- konieczność zwiększenia efektywności produkcji,
- dążenie do zapewnienia wyższej jakości produktów,
- dobre praktyki zaobserwowane gdzie indziej (także za granicą).

Rysunek 21. Czynniki technologiczne sprzyjające wdrażaniu innowacji

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań CATI (z wykorzystaniem narzędzia Wordle).

Najważniejsze czynniki stanowiące barierę we wdrażaniu innowacji (Rysunek 22):

- finansowe – 44% wskazań (najwięcej wskazań w zakresie barier stanowiły czynniki finansowe, które wynikają zwykle z wysokich cen nowych rozwiązań technologicznych i związany z tym brak środków na ich sfinansowanie);
- brak nowych technologii – 24% wskazań.

Ponadto respondenci wskazywali następujące czynniki:

- awaryjność i małą trwałość,
- obawę przed niepowodzeniem wdrożenia,
- brak badań,

- brak wiedzy,
- tradycyjność produkcji – z tym punktem zgodził się jeden z uczestników panelu:

  (pyt. o czynniki hamujące innowacyjność) „W tej chwili czynnik ludzki zaczyna żądać tego mniej uprzemysłowionego produktu."
  Panel

Rysunek 22. Czynniki technologiczne stanowiące barierę we wdrażaniu innowacji

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań CATI (z wykorzystaniem narzędzia Wordle).

Dobrym podsumowaniem tej części analizy są wypowiedzi dwóch uczestników panelu, stanowiące potwierdzenie stanowiska respondentów:

„Zidentyfikowaliśmy szczególną barierę, dotyczącą innowacyjności, mianowicie brak informacji, brak pewnej otwartości, wśród rolników na to, pewien strach przed ryzykiem, które niesie nałożenie pewnych inwestycji na różnego rodzaju innowacje, szczególnie te kosztowne i zidentyfikowaliśmy lukę, która się pojawia w procesie rozwoju przedsiębiorstwa, z tego mikro do większego. Gdzie właściwie jest taki moment, taka próżnia, gdzie nie wiadomo, co się może stać. Mówiliśmy od początku, że tak ważny jest ten element współpracy, łączenie się w grupy, czy to właśnie przez szukanie kanału dystrybucji, łączenie drobniejszych rolników, w celu zwiększenia produkcji czy grup produkcyjnych, które jednak zwiększają swoją siłę na rynku i cały czas ten element łączenia, działania wspólnego się pojawiał."
Panel

oraz:

„Te technologie bardzo wysokie nie przekładają się na zachętę do kupowania. (…) W tej chwili mamy pewien stopień nasycenia i nie wymagamy wysokiej technologii, tylko żeby ta technika sprzyjała wyprodukowaniu dobrego produktu. My nie bierzemy produkt przemysłowo, tylko indywidualnie."
Panel

6. Analiza SWOT sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim

Mocne strony	Słabe strony
• Korzystne warunki naturalne dla rozwoju rolnictwa. • Lokalizacja w regionie silnych podmiotów gospodarczych. • Region o największym w kraju potencjale demograficznym. • Wysoki poziom przedsiębiorczości w regionie • Dostęp do silnego i rozpoznawalnego ośrodka akademickiego z dużym potencjałem naukowo–badawczym. • Wysoki poziom kapitału intelektualnego. • Wyższa niż przeciętnie w kraju innowacyjność firm. • Dobrze rozwinięta infrastruktura biznesowa, telekomunikacyjna, komunikacyjna. • Najlepiej rozwinięty gospodarczo region Polski. • Wysoka produktywność firm zlokalizowanych na Mazowszu. • Znaczne dotychczas zasoby siły roboczej w rolnictwie	• Przeludnienie agrarne wsi – zbyt duża liczba ludności utrzymującej się z rolnictwa. • Nierównomierne przestrzenne rozmieszczenie podmiotów gospodarczych w regionie. Duża koncentracja w stolicy i jej okolicach. • Dysproporcje w wyposażeniu wsi w infrastrukturę techniczną (wodociągi, kanalizacja, drogi). • Złe warunki wodne. • Stale pogarszający się ogólny stan techniczny wiejskich sieci elektroenergetycznych średniego i niskiego napięcia, powodujący zagrożenie bezpieczeństwa elektroenergetycznego znacznej części obszarów wiejskich Mazowsza. • Niski poziom gazyfikacji obszarów pozametropolitalnych i małe wykorzystanie gazu ziemnego na cele grzewcze, w tym także w Warszawie.

oraz stosunkowo niskie jej koszty. • Funkcjonowanie przepisów prawnych o rolnictwie ekologicznym i dopłatach finansowych. • Konkurencyjność cenowa polskich produktów ekologicznych w stosunku do produktów UE. • Opłacalność produkcji dla gospodarstw. • Warszawa jako rynek zbytu, bliskość rynku zbytu na towary produkcji rolnej. • Dobra baza rodzimych surowców dla przetwórstwa rolno-spożywczego, przede wszystkim dla przetwórstwa mleka, owoców i warzyw, mięsa czerwonego i drobiowego oraz zbóż. • Rozwój gospodarstw ekologicznych i świadomości ekologicznej. • Wyspecjalizowane rejony produkcji rolnej, baza surowcowa dla przemysłu rolno-spożywczego, mogąca w istotny sposób podnieść konkurencyjność rolnictwa. • Poprawiająca się struktura obszarowa gospodarstw rolnych. • Tendencja zmniejszania się liczby gospodarstw rolnych, z jednoczesnym wzrostem ich średniej powierzchni. • Bliskość chłonnego rynku za wschodnią granicą. • Największe skupisko kapitału zagranicznego • Duży udział gospodarstw specjalistycznych. • Potencjał dla inwestorów oraz dla ośrodków akademickich. • Relatywnie duża aktywność samorządów w pozyskiwaniu środków na infrastrukturę. • Dynamika wzrostowa wyposażenia w infrastrukturę techniczną. • Duży potencjał gospodarczy, intelektualny, kapitałowy i instytucjonalny Warszawy. Warszawa, jako centrum zarządzania i zaplecze wdrażania najnowszych technologii. • Duży potencjał instytucji otoczenia biznesu skupiony na obszarze metropolitalnym Warszawy, stymulujący rozwój gospodarczy. • Rezerwy terenu dla inwestycji oraz relatywnie niskie koszty działalności gospodarczej poza obszarem metropolitalnym Warszawy. • Zmiana w zakresie wiedzy rolników, wzrost świadomości tego co i jak robią. • Chęć pozyskiwania nowej, dodatkowej wiedzy, duże zainteresowanie przedstawicieli sektora rolno-spożywczego szkoleniami w różnych zakresach. • Restrukturyzacja rolnictwa w kierunku wzmocnienia funkcji pozaprodukcyjnych na obszarach rolnych.	• Niedostateczny zakres współpracy o charakterze innowacyjnym między przedsiębiorstwami oraz producentami. • Niewystarczająca/słaba współpraca między sektorem nauki a przedsiębiorcami branży rolno-spożywczej, skutkujący m.in. niskim poziomem komercjalizacji badań. • Niski stopień rozwoju instytucji otoczenia biznesu na obszarach pozametropolitalnych. • Niska efektywność transferu wyników badań do praktyki rolniczej. • Słaba promocja regionu. • Niska świadomość ekologiczna konsumentów oraz brak zaufania do produktów ekologicznych. • Sezonowość, krótka przydatność produktów do spożycia i rozdrobnienie podaży i popytu. • Istnienie na rynku żywności konwencjonalnej, a oznakowanej jak ekologiczna. • Brak jasnej strategii rozwoju oraz polityki rolnej w tym zakresie. • Niski poziom marketingu. • Nieufność między podmiotami obrotu gospodarczego. • Niechęć do zrzeszania się. • Duża niechęć do inwestowania pieniędzy własnych lub pochodzących z kredytu, ograniczanie się tylko do dotacji. • Uzależnienie od dopłat. • Asekuracyjne podejście do rozwoju. • Brak finansowo stabilnej gospodarki. • Brak stabilnej polityki finansowej. • Zły przepływ informacji.
Szanse	**Zagrożenia**
• Rosnąca świadomość ujemnych skutków intensyfikacji rolnictwa na stan środowiska i jakość żywności. • Stworzenie systemu dystrybucji i promocji produktów ekologicznych, w tym na rynkach UE. • Promocja, upowszechnianie wiedzy o istotności podejmowania działań marketingowych w sektorze żywności ekologicznej. • Realizacja programów rolno-środowiskowych (przede wszystkim w zakresie wsparcia gospodarstw ekologicznych). • Łączenie produkcji ekologicznej z rozwojem agroturystyki.	• Nieefektywne wykorzystanie środków strukturalnych na działalność innowacyjną. • Pogarszająca się struktura demograficzna mieszkańców województwa, mogąca w przyszłości skutkować odpływem kadr, szczególnie z rolnictwa. • Trwałe migracje i odpływ kadry wykwalifikowanej z regionu (brain drain). • Zbyt duże uzależnienie od publicznych środków na działalność B+R (brak zainteresowania współpracą z sektorem przedsiębiorstw). • Silne osłabienie koniunktury gospodarczej. • Utrzymywanie się niskiego stanu świadomości ekolo-

• Rozwój turystyki i agroturystyki, jako alternatywnych form zatrudnienia. • Rozwój rolnictwa ekologicznego i wolnego od żywności genetycznie zmodyfikowanej. • Napływ środków finansowych na prace rozwojowe, w tym finansowanie innowacji w przyszłym okresie programowania 2014-2020. • Promocja regionu jako miejsca pracy i stałego zamieszkania oraz bazy turystycznej. • Przyciągnięcie inwestorów. • Szersze włączenie regionu do sieci współpracy naukowej, oświatowej i kulturalnej. • Poprawa poziomu wykształcenia mieszkańców. • Lokalizacja inwestycji oferujących lepiej płatne miejsca pracy. • Ożywienie międzyregionalnych kontaktów zwłaszcza z sąsiadami za wschodnią granicą. • Planowana realizacja inwestycji infrastrukturalnych, zwłaszcza transportowych. • Uzyskanie środków z funduszy Unii Europejskiej na rzecz rozwoju regionu w zakresie: infrastruktury technicznej, środowiska i obszarów wiejskich, zasobów ludzkich oraz ochrony dziedzictwa kulturowego i rozwoju turystyki. • Tworzenie zintegrowanych programów rozwoju i promocji obszarów oraz pasm turystyczno-kulturowych. • Współdziałanie na rzecz zrównoważonego rozwoju i promocji obszaru „Zielone Płuca Polski". • Wykorzystanie dużego potencjału naukowo-badawczego regionu, zwłaszcza Warszawy, Płocka, Radomia oraz innych miast. • Wspieranie inicjatyw aktywności gospodarczej w regionie, np. tworzenie grup producenckich. • Rosnąca rola byłych miast wojewódzkich, jako centrów rozwojowych w subregionach. • Promocja walorów turystycznych i kulturowych Mazowsza oraz produktów regionalnych, m.in. przez regionalną i lokalne organizacje turystyczne oraz współpracę międzynarodową. • Zwiększenie zainteresowania inwestorów strategicznych sektorem spożywczym w regionie, zarówno inwestorów krajowych, jak i zagranicznych. • Większy napływ zewnętrznych środków finansowych na cele rozwojowe (zwłaszcza na wzrost konkurencyjności i tworzenie nowych miejsc pracy), zarówno krajowych, jak i unijnych oraz większa efektywność ich wykorzystania. • Wzrost zaangażowania społeczeństwa w sprawy regionu. • Bliskość bazy naukowo-technologicznej. • Nowe technologie, które przewyższają technologie używane na zachodzie. • Rozwój eksportu. • Wzrost liczebności grup producenckich. • Programy unijne dedykowane rozwojowi sektora rolnego. • Rozwój europejskiego partnerstwa innowacyjnego. • Unowocześnianie się istniejącej bazy naukowo-badawczej. • Europejskie wymogi w zakresie gospodarki odpadami.	gicznej konsumentów oraz barier popytu. • Szybki wzrost liczby gospodarstw ekologicznych w krajach UE. • Słabe zainteresowanie rolnictwem ekologicznym ze strony nauki rolniczej. • Trudności ekonomiczne oraz sanitarno-weterynaryjne małych ekologicznych przetwórni. • Ograniczony dostęp do środków Unii Europejskiej oraz informacji o możliwościach ich pozyskania wobec nadmiernie rozbudowanego i niespójnego systemu finansowania przedsięwzięć. • Brak skutecznej realizacji polityki strukturalnej państwa wobec rolnictwa i obszarów wiejskich. • Silna konkurencyjność pozostałych województw Polski. • Bardziej atrakcyjne rynki pracy poza granicami regionu i kraju. • Zbyt duże uzależnienie się od dopłat, grożące drastycznym zahamowaniem rozwoju gospodarki w przypadku ich braku. • Kupno technologii, z której nie wiadomo jak korzystać (brak odpowiednio przeszkolonych osób do jej obsługi). • Zamknięcie granic na możliwość eksportu. • Zmniejszenie możliwości finansowania inwestycji publicznych i pogarszająca się kondycja finansowa gmin. • Rosnące usieciowienie gospodarek UE przy niskim poziomie zaangażowania polskich podmiotów.

7. Analiza dobrych praktyk w sektorze rolno-spożywczym

Niniejsza część, podobnie jak analiza SWOT, jest elementem wykraczającym poza zaproponowane pytania badawcze. Jednocześnie należy podkreślić rolę tej części dla wypracowania rekomendacji, stanowiących kolejny rozdział raportu. Z roli tej wynika propozycja umiejscowienia analizy dobrych praktyk oraz studium przypadku jako logicznego przejścia między częścią diagnostyczną i analizą SWOT a częścią związaną z rekomendacjami.

Przykłady dobrych praktyk w zakresie wykorzystania funduszy unijnych (PROW)

- Modernizacja gospodarstwa specjalizującego się w produkcji mleka (woj. mazowieckie) dofinansowanego z „Programu rozwoju obszarów wiejskich". Wartość całkowita projektu – 604 736,00 zł, wysokość dofinansowania – 297 411,60 zł[65].

  Zakres projektu – zakup systemu automatycznego dojenia krów.

  Beneficjent posiadał stado podstawowe 60 krów mlecznych. Głównym profilem jego działalności jest produkcja mleka i paszy dla zwierząt. Łączna powierzchnia gospodarstwa to około 45 ha (25 ha to dzierżawy). W ramach sektorowego programu operacyjnego "Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich", rolnik kupił maszyny o łącznej wartości około 300 tys. zł., w tym ciągnik, owijarkę do balotów, beczkowóz do przewożenia płynnego nawozu oraz wóz paszowy, służący do mieszania pasz.

  Beneficjent uzyskał wsparcie finansowe na zakup tzw. robota udojowego. Jest to nowoczesny system automatycznego dojenia krów. Robot składa się z boksu udojowego, zbiornika buforowego o pojemności 180 litrów, kompresora i komputera. Maszyna zapewnia zwierzętom optymalny komfort i gwarantuje całkowitą swobodę poruszania się. Oznacza to, że w najbardziej odpowiednim dla siebie momencie krowy same wchodzą do boksu. w którym są dojone. Robią to chętnie, ponieważ w środku znajduje się koryto z jedzeniem. Jeśli wejdą za wcześnie, są automatycznie wypuszczane i nie dostają paszy.

  Z praktyki wynika, że z jednego robota udojowego może korzystać prawie 60 krów. Proces dojenia jednej krowy trwa średnio 8 minut. W tym czasie robot automatycznie ją identyfikuje. Jest to możliwe dzięki specjalnym responderom, które zakłada się każdej krowie. Respondery to elektroniczne czytniki, zawierające zakodowane informacje. m.in. o wieku krowy, wydajności, przebytych chorobach, wykrywaniu rui, odtykaniu (przeżuwaniu) oraz o tym, kiedy ostatni raz się cieliła. W rezultacie parametry dojenia są ustawiane indywidualnie dla każdego zwierzęcia, a nawet dla każdego ze strzyków.

  Proces dojenia jest w pełni zautomatyzowany i nie wymaga udziału człowieka. W podłodze boksu jest zamontowana waga. Dzięki temu robot może dokładnie ocenić położenie krowy. System lokalizacji strzyków za pomocą lasera skanuje spodnią część wymion. Kiedy strzyki zostaną zidentyfikowane, robot odpowiednio ustawia ramię, na którym są zamontowane specjalne kubki udojowe oraz mechaniczne szczotki do czyszczenia wymion i strzyków.

  Proces czyszczenia przed dojeniem odbywa się bez użycia wody. Szczotkowanie spełnia nie tylko funkcje higieniczne. Stymulacja strzyków i wymion wpływa korzystnie na wydzielanie mleka i pomaga ograniczyć czas tzw. ślepego doju, czyli okres od podłączenia zasysających mleko kubków udojowych do chwili, kiedy mleko zaczyna płynąć. Po dojeniu strzyki i wymiona są spryskiwane środkami dezynfekującymi, a kubki udojowe czyszczone gorącą parą i przepłukiwane zimną wodą. Ramię robota udojowego jest wyposażone w system oceny jakości pobieranego mleka. Sprawdza jego kolor, mierzy zawartość tłuszczu, białka i laktozy. Ocenia też mleko pod względem ilości komórek somatycznych indywidualnie z każdej ćwiartki wymienia. Mleko zidentyfikowane jako gorszej jakości, zawierające krew lub z innych powodów nienadające się do spożycia, spływa do oddzielnych zbiorników. Mleko dobrej jakości przepływa do schładzarki, gdzie jest przechowywane do czasu transportu do mleczarni.

  Wchodzący w skład zakupionego zestawu komputer jest wyposażony w oprogramowanie, które pomaga rolnikowi w zarządzaniu stadem. Przechowuje informacje o tym, jak często krowy wchodzą do boksu, ile ważą, dane dotyczące zużycia paszy i jakości produkowanego mleka. Dzięki temu można

[65] Katalog dobrych praktyk beneficjentów Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007 – 2013, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Warszawa 2011.

precyzyjnie ocenić stan zdrowia poszczególnych krów. Dane dotyczące wydajności stada rejestrowane przez program pomagają rolnikowi obliczyć optymalny bilans kosztów i zysków w gospodarstwie.

Dzięki wykorzystaniu robota udojowego właściciel gospodarstwa nie musi pilnować stałej godziny dojów rano i wieczorem, ani angażować osób, które wcześniej pomagały mu w dojeniu. Nowy system poprawił też wydajność produkcji mleka, dzięki zwiększeniu częstotliwości dojenia (średnia dzienna to 2,9 dojów na krowę). Ilość mleka oddawana w ciągu miesiąca w przeliczeniu na jedną krowę wzrosła o prawie 3 litry.

- Zakup linii produkcyjnej do produkcji paszy dofinansowany z „Programu rozwoju obszarów wiejskich". Koszt projektu – 24 167 062,00 zł.

  Zakres projektu – zakup i montaż maszyn i urządzeń do produkcji paszy oraz środków transportu.

  Beneficjentem jest spółka, będąca ważnym w skali kraju producentem mięsa i przetworów drobiowych. W strukturze firmy funkcjonują: zakłady drobiarskie, wylęgarnie, sklepy firmowe oraz wytwórnia pasz. Taka organizacja pozwala firmie na pełną kontrolę produkcji na wszystkich jej etapach. Beneficjent korzystał już wcześniej z dotacji UE w ramach SPO „Restrukturyzacja ...", dzięki czemu zakupił aparaty lęgowe, maszyny oraz urządzenia do przetwórstwa drobiu, zmodernizował zakład produkcyjny, rozbudował instalację chłodniczą i wentylacyjną. Dotacje zrealizowane w ramach PROW 2007–2013 są kontynuacją działań związanych z rozbudową wytwórni pasz.

  W ramach projektu beneficjent uruchomił drugą linię do produkcji paszy dla drobiu. Po analizie laboratoryjnej surowiec jest osuszany i przechowywany w odpowiednich zbiornikach. Następnie jest transportowany do specjalnych zbiorników dozujących, gdzie – zgodnie z przyjętą recepturą – poszczególne składniki są dozowane na wagi produkcyjne. W przypadku surowca jakim są zboża, podlega on dodatkowo procesowi mielenia w celu uzyskania jednorodnej struktury. Zmielony surowiec trafia do mieszarki głównej, gdzie następuje dozowanie dodatków płynnych, takich jak aminokwasy i tłuszcze. Z mieszalnika głównego surowiec trafia na linię granulacji, gdzie jest formowany w granulat. Jednym z najważniejszych etapów granulacji pasz jest proces higienizacji, po którym uzyskuje się produkt o bardzo wysokim stopniu bezpieczeństwa biologicznego. Po przejściu granulacji gotowa pasza jest magazynowana w komorach ekspedycji luzem lub przekazywana na linię workowania, gdzie pakuje się ją w worki i magazynuje. W ramach projektu kupiono również wagę samochodową, 6 ciągników siodłowych, 5 samochodów do transportu paszy i samochód do przewozu płynnych produktów. Dzięki inwestycji zakład podwoił produkcję pasz, a tym samym przedsiębiorstwo uniezależniło się od zewnętrznych dostawców. W związku z uruchomieniem linii produkcyjnej zatrudniono 24 nowych pracowników.

- Modernizacja przetwórni owoców i warzyw dofinansowana z „Programu rozwoju obszarów wiejskich". Koszt projektu – 3 354 381,00 zł.

  Zakres projektu – rozbudowa hali produkcyjnej oraz zakup maszyn i urządzeń.

  Działania zrealizowane:

  Beneficjentem jest przedsiębiorstwo, zajmujące się przetwórstwem i sprzedażą hurtową warzyw i owoców. Przetwarzane są gównie: sałata lodowa, cebula, marchew, pomidory, ogórki, szpinak i cykoria. Ponadto przedsiębiorstwo jest dostawcą jabłek do sieci restauracji. Beneficjent korzystał już wcześniej z dotacji programu SAPARD, w ramach którego przebudował pomieszczenia produkcyjne, zainstalował system uzdatniania wody, wykonał kanalizację, instalację elektryczną, a także wybudował pomieszczenie sanitarne.

  W ramach projektu beneficjent rozbudował halę produkcyjną, wyposażając ją w instalacje i komory chłodnicze do składowania jabłek i pomidorów. Ponadto kupił linię produkcyjną do przetwarzania sałat o wydajności 1.500 kg na godzinę. Linia składa się z trzypoziomowego stołu z 12 stanowiskami roboczymi, gdzie górny przenośnik jest przeznaczony do odbioru półproduktu, a środkowy do transportu surowca. Na tym poziomie są zainstalowane blaty robocze do wykrawania odpadów z warzyw oraz leje zsypowe na odpady produkcyjne, które są przenoszone na dolny poziom, a następnie transportowane do wyodrębnionego miejsca ich składowania. W skład linii wchodzą również instalacje do mycia i suszenia sałaty. Myjki zaprojektowane specjalnie do czyszczenia warzyw liściastych zapewniają doskonały efekt mycia. Dzięki dofinansowaniu zakład kupił również linię ważącą i pakującą dla rożnych typów ciętych warzyw liściastych. Wielogłowicowa kombinacyjna waga odważa warzywa z dużą do-

kładnością, co zniwelowało wcześniejsze straty z tytułu przeważania produktów. Zastosowanie systemu automatycznego pakowania dodatkowo poprawia wygląd i zapewnia większą trwałość produktu, uzyskaną przez utrzymanie odpowiedniego poziomu gazów ochronnych w każdym opakowaniu. Zrealizowana inwestycja usprawniła proces produkcji przetwórni, zwiększyła jej zdolność produkcyjną oraz wpłynęła na wzrost jakości przetwarzanych produktów.

Przykłady dobrych praktyk w zakresie zrzeszeń i działań partnerskich

- Partnerstwo „Paprykowy Szlak", które zostało zainicjowane w dniu 19 sierpnia 2012 r. podczas Ogólnopolskich Targów Papryki w Przytyku. Celem działania jest współpraca między jednostkami samorządu terytorialnego, organizacjami rolniczymi, lokalnymi grupami działania, ośrodkami nauki, przedsiębiorcami, rolnikami oraz organizacjami pozarządowymi. Do Partnerstwa przystąpiło Starostwo Powiatowe w Radomiu, Mazowiecki Oddział Doradztwa Rolniczego, Mazowiecka Izba Rolnicza, a także gminy: Jedlińsk, Przytyk, Przysucha, Wieniawa, Wolanów i Zakrzew oraz jego inicjator – Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Razem dla Radomki". Celem partnerstwa jest współpraca między jednostkami samorządu terytorialnego, organizacjami rolniczymi, lokalnymi grupami działania, ośrodkami nauki, przedsiębiorcami, rolnikami, organizacjami pozarządowymi na rzecz rozwoju produktu tradycyjnego „Papryka Przytycka", obejmującego jego wytwarzanie, sprzedaż, promocję oraz rejestrację przez Komisję Europejską jako Chronione Oznaczenie Geograficzne.
- EKO-FRUIT sp. z o.o., to rodzinna grupa producentów owoców miękkich i warzyw. Posiada ponad 100 ha certyfikowanych upraw ekologicznych, głównie truskawek i malin. Zajmuje się również przetwórstwem owoców i warzyw.
- Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Razem dla Radomki" – jest to organizacja działająca od 2008 roku w ramach europejskiego programu LEADER, na rzecz rozwoju obszarów wiejskich sześciu gmin znajdujących się na południu województwa mazowieckiego: Jedlińsk, Przysucha, Przytyk, Wieniawa, Wolanów i Zakrzew. Stowarzyszenie realizuje działania, które przyczyniają się do wzrostu atrakcyjności i rozwoju gospodarczego całego obszaru Lokalnej Grupy Działania przez aktywizację społeczeństwa i wykorzystanie unikalnych walorów przyrodniczych, kulturowych i historycznych obszaru. Stowarzyszenie aktywnie wspiera inicjatywy związane z rozwojem obszarów wiejskich przez efektywne wykorzystywanie środków finansowych. W swoich działaniach stawia na innowacyjność i efektywność. Skutecznie sięga, samodzielnie i w partnerstwie, po środki zewnętrzne (unijne i krajowe) na realizację projektów edukacyjnych, artystycznych i innowacyjnych, których łączna wartość wyniosła ponad 1,5 mln złotych (stan na wrzesień 2012 r.)[66]
- Stowarzyszenie „Sady Grójeckie" – celem działalności stowarzyszenia jest m.in. integracja i koordynacja działań marketingowych producentów owoców z regionu grójeckiego oraz innych podmiotów związanych z branżą sadowniczą, w szczególności dążenie do zarejestrowania jabłek z regionu grójeckiego jako produktu regionalnego w systemie Chronione Oznaczenie Geograficzne (PGI); organizowanie i wspieranie działań promocyjnych na rzecz owoców z regionu grójeckiego oraz samego regionu grójeckiego; prowadzenie działalności edukacyjnej w zakresie marketingu, zarządzania i systemów jakości przez prowadzenie szkoleń i seminariów dla członków oraz innych zainteresowanych osób; propagowanie wysokich standardów produkcji i dystrybucji owoców w regionie. Stowarzyszenie realizuje swoje cele m.in. przez: opracowywanie, wdrażanie i kontrolę realizacji strategii marketingowych wśród poszczególnych członków stowarzyszenia; organizowanie i finansowanie przedsięwzięć o charakterze informacyjnym lub szkoleniowym, w tym seminariów, szkoleń, konferencji i konkursów; organizowanie i finansowanie imprez kulturalnych, takich jak festiwale, targi, pokazy i wystawy, zwłaszcza służących promocji owoców z regionu grójeckiego oraz samego regionu i jego tożsamości kulturowej; opracowywanie i wdrażanie wysokich standardów produkcji i dystrybucji owoców wśród producentów, grup producenckich oraz organizacji handlowych, w celu zapewnienia najlepszej jakości oferowanych produktów.[67]

Przykłady dobrych praktyk w zakresie wytwarzania żywności wysokiej jakości

- Wytwarzanie, ochrona i promocja żywności wysokiej jakości odgrywają w państwach Unii Europejskiej coraz bardziej znaczącą rolę. Jednym z podstawowych sposobów realizacji polityki jakości (ang. Quality

[66] http://razemdlaradomki.pl/o_stowarzyszeniu-pl Link aktywny na dzień 30.05.2013r.
[67] http://www.jablkagrojeckie.pl/index.php/stowarzyszenie/ Link aktywny na dzień 30.05.2013r.

Policy) we Wspólnocie jest wyróżnianie znakami potwierdzającymi wysoką jakość wyrobów rolno-spożywczych, pochodzących z konkretnych regionów, jak też charakteryzujących się tradycyjną metodą produkcji. System ochrony i promocji wyrobów regionalnych i tradycyjnych jest jednym z najważniejszych czynników wpływających na zrównoważony rozwój obszarów wiejskich i realizację założeń II filaru Wspólnej Polityki Rolnej. Przyczynia się on do zróżnicowania zatrudnienia na obszarach wiejskich, tworząc na wsi pozarolnicze źródła utrzymania oraz zwiększa dochody producentów rolnych. Ma to ogromne znaczenie, zwłaszcza dla obszarów odległych lub obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW), ponieważ zapobiega wyludnianiu się tych terenów. Za sprawą systemu ochrony i promocji produktów regionalnych i tradycyjnych chroni się także dziedzictwo kulturowe wsi, co w dużym stopniu przyczynia się do zwiększenia atrakcyjności terenów wiejskich i rozwoju agroturystyki i turystyki wiejskiej. [68] Na potrzeby ochrony i promocji produktów tradycyjnych w Polsce utworzono „Listę produktów tradycyjnych", liczącą 1067 produktów. Na tej liście znalazło się jedynie 50 wyrobów z województwa mazowieckiego. Dla porównania z województwa pomorskiego zarejestrowanych jest 136 produktów, a z województwa śląskiego – 131.[69]

- Samorząd województwa mazowieckiego, mając na uwadze potrzebę promowania produktów żywnościowych wytwarzanych przez mazowieckich producentów żywności, organizuje corocznie „Konkurs o laur marszałka województwa mazowieckiego" dla mazowieckich producentów żywności za najlepszy produkt roku. Celem konkursu jest wyłonienie i nagrodzenie producentów wyróżniających się wysoką jakością produkcji, kultywowaniem i popularyzowaniem mazowieckiej tradycji kulinarnej, a także oryginalnością w podejściu do tematu żywności i przetwórstwa oraz promocji mazowieckiej żywności. Konkurs zaplanowano z myślą o jak najszerszym gronie producentów żywności z terenu województwa mazowieckiego. Szeroka formuła konkursu pozwala na skierowanie zaproszenia do udziału nie tylko do firm komercyjnych, ale także do podmiotów i organizacji zajmujących się wytwarzaniem żywności na mniejszą skalę, takich jak: koła gospodyń wiejskich, stowarzyszenia, gospodarstwa agroturystyczne, gospodarstwa ekologiczne, osoby fizyczne, które mogą udokumentować swoją działalność posiadanymi certyfikatami, dyplomami, zaświadczeniami lub innymi dokumentami, np. potwierdzającymi prezentację produktu na targach, wystawach, imprezach lokalnych i regionalnych. Zgłoszony produkt powinien być powtarzalny, by można go było promować przy różnych okazjach.[70]
- 5 października 2011 roku w Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej zostało opublikowane rozporządzenie wykonawcze Komisji (UE) nr 981/2011 z dnia 30 września 2011 roku, rejestrujące w rejestrze chronionych nazw pochodzenia i chronionych oznaczeń geograficznych nazwę jabłka grójeckie (ChOG). Jest to kolejny już polski produkt zarejestrowany przez Komisję Europejską jako Chronione Oznaczenie Geograficzne. Produkt taki posiada szczególną, specyficzną jakość, reputację, cieszy się uznaniem lub też posiada inne cechy przypisywane temu pochodzeniu. Jakość ta może wynikać z naturalnych lub ludzkich czynników, takich jak: klimat, szata roślinna, specyficzna gleba, ukształtowanie powierzchni czy też niezmienna i tradycyjna metoda lokalna. Ochroną zostały objęte jabłka ponad 40 odmian, uprawianych na ściśle wyznaczonym obszarze powiatów województwa mazowieckiego (grójeckiego, żyrardowskiego, piaseczyńskiego, kozienickiego, otwockiego, garwolińskiego, białobrzeskiego) oraz woj. łódzkiego (powiat rawski i skierniewicki). Producenci są zobowiązani przestrzegać zasad Integrowanej Produkcji (IP) lub specyfikacji GLOBALGAP (system bezpieczeństwa żywności w rolnictwie) – od przygotowania stanowiska do pakowania i etykietowania. Jabłka grójeckie mają charakterystyczne cechy (barwę, wielkość, specyficzny miąższ), związane z miejscowymi warunkami klimatycznymi i glebowymi. Charakteryzują się rumieńcem większym niż przeciętny średnio o 5 %. Piękny czerwony rumieniec na jabłku nie tylko wpływa na jego ładny wygląd, lecz także świadczy o większej zawartości barwników, głównie antocyjanów i karetonoidów w tkankach pod skórką. Jabłka grójeckie charakteryzują się również kwasowością wyższą niż przeciętna dla danej odmiany średnio o 5 %.
- Sieć Dziedzictwa Kulinarnego Mazowsze – Województwo mazowieckie od 2008 roku jest regionem członkowskim Europejskiej Sieci Regionalnego Dziedzictwa Kulinarnego (European Network of Regional Culinary Heritage). Rolnicy, przetwórcy i restauratorzy z Mazowsza, wspólnie tworząc sieć dziedzictwa kulinarnego, ułatwiają konsumentom dotarcie do regionalnej żywności. Podstawą do współpracy

[68] http://www.minrol.gov.pl/pol/Jakosc-zywnosci/Produkty-regionalne-i-tradycyjne/ Link aktywny na dzień 30.05.2013r.
[69] http://www.minrol.gov.pl/pol/Jakosc-zywnosci/Produkty-regionalne-i-tradycyjne/Lista-produktow-tradycyjnych/ Link aktywny na dzień 30.05.2013r.
[70] http://www.mazovia.pl/komunikaty/art,1435,v-edycja-konkursu-o-laur-marszalka-wojewodztwa-mazowieckiego-dla-mazowieckich-producentow-zywnosci-za-najlepszy-produkt-roku-2011.html Link aktywny na dzień 30.05.2013r.

są wspólne wartości: kultywowanie tradycji kulinarnych regionu, korzystanie z lokalnych surowców w produkcji żywności i potraw oraz chęć aktywnej promocji kulinarnego dziedzictwa Mazowsza. Zwiększone wykorzystanie i produkcja żywności regionalnej generuje rozwój małych firm. Wszystko to ma wpływ na turystykę, ochronę środowiska, zatrudnienie i zdrowie.

8. Studium przypadku wybranej grupy producenckiej

Grupy producentów rolnych działają na podstawie przepisów ustawy z dnia 15 września 2000 r. o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw (Dz. U. Nr 88, poz. 983 z późn. zm.). Ustawa określa, że członkami grupy mogą być osoby fizyczne, jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej oraz osoby prawne prowadzące gospodarstwo rolne w rozumieniu przepisów o podatku rolnym lub prowadzące działalność rolniczą w zakresie działów specjalnych produkcji rolnej.

Ponadto grupy producentów rolnych prowadzą działalność gospodarczą jako przedsiębiorcy posiadający osobowość prawną, jeżeli spełnią następujące warunki[71]:

1) zostały utworzone przez producentów jednego produktu rolnego lub grupy produktów;
2) działają na podstawie statutu lub umowy (aktu założycielskiego);
3) składają się z członków, udziałowców lub akcjonariuszy (żaden z nich nie może posiadać więcej niż 20% głosów na walnym zgromadzeniu lub zgromadzeniu wspólników);
4) przychody ze sprzedaży produktów lub grup produktów, wytworzonych w gospodarstwach członków grupy, stanowią więcej niż połowę przychodów grupy ze sprzedaży produktów lub grup produktów, dla których grupa została utworzona;
5) określą obowiązujące członków grupy zasady, dotyczące jakości i ilości dostarczanych grupie produktów lub grup produktów oraz sposobów przygotowania produktów do sprzedaży, ujęte w formie aktu założycielskiego.

W rejestrach urzędów marszałkowskich wpisane są aktualnie 1 062 grupy producentów rolnych[72]. 64% tych grup prowadzi działalność jako spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, a 30% – w formie spółdzielni[73]. Na terenie województwa mazowieckiego aktywność grup producentów rolnych jest stosunkowo mała (50 grup)[74]. Dla porównania, w województwie wielkopolskim istnieje 256 grup, w kujawsko-pomorskim - 118, dolnośląskim – 114, a opolskim – 76.[75] Grupy producentów rolnych są najczęściej zakładane przez producentów ziarna zbóż i nasion roślin oleistych, świń oraz drobiu. Producenci ziarna zbóż i nasion roślin oleistych są zorganizowani w 262 grupach, producenci świń – w 205 grupach, producenci drobiu – w 197 grupach, a ziarna zbóż – w 83. Producenci mleka utworzyli 72 grupy, nasion roślin oleistych – 67, bydła – 41, ziemniaków – 27. W pozostałych branżach zorganizowanie jest niewielkie.

Jedną z aktywnie funkcjonujących organizacji na terenie województwa mazowieckiego jest Spółdzielcza Grupa Producentów Owoców NASZ SAD, zawiązana w 2001 r. przez grupę sadowników z rejonu grójeckiego. Producenci zdecydowali się wykorzystać bliskość Warszawy i jej olbrzymi rynek zbytu, założyli własną działalność gospodarczą i nawiązali współpracę z warszawskimi sklepami, eliminując w ten sposób pośredników. Pozwoliło im to podnieść konkurencyjność oferty i uzyskać wyższe ceny za swoje produkty.

Warto zwrócić uwagę na sposób rozwoju grupy jako przykład dobrej praktyki, wskazanej przez przedstawiciela w wywiadzie. Otóż pierwsze 5 lat NASZ SAD funkcjonował jako nieformalna grupa. Był to okres, w którym członkowie grupy mieli szansę wypracowania zasad współpracy oraz stworzenia i przetestowania struktury organizacyjnej w zakresie funkcjonowania. Wśród powodów założenia grupy należy wymienić:

1) chęć uniknięcia pośredników w obrocie jabłkami – sadownicy pierwotnie sprzedawali swoje produkty na giełdach i rynkach hurtowych, co powodowało spadek cen sprzedaży przez producentów i brak wpływu na cenę jabłek w sklepach (bardzo wysokie marże pośredników);

[71] http://www.arimr.gov.pl/pomoc-unijna/prow-2007-2013/grupy-producentow-rolnych.html. Link aktywny na dzień 30.05.2013r.
[72] Stan na dzień 3.06.2013 r., na podstawie danych zamieszczonych na stronie internetowej Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi
[73] Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich, dane za kwiecień 2013.
[74] Stan na dzień 1.06.2013 r., na podstawie danych zamieszczonych na stronie Samorządu Województwa Mazowieckiego
[75] Stan na dzień 3.06.2013 r., na podstawie danych zamieszczonych na stronie internetowej Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi

2) poprawa jakości i estetyki sprzedaży produktów:
   a. *„Chcieliśmy uniknąć sprzedaży jabłek w skrzynkach wyłożonych gazetą, co nie jest ani estetyczne ani atrakcyjne w oczach klientów"*
   b. grupa w ramach pierwszych działań opracowała identyfikację wizualną swoich produktów oraz wypracowała metody pakowania produktów, aby były one bardziej estetyczne i higieniczne oraz aby stanowiły wyróżnik produktów sprzedawanych przez członków grupy.
3) podjęcie inwestycji, których skala byłaby nieosiągalna dla pojedynczych podmiotów, ze względu na koszty (hala magazynowa, sortownia, pakownia, flota pojazdów).

W okresie funkcjonowania nieformalnego grupa sfinansowała pierwsze większe inwestycje związane z zakupem działki, stworzeniem infrastruktury, w tym powierzchni magazynowej oraz pierwszych maszyn i urządzeń. Warto wspomnieć, że na tym etapie finansowanie inwestycji odbywało się wyłącznie ze środków własnych członków grupy oraz preferencyjnego kredytu bankowego (z niższym o ok. połowę oprocentowaniem niż rynkowe).

Grupa po okresie funkcjonowania w sposób nieformalny, w 2007 roku zarejestrowała się jako grupa wstępnie uznana. Opracowano w tym celu 5-letni plan dochodzenia do uznania. Jednym z celów na tym etapie rozwoju grupy NASZ SAD była realizacja dużych inwestycji oraz rozszerzenie działalności handlowej o rynek europejski. W tym celu grupa zwiększyła liczbę członków, dzięki czemu jej potencjał produkcyjny wzrósł do 10 tys. ton, oraz zrealizowała wiele inwestycji, mających na celu stworzenie nowoczesnego centrum sortowniczo-magazynowego. Obecnie w grupie jest zrzeszonych 21 gospodarstw, które dysponują własna bazą przechowalniczą. Całkowita powierzchnia gospodarstw zrzeszonych w grupie to ponad 300 ha.

Największą inwestycją w tym okresie była nowa hala oddana do użytku w 2010 r., która mieści pakownię, chłodnie ULO i magazyn opakowań ze sklejarką kartonów. Powierzchnia obiektu to 3600 m^2 zabudowy, a dzięki zastosowaniu systemu dwukondygnacyjnego, powierzchnia użytkowa nowego obiektu sięga 6700 m^2. Tym samym powierzchnia użytkowa firmy wzrośnie do 9200 m^2, rozlokowanych na gruncie o powierzchni 13 000 m^2. Nowoczesną pakownię wyposażono w cztery w pełni automatyczne linie pakujące włoskiej firmy Longobardi GmbH, przystosowane do pracy z opakowaniami tekturowymi, drewnianymi oraz torebkami foliowymi. Jedna z linii, nosząca nazwę Optiline, automatycznie pakuje owoce w kartony na wytłoczki. Dzięki zwiększeniu powierzchni chłodniczej, chłodnie pomieszczą 1300 ton owoców. Dodatkowo zamontowano chłodnię przedwysyłkową niskiego składowania, zintegrowaną z dokiem załadunkowym, która przed wysyłką schłodzi 250 europalet gotowego towaru. Magazyn opakowań wykorzystuje opakowania własnej produkcji, przeznaczone na potrzeby bieżące i w przyszłości również na sprzedaż. Wydajność włoskiej sklejarki Te Co, dostarczonej przez firmę Szugajew Agri, wynosi 1200 kartonów na godzinę. Zgodnie z normami certyfikacyjnymi, opakowania plastikowe wielokrotnego użytku są regularnie czyszczone za pomocą myjki. Dzięki nowoczesnej infrastrukturze, firma może wykorzystać potencjał sortowniczy, który wynosi 17 ton na godzinę, pakując do 20 ton owoców na godzinę, co pozwala wytwarzać do 40 000 ton gotowego towaru rocznie. Realizacja inwestycji była możliwa m.in. dzięki dofinansowaniu grup będących w trakcie dochodzenia do uznania (zgodnie z ustawą z dnia 15 września 2000 r. o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw) ze środków zarządzanych przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (dofinansowanie na poziomie 75%). Dzięki tym inwestycjom grupa stała się bardziej konkurencyjna i rozpoznawalna na rynku:

„Naszą wyróżniającą się umiejętnością jest możliwość zapewnienia dużych, jednorodnych i stałych w czasie partii towarów o wysokiej jakości. Dzięki temu jesteśmy w stanie także uzyskiwać wyższe ceny naszych jabłek niż w przypadku tych oferowanych na giełdach".

Wskazana wyróżniająca się umiejętność jest szczególnie istotna z punktu widzenia współpracy z dużymi odbiorcami oraz produkcją przeznaczoną na eksport.

Grupa bardzo dba o jakość oferowanych produktów, czego potwierdzeniem jest uzyskanie certyfikatów GlobalGAP i BRC. GlobalGAP to niezależny, dobrowolny system zapewnienia bezpieczeństwa żywności dla pierwotnej produkcji rolnej. Standard powstał jako inicjatywa grupy roboczej sieci handlu detalicznego zrzeszonych w organizacji EUREP (Euro-Retailer Produce Working Group), w celu wypracowania wspólnych procedur oraz jednolitego standardu Dobrej Praktyki Rolniczej GAP (Good Agricultural Practice) i zapewnienia bezpieczeństwa żywności[76].

Standard GlobalGAP podlega przeglądom w cyklach trzyletnich z uwzględnieniem technologicznego i rynkowego rozwoju. W Polsce jest to dość powszechny system, zwłaszcza wśród producentów warzyw pod osłonami,

[76] Polska Techniczna Grupa Robocza GlobalGAP.

pieczarek i jabłek. Druga wersja standardu dla gospodarstw rolnych, wydana w grudniu 2004 r., była najbardziej rozpowszechniona w Polsce. Obecnie od stycznia 2012 r. obowiązuje nowa, czwarta już wersja wymagań, która została opublikowana w marcu 2011 r. W nowej wersji nadal obowiązuje jedna lista kontrolna, składająca się z 3 modułów. Pierwszy moduł są to wymagania dla wszystkich gospodarstw, drugi – to wymagania oddzielne dla produkcji roślinnej i zwierzęcej oraz dla akwakultury. Ostatni, trzeci moduł to szczegółowe wymagania dla specyficznych obszarów, np. produkcji owoców i warzyw czy upraw kombajnowych. Jednym z głównych celów standardu produkcji roślinnej jest ograniczenie do niezbędnego minimum stosowania nawozów i środków ochrony, aby przez to zapewnić bezpieczeństwo żywności na rynku, ograniczyć niekorzystny wpływ rolnictwa na środowisko, a także wpływać na dłuższe użytkowanie terenów rolniczych.

Ponadto grupa Nasz Sad, jako pierwsza grupa producentów owoców w Polsce, przystąpiła do programu „Poznaj dobrą żywność" – PDŻ. Celem programu jest promowanie wysokiej jakości i najlepszego smaku produktu oznaczonego znakiem PDŻ, zarówno w kraju, jak i za granicą, z uwzględnieniem technologii produkcji i pochodzenia surowców. Znak PDŻ otrzymują produkty, które spełnią określone w programie kryteria, opracowane przez kolegium naukowe ds. jakości produktów żywnościowych. Znakiem tym zostały wyróżnione jabłka produkowane przez grupę Nasz Sad. Już dziś dzięki znakowi mogła ona promować swoje jabłka na Międzynarodowych Targach INDAGRA FOOD & DRINK w Bukareszcie, gdzie zdobyły uznanie obecnych tam konsumentów, i na Międzynarodowej Wystawie Rolno-Spożywczej AGROFOOD EXPO SERIES 2009 w Dżakarcie.

W zakresie dalszych planów funkcjonowania grupy, warto wskazać przeniesienie punktu ciężkości inwestycji z infrastruktury łącznej grupy, na inwestycje w infrastrukturę poszczególnych członków, w tym przypadku sadowników. Władze grupy aktywnie poszukują możliwości finansowania innowacyjnych rozwiązań w zakresie m.in. funkcjonowania sadów (np. stanowiska ptaków drapieżnych do ochrony przed szpakami, automatyczne systemy nawadniania, systemy ochrony przed gradem, nowe odmiany owoców). W zakresie już posiadanej infrastruktury przewiduje się kilkukrotnie mniejszy poziom inwestycji, związany głównie z modernizacją maszyn i urządzeń oraz wynikający z ich technicznego zużycia. Firma w tym celu śledzi globalne trendy, aby pozostać jednym z najbardziej innowacyjnych przedstawicieli grup producenckich w Polsce.

Na zakończenie warto wspomnieć o aktywności grupy na polu społecznej odpowiedzialności biznesu (ang. CSR – Corporate Social Responsibility). NASZ SAD aktywnie wspiera fundację „Dobre serce", której celem jest pomoc rodzinom, będącym w trudnej sytuacji życiowej. Grupa przekazuje na cele fundacji środki finansowe oraz owoce. W 2008 r. za działalność charytatywną otrzymała wyróżnienie w konkursie „Dobroczyńca powiatu grójeckiego".

9. Rekomendacje dotyczące specjalizacji sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim oraz jego poszczególnych subregionach o największym potencjale innowacyjności

W szczegółowym opisie zamówienia, jako czwarta grupa pytań badawczych, występuje część dotycząca rekomendacji. Zgodnie z opisem wykonawca zastosował metodę panelu ekspertów. Rekomendacje zostały uzupełnione innymi źródłami danych, takimi jak np. analiza literatury czy też badania CATI. Zdecydowana większość rekomendacji dotyczy całego terenu województwa mazowieckiego. Jeżeli niektóre rekomendacje są specyficzne dla danego subregionu, zostało to wskazane.

- Sytuacja strukturalna polskiego rolnictwa wymaga prowadzenia aktywnej polityki rolnej. Uczestnictwo polskiego rolnictwa we Wspólnej Polityce Rolnej Unii Europejskiej przyczyniło się do poprawy konkurencyjności, zarówno całego sektora, jak i poszczególnych podmiotów. Pomimo tego jednak nadal istnieją znaczne różnice strukturalne między Polską i innymi państwami UE. Dlatego też, aby zapewnić trwanie i rozwój gospodarstw oraz witalność obszarów wiejskich, konieczne jest kontynuowanie działań na rzecz wsparcia agrobiznesu oraz wsi, w czym szczególnie ważną rolę odgrywają fundusze unijne. Rozwój gospodarstw rolnych jest nieodłącznie związany z podejmowaną działalnością inwestycyjną. Realizowane inwestycje mają istotny wpływ na efektywność produkcji i jej konkurencyjność, a zatem siłę rynkową podmiotów. Przede wszystkim, w kolejnych latach należy umożliwić dalszą modernizację i restrukturyzację tych podmiotów, których potencjał produkcyjny pozwala na podjęcie wyzwań konkurencyjnych na europejskim rynku.[77] Rozwijać należy rolnictwo, którego produkcja jest dostosowana

[77] W. Poczta, W. Czubak, E. Kiryluk-Dryjska, A. Sadowski, P. Siemiński: Ekspertyza. Koncepcja ukierunkowania wsparcia gospodarstw rolnych w perspektywie 2014-2020 wykonana dla: Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi w Warszawie.

do potrzeb przetwórstwa rolno-spożywczego (np. produkcja owoców i warzyw – subregiony warszawski zachodni i radomski, produkcja mleka – subregion ostrołęcko-siedlecki, ciechanowsko-płocki, produkcja żywca rzeźnego – subregiony ostrołęcko-siedlecki, ciechanowsko-płocki i warszawski zachodni).

- W zakresie sprawnego funkcjonowania systemu doradztwa rolniczego w dalszym ciągu istnieje dość duża potrzeba poprawy. Warto byłoby zadbać o większą spójność całego systemu, zwłaszcza pod kątem jego finansowania i zarządzania, a także o lepszą współpracę z ośrodkami naukowymi (szczególnie w subregionach peryferyjnych w skali województwa i oddalonych od silnych jednostek miejskich – szczególnie dla subregionów ciechanowsko-płockiego oraz ostrołęcko-siedleckiego).
- Poszukując możliwości wzmocnienia instrumentów wspierania lokalnych rynków, należy wykorzystywać synergię i wzajemne uzupełnianie się ich z pozostałymi funduszami Unii, tak by położyć akcent na podejście precyzyjnie ukierunkowane na potrzeby poszczególnych obszarów, w pełni zgodne z zasadą pomocniczości. Ze szczególną uwagą należy traktować współpracę różnych podmiotów w celu rozwijania strategii na rzecz produkcji i promocji lokalnych produktów rolnych. Aby poprawić zbyt lokalnych produktów, należałoby udostępnić środki mające na celu finansowanie podstawowych usług, na przykład tworzenie ośrodków handlowych, sklepów lokalnych lub wiejskich sklepów wielobranżowych, rozwijanie hal i targowisk itd. Po 2013 r. w promowaniu krótkich łańcuchów dostaw ważniejszą rolę mogłoby odgrywać m.in. narzędzie LEADER, lepiej wpisane we Wspólną Politykę Rolną.[78]
- Jako rozwinięcie poprzedniego punktu dokonano analizy potrzeb osób reprezentujących produkcję rolną i przetwórstwo spożywcze w zakresie oczekiwanych instrumentów wsparcia w oparciu o wyniki badań CATI. Nie zarejestrowano statystycznie istotnych różnicy pomiędzy poszczególnymi subregionami w województwie mazowieckim. Natomiast można zaobserwować różnice w potrzebach pomiędzy przedstawicielami produkcji rolnej i przetwórstwa spożywczego. Rolnicy przede wszystkim oczekują na wsparcie działalności poprzez dopłaty bezpośrednie do produkcji rolnej. Na dalszym miejscu wymieniane były m.in.: dofinansowania zakupu maszyn i urządzeń rolniczych oraz szkolenia. W przypadku podmiotów przetwórstwa spożywczego wymieniane były przede wszystkim: dofinansowanie dla zakupu maszyn i urządzeń oraz modernizacji zakładów oraz szkolenia pracowników i kadry kierowniczej. Warto podkreślić że obie grupy podmiotów oczekują na zwiększenie przejrzystości przepisów regulujących prowadzoną działalność oraz ogólne wsparcie ze strony władz państwowych i samorządowych (bez precyzowania zakresu pomocy). Warto wykorzystać sieci instytucji otoczenia biznesu, stowarzyszeń branżowych, klastrów czy też grup producenckich, celem zapewnienia kompleksowego wsparcia dla podmiotów (m.in. doradztwo, szkolenia, działania informacyjne, inżynieria projektowa w zakresie przygotowania i zarządzania projektami dofinansowań ze środków funduszy unijnych).
- W kontekście inteligentnej specjalizacji jako obszar, który posiada istotny potencjał przemysłowy można wskazać sadownictwo (szczególnie na terenie subregionów warszawskiego zachodniego oraz radomskiego). Wzrasta znaczenie Polski w produkcji jabłek na arenie międzynarodowej. Od początku XXI w. plasuje się ona w pierwszej piątce największych producentów jabłek na świecie. Wzrasta także jej udział w handlu zagranicznym jako eksportera (zwłaszcza na rynki wschodniej Europy – Rosja, Ukraina, Białoruś) nie tylko jabłek świeżych, ale także koncentratu soku jabłkowego.[79] W województwie mazowieckim znajduje się największa powierzchnia upraw jabłoni. W 2010 roku na Mazowszu zebrano 7 877 607 kwintali jabłek. Jabłonie są uprawiane w województwie mazowieckim na prawie 70 tys. ha. Polski eksport jabłek w roku 2012 wyniósł 951 tys. ton, co stanowi rekordowy wynik. Kolejne oficjalne dane mówią, że przemysł przetwórczy do końca 2012 roku przerobił na koncentrat około 2 miliony ton jabłek ze zbiorów 2012 roku. Ponadto po raz pierwszy od kilku lat odnotowano wzrost spożycia owoców, w tym jabłek, przez przeciętnego Polaka. Dzięki środkom z Funduszu Promocji Owoców i Warzyw prowadzonych jest kilka akcji promocyjnych, które w skuteczny sposób zachęcają do zdrowego odżywiania. Jeśli uwzględnić akcje „Owoce w szkole" i „Jedz witaminy i wracaj do zdrowia", to można szacować, że Polacy będą jedli coraz więcej naszych produktów. Jednocześnie jabłka są najbardziej popularnym owocem w konsumpcji w krajach UE.[80]

[78] Zielona księga w sprawie działań promocyjnych i informacyjnych dotyczących produktów rolnych: strategia o dużej europejskiej wartości dodanej w celu promowania smaków Europy, Komisja Europejska, Bruksela 2011.
[79] A. Borowska: Zmiany na rynku jabłek w Polsce z uwzględnieniem jabłek regionalnych, PAN Warszawa 2013.
[80] http://www.portalspozywczy.pl/owoce-warzywa/wiadomosci/rekordowy-eksport-i-spozycie-wewnetrzne-polskich-jablek,85813.html Link aktywny na dzień 30.05.2013r.

- Warto zwrócić uwagę na możliwość upraw roślin w celach energetycznych i wykorzystanie do tego gruntów niskiej jakości. Rozwinięty na Mazowszu kompleks rolno-spożywczy, tj. przetwórstwo oraz dostarczające mu surowców rolnictwo, generuje znaczne ilości odpadów, które wymagają zagospodarowania, a niekiedy utylizacji. Na rozwiązanie tego problemu można spojrzeć w kontekście przyjętej przez Polskę polityki energetycznej UE, wyrażonej w tzw. *Pakiecie Klimatycznym„3x20”*, która zobowiązuje nasz kraj do wykorzystania 15% udziału odnawialnych źródeł energii (OZE) w zużyciu energii ogółem w 2020 roku. Jedną z możliwości realizacji tej polityki na Mazowszu jest produkcja biogazu z wykorzystaniem biomasy pochodzenia rolniczego, w tym odpadów. Należy podkreślić, że Mazowiecka Agencja Energetyczna, powołując się na badania Instytutu Energetyki Odnawialnej, wskazała, że *biogaz rolniczy będzie w przyszłości głównym OZE na Mazowszu*. Wynika to m.in. z rozwiniętych w województwie specjalizacji produkcji rolniczej, w szczególności zwierzęcej, oraz wydatnego sektora przetwórstwa rolno-spożywczego, które stanowią istotny potencjał dla produkcji tego rodzaju energii w regionie.[81]

  Jest to tym bardziej istotne, że jednym z priorytetów strategii „Europa 2020” jest zrównoważony wzrost. Strategia podkreśla potrzebę transformacji w kierunku zielonej, niskoemisyjnej i zasobooszczędnej gospodarki, będącej nowym paradygmatem dla zrównoważonego wzrostu. Innowacje są niezbędne, aby oddzielić wzrost od eksploatacji naturalnych kapitałów, czyli innymi słowy – są sposobem na to, aby zrównoważony wzrost szedł pod rękę ze wzrostem inteligentnym. Strategie innowacji na rzecz inteligentnej specjalizacji będą musiały promować „zielony” wzrost.

  Ekoinnowacje należy promować nie tylko za pośrednictwem technologii, ale także procesów biznesowych i zmian organizacyjnych. W tym kontekście na szczególną uwagę zasługuje gospodarka oparta na zamkniętym obiegu, która sprzyja – w wartościach bezwzględnych – redukcji nakładów, odpadów i emisji substancji szkodliwych w całym łańcuchu wartości oraz promuje ponowne wykorzystanie, recykling i zastępowanie zasobów.[82]

- W kontekście poprzedniej rekomendacji, warto nadmienić że w województwie mazowieckim najbardziej perspektywiczne są biogazownie wykorzystujące odpady organiczne z przetwórstwa warzyw i owoców (wytłoki owocowe), mleka (tłuszcze, serwatka, odpady z oczyszczalni) oraz mięsa (m.in. odpady poubojowe). Najbardziej efektywnie na terenie województwa mazowieckiego na rozwój biogazowi mają duże fermy drobiu zlokalizowane m.in. w subregionie ciechanowsko-płockim (powiaty gostyniński, płocki w tym m. Płock, mławski i żuromiński) oraz subregionie ostrołęcko-siedleckim (powiaty siedlecki i m. Siedlce, sokołowski).

- Kolejnym obszarem, który należy wskazać w kontekście inteligentnej specjalizacji Mazowsza jest rozwój rolnictwa ekologicznego. Mazowsze nie stanie się regionem czysto przemysłowym, ale powinno stać się obszarem zdrowego stylu życia. Jak wynika z danych Głównego Inspektoratu Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych, na koniec 2011 roku uprawy ekologiczne w Polsce zajmowały ponad 605 tys. ha (łącznie z gospodarstwami będącymi w trakcie przestawiania), co stanowiło 2,44% ogólnego areału użytków rolnych w kraju. Liczba gospodarstw zajmujących się rolnictwem ekologicznym wynosiła 14 896, co stanowi ok. 1% gospodarstw, które składają wnioski o bezpośrednie dopłaty obszarowe, wynikające z uregulowań WPR.[83] Jeśli dodatkowo uwzględni się analizę dotychczasowych trendów w zakresie wzrostu powierzchni gospodarstw ekologicznych oraz powierzchnię gospodarstw rolnych będących w okresie przestawiania na gospodarowanie ekologiczne, można prognozować, że w ciągu najbliższych 2–3 lat w województwie mazowieckim będzie łącznie ponad 50 tys. ha w dyspozycji ekologicznych gospodarstw rolnych z certyfikatem. Szansą rozwoju dla tego typu działalności w województwie mazowieckim jest m.in. bliskość aglomeracji warszawskiej jako chłonnego i najbardziej zamożnego krajowego rynku zbytu oraz możliwość eksportu produktów ekologicznych do krajów UE (w UE ponad 70% tych produktów pochodzi z Włoch i Hiszpanii)[84]. Zwiększenie produkcji ekologicznej żywności będzie możliwe dzięki podejmowaniu w tym zakresie zarówno działań promocyjnych samej żywności, jak i promocji takich rozwiązań, jak przekształcanie rozdrobnionych gospodarstw w gospodarstwa ekologiczne, które współpracują z przetwórstwem, rozwój systemu certyfikacji i przetwórstwa

[81] Rozmieszczenie zakładów przemysłu rolno-spożywczego w województwie mazowieckim w kontekście wykształconych specjalizacji rolniczych, Warszawa 2011
[82] L. Woźniak, J.Strojny, E. Woźnicka: Ekoinnowacje w praktyce funkcjonowania MŚP, PARP Warszawa 2010.
[83] Rolnictwo ekologiczne w Polsce 2007-2008. Raport 2007-2008. GIJHAR-S, Warszawa 2009 (www.ijhar-s.gov.pl)
[84] Regionalna strategia innowacji dla Mazowsza na lata 2007-2015.

oraz eksportu żywności ekologicznej. Wskazane jest tworzenie warunków dla rozwoju rolniczej produkcji ekologicznej, wytwarzanej metodami uwzględniającymi wymagania ochrony środowiska i potrzeby konsumentów. Do budowy konkurencyjności gospodarstw produkujących metodami ekologicznymi niezbędne jest pogłębienie wiedzy rolników, zwiększenie nakładów inwestycyjnych i podjęcie działań marketingowych. Kluczowe dla osiągnięcia sukcesu ekonomicznego w branży żywności ekologicznej jest stworzenie efektywnych kanałów dystrybucji oraz wsparcie w zakresie większego udziału województwa w przetwórstwie ekologicznym. Problemem rolnictwa ekologicznego jest bowiem brak efektywnych kanałów dystrybucji. Sprzedaż produktów finalnych powinna być realizowana bezpośrednio do specjalistycznych sklepów z żywnością ekologiczną lub do podmiotów realizujących sprzedaż bezpośrednią w dużych aglomeracjach miejskich, by uzyskać wymierny efekt ekonomiczny. W przypadku mniejszych gospodarstw można organizować grupy sprzedażowe, co pozwoli na zwiększenie potencjału i przewagę negocjacyjną względem odbiorców. Działania dystrybucyjne powinny być również ukierunkowane na rynki zagraniczne. W przypadku żywności ekologicznej, której okres przydatności jest krótszy niż żywności tradycyjnej, istotnym elementem efektywnego kanału dystrybucji jest transport i logistyka.

Krótkie łańcuchy dystrybucji stanowią metodę zwiększania dochodów producentów i zapewniania rentowności dużej liczbie gospodarstw, przede wszystkim dzięki poprawie marż, ograniczeniu koszów transportu i zmniejszaniu uzależnienia od sektora rolno-przemysłowego. Mogą przyczyniać się do poprawy ochrony środowiska, np. przez ograniczanie emisji CO_2 lub mniejsze zużycie opakowań. Z perspektywy kulturowej i społecznej sprzyjają podejmowaniu wspólnie wypracowanych decyzji i sprawowaniu władzy na szczeblu lokalnym w sposób bardziej ukierunkowany na specyficzne potrzeby lokalne, chronią i wspierają lokalne tradycje, wiążąc jednocześnie produkt z obszarem geograficznym wspólnym dla producentów i konsumentów.

W ramach podejścia terytorialnego uczestnictwo producentów w programach jakości i promocji jest podstawą odpowiedzi na rosnące oczekiwania, dotyczące lokalnych produktów, tradycji i autentyczności, które przyczyniają się do odbudowy więzi społecznych między producentami i konsumentami oraz waloryzacji świeżości produktów, innowacyjności i wartości odżywczych [85].

„Myślę, że wzrost przetwórstwa mięsa ekologicznego w Polsce jest niszą w niszy."
Idi1

„Zdecydowanie wskazałbym przetwórstwo. Przetwórstwa nie wskazałbym jako owoców i warzyw ani mleka czy mięsa, tylko bym powiedział przetwórstwo, które by wnosiło dużą wartość dodaną, które by wnosiło produkty o charakterze innowacyjnym (…) Wychodzenie z produktami, które są nowe, świeże, które dają możliwość zainteresowania konsumenta, bo z tym jesteśmy w stanie konkurować szerzej na rynku. To są produkty, które mają podwyższoną jakość z punktu widzenia klienta. Z tradycyjnymi i regionalnymi przepisami, a nie typowo tradycyjne i regionalne. Czy to będą już produkty o charakterze żywności funkcjonalnej, czy produkty o charakterze oznaczeń żywnościowych, gdzie mamy potwierdzone korzystne działanie na zdrowie. Tutaj jesteśmy w stanie zadziałać, to widać po projekcie dotyczącym rozwoju wołowiny. Na uczelni jest realizowany. Wołowina wysokiej jakości, odpowiednio zakomunikowana klientowi, nie tylko, że pochodzi z takiego cielaka czy byka, ale czym się odznacza, jak ją przetwarzać, żeby była dobra, nie tylko produkt, ale też informacja, jaka płynie za tym produktem."
Idi5

- Sektor żywności ekologicznej jest ważny dla rozwoju zielonej gospodarki woj. mazowieckiego i może zmniejszyć problem ukrytego bezrobocia na wsiach, szczególnie w obrębie małych gospodarstw rolnych. Jednocześnie jest to branża, w której odnajdują się kobiety, więc może zmniejszyć problem bezrobocia wśród kobiet. Dla rozwoju branży najważniejsza jest dalsza popularyzacja ekologicznej żywności i ekologicznego trybu życia.[86] Wdrożeniu zasad marketingu w sektorze żywności ekologicznej sprzyjają autentyczne walory jakościowe produktu. Jednak zgodnie z teorią 25, sam dobry produkt nie wystarczy do odniesienia sukcesu rynkowego. Oprócz odpowiedniej wyceny, należy produkt dostarczyć w sposób optymalny do miejsc sprzedaży (dystrybucja) oraz poinformować nabywcę o jego walorach, jak też zachęcić do kupna (promocja). Właśnie dystrybucji i promocji należy przypisać największe zna-

[85] Zielona księga w sprawie działań promocyjnych i informacyjnych dotyczących produktów rolnych: strategia o dużej europejskiej wartości dodanej w celu promowania smaków Europy, Komisja Europejska, Bruksela 2011.
[86] E. Wojnicka-Sycz, K. Piętka-Kosińska, P. Sycz : Mazowieckie Badania Regionalne, Uwarunkowania konkurencyjności branż i system prognoz średniookresowych w oparciu o badania jakościowe – badania metodą Delphi, Warszawa 2012.

czenie w marketingu ekożywności[87]. Rekomendowana jest edukacja konsumenta, dotycząca świadomego wyboru produktów wysokiej jakości, np. regionalnych jabłek.

- W zakresie wzmocnienia oferty produktowej konieczne jest podjęcie działań, zmierzających do poszerzenia rejestracji produktów regionalnych i tradycyjnych. Produkty te nie są może kluczowe dla rozwoju rolnictwa ekologicznego, ale wzmacniają atrakcyjność województwa i pozwalają na rozwijanie unikalnej i wyjątkowej różnorodności produktowej. Nowego znaczenia w produkcji sadowniczej upatruje się w możliwości ochrony artykułów rolno-spożywczych, w tym jabłek regionalnych – np. grójeckich, przez nadanie im ochrony w ramach oznaczenia unijnego ChOG. Jednak na obecnym etapie budowania rynku produktów wysokiej jakości, o tradycyjnym i regionalnym charakterze, produkty te mają marginalny udział w produkcji jabłek ogółem. W latach 2000–2010 skala produkcji jabłek z oznaczeniem ChOG i samo zainteresowanie sadowników oznaczeniami były minimalne, dlatego działania te nie przynoszą wymiernych ekonomicznych, gospodarczych i społecznych korzyści. Rozwiązania zaproponowane w nowym rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1151/2012 z dnia 21 listopada 2012 r. w sprawie systemów jakości produktów rolnych i środków spożywczych [Dz. U. L 343 z 14.12.2012, art. 54] dają nadzieję, że i w tym zakresie coś ulegnie zmianie, ponieważ po upływie 7 lat od rejestracji, jeśli nie wprowadzono do obrotu żadnego produktu, Komisja może na wniosek producentów cofnąć rejestrację.[88]

- Promocja i rozwój sektora agroturystycznego umożliwi poprawę wykorzystania posiadanych przez region walorów oraz stworzenie szerokiej oferty markowych produktów tejże turystyki. Turystyka na obszarach wiejskich uznana została przez wielu ekspertów zagranicznych i krajowych za jeden z podstawowych, priorytetowych obszarów turystyki polskiej, w wyniku czego objęto ją programem rozwoju i promocji produktów markowych w polskiej turystyce. Kreowanie produktów turystycznych na obszarach wiejskich pozwala na zmniejszenie bezrobocia, uzyskanie dodatkowych dochodów z działalności pozarolniczej, stymulowanie przekształceń strukturalnych i nowoczesnych form działalności oraz umożliwia rozwój gospodarczy gmin o charakterze wiejskim. Społeczności wiejskiej pozwala dodatkowo na aktywizację i samorealizację. Biorąc pod uwagę liczebność gospodarstw agroturystycznych, niniejsza rekomendacja jest szczególnie zasadna dla subregionu ostrołęcko-siedleckiego oraz w mniejszym stopniu ciechanowsko-płockiego.

- Ważnym czynnikiem umożliwiającym wykorzystanie potencjału rolniczego Mazowsza jest poziom integracji poziomej i pionowej w sektorze agrobiznesu. Namiastką tworzących się więzi są funkcjonujące grupy producenckie. Zrzeszanie się rolników w grupach producenckich daje lepszą i długotrwałą możliwość rozwoju, dlatego warto rozważyć zintensyfikowanie systemu wsparcia tych grup oraz rozwoju sieci dystrybucji i eksportu. Ze względu na to, że zmienność cen może być postrzegana (przynajmniej czasowo) jako jeden z czynników spowalniających powstawanie grup producentów rolnych, programy stymulujące rolników do zrzeszania się powinny iść w parze z instrumentami ograniczającymi wahania cen produktów rolnych. Przykładami takich instrumentów mogą być z całą pewnością programy wspierające kontraktację między rolnikami a przemysłem przetwórczym lub też programy promujące ubezpieczenia od zmian cen. Mając także na uwadze fakt, że zmienność cen w znacznym stopniu zależy od branży, należy rozważyć, czy programy wspierające powstawanie grup producentów nie powinny w większym zakresie mieć charakteru branżowego. Dzięki temu mogłyby one odpowiadać na konkretne potrzeby rolników o określonym kierunku produkcji.[89]

- Działania władz w zakresie wspierania powiązań między podmiotami, sieciowania podmiotów czy tworzenia grup producenckich i klastrów, które przynoszą odpowiednie korzyści ekonomiczne ich członkom, a tym samym regionowi jako całości, powinny być z jednej strony zintensyfikowane, a z drugiej – odpowiednio wyważone. Nie można zapomnieć, że dobrowolna współpraca między firmami, jednostkami badawczo-rozwojowymi i samorządem terytorialnym opiera się przede wszystkim na samych podmiotach zrzeszonych w grupie czy klastrze. Powiązania wewnątrz grup producenckich i klastrów nie mogą być przedmiotem zbyt głębokiej interwencji władz. Nowe klastry można tworzyć pod warunkiem, że będą one kluczowe z punktu widzenia realizacji wizji samorządu terytorialnego w regionie i jako takie będą mogły liczyć na silne wsparcie w przyszłości. W przeciwnym razie należy raczej unikać tworzenia nowych klastrów. Fragmentacja i mnożenie się klastrów niejednokrotnie prowadzi do roz-

[87] J. Chotkowski: Perspektywy rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce. Prace Naukowe AE we Wrocławiu 2003, nr 980.
[88] http://www.wne.sggw.pl/czasopisma/pdf/RNR_2013_T100_z1.pdf Link aktywny na dzień 30.05.2013r.
[89] A. Chlebicka, J. Fałkowski, T. Wołek: Powstawanie grup producentów rolnych a zmienność cen, Warszawa 2008.

proszenia sił i środków finansowych, a także negatywnie wpływa na poziom współpracy między klastrami i efekty synergii.[90] Pożądana byłaby z jednej strony jak najmniejsza ingerencja władzy regionalnej w tworzenie i funkcjonowanie tego typu powiązań, a z drugiej – skuteczne działania promujące tego typu podmioty, dostarczanie wiedzy na temat ich funkcjonowania, promowanie internacjonalizacji działań, poszukiwanie rozwiązań zaistniałych problemów. Rola władz we wspieraniu grupy producenckiej bądź klastra powinna maleć wraz z upływem czasu i rozwojem danej struktury. Władze powinny jedynie stymulować ich rozwój, a nie je tworzyć. Powinna to być inicjatywa oddolna, a nie odgórna. Głównym zadaniem władz regionalnych jest przede wszystkim likwidacja barier rozwoju tego typu podmiotów. Antidotum na brak zainteresowania współpracą może być promowanie współpracy i dialogu między podmiotami przez organizowanie spotkań tematycznych, udział w targach, misjach handlowych czy szkoleniach. Impulsem może być również uwzględnianie w przetargach i konkursach publicznych czynnika współpracy.

Na rodzimym rynku, w województwie mazowieckim, funkcjonuje wciąż niewielka liczba grup producentów rolnych. Przyczyniają się do tego, jak wynika z przeprowadzonych badań, nie tyle bariery prawno-administracyjne, co społeczno-psychologiczne. W środowisku rolniczym nadal brak jest liderów propagujących tego typu działania i motywujących innych do współpracy. W obliczu coraz bardziej wymagającego rynku kapitalistycznego zmiany w strukturze gospodarowania na polskiej wsi są konieczne i z pewnością nastąpią w przyszłości. Istotne jest wskazanie rolnikom potrzeby organizowania się, ze względu na to, że jest to najefektywniejsza z możliwych forma gospodarowania. Trzeba jednak założyć, że zorganizowanie się, zarówno producentów, jak i pozostałych aktorów branży rolno-spożywczej, będzie procesem długoletnim, ponieważ czynnikiem decydującym o zmianach zachowania i myślenia jest przede wszystkim czas.

[90] Przewodnik strategii badań i innowacji na rzecz inteligentnej specjalizacji (RIS 3)

10. Załączniki

10.1. Kwestionariusz badań CATI

Ankieter:

Dzień dobry!

Nazywam się …… i jestem ankieterem Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania z siedzibą w Rzeszowie. Na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego realizujemy badanie pn. **Badanie potencjału innowacyjnego obszarów wiejskich regionu Mazowsza**" w ramach projektu pn. „**Budowa systemu monitoringu i podstaw ewaluacji wdrażania Regionalnej Strategii Innowacji dla Mazowsza".** Pragniemy poznać Pana/Pani opinie w zakresie rozwoju innowacyjności w branży rolno-spożywczej na terenie województwa mazowieckiego. Uzyskane odpowiedzi pozwolą ocenić poziom innowacyjności sektora, wskazać czynniki sprzyjające jego rozwojowi oraz wskazać tzw. inteligentne specjalizacje. Czy zgodziłby/aby się Pan/Pani poświęcić ok. 20 minut i udzielić odpowiedzi na kilka pytań w tym zakresie? Zapewniam, że udzielone przez Pana/Panią odpowiedzi pozostaną anonimowe.

Po uzyskaniu zgody respondenta:

1. Metryka firmy

1.1. Proszę wskazać stanowisko zajmowane przez Pana/Panią w firmie: ……
1.2. Jaka jest forma prawna reprezentowanej przez Pana/Panią firmy:
- o Przedsiębiorstwo osoby fizycznej
- o Spółka cywilna
- o Spółka jawna
- o Spółka z o.o.
- o Spółka akcyjna
- o Spółdzielnia
- o Przedsiębiorstwo państwowe
- o Inna ……

1.3. Proszę wskazać obszar geograficzny, który najlepiej opisuje społeczność, w której firma działa:
- o Aglomeracja (powyżej 500 000 mieszkańców)
- o Duże i średnie miasto (od 100 000 do 500 000 mieszkańców)
- o Małe miasto (poniżej 100 000 mieszkańców)
- o Obszar wiejski (miejscowości nie posiadające statusu miasta)

1.4. Proszę podać rok założenia firmy: ……
1.5. Proszę wskazać zatrudnienie w firmie:
- o 1-9 osób
- o 10-49 osób
- o 50 – 249 osób
- o 250 i więcej osób

1.6. Uwzględniając klasyfikację firm sektora rolno-spożywczego na produkcję i przetwórstwo proszę wskazać dominujący obszar działalności:
- o Tylko produkcja /przejście do pytania 2.1/
- o Tylko przetwórstwo /przejście do pytania 2.1/
- o Zarówno produkcja jak i przetwórstwo

1.7. Proszę wskazać procentowo udział produkcji ….. % oraz przetwórstwa ….. % w generowaniu przychodów firmy.

2. Innowacyjność sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim

2.1. Czy firma jest członkiem grup producenckich, inicjatyw klastrowych lub klastrów rolniczych?
- o Tak
- o Nie /przejście do pytania 2.3/

2.2. Proszę wymienić nazwy tych organizacji:
.....

2.3. Czy firma wdraża innowacje w prowadzonej działalności?
- o Tak
- o Nie /przejście do pytania 2.7/

2.4. Proszę krótko opisać rodzaj wdrażanych i wykorzystywanych innowacji:
.....

2.5. Jakie nakłady ponosi firma rocznie na innowacje? Proszę wyrazić wartość, jako procent wszystkich ponoszonych kosztów przez firmę w ostatnich 12 miesiącach: ……. %

2.6. Jakie jest dominujące źródło finansowania innowacji w Państwa firmie?
- o Środki własne firmy
- o Pożyczki i kredyty inwestycyjne
- o Dotacje z funduszy unijnych
- o Inwestycje kapitałowe w firmę
- o Inne, jakie ……..

2.7. Jakie plany w zakresie działalności innowacyjnej ma firma w kolejnych 12 miesiącach:
.....

2.8. Czy firma współpracuje z jednostkami naukowymi/badawczo-rozwojowymi?
- o Tak
- o Nie /przejście do pytania 3.1/

2.9. Proszę wymienić nazwy tych organizacji oraz opisać charakter współpracy:
.....

Obecność ostatniego pytania w tej sekcji będzie sterowana działaniem filtra. Informatyczny system ankietowy w oparciu o udzielone odpowiedzi na pytania 2.1–2.9 (twierdzące odpowiedzi w zakresie członkostwa, wdrażania innowacji, niepuste pola związane z planami oraz współpraca z jednostkami naukowymi/badawczo-rozwojowymi), wyświetli pytanie 2.10 zakładając, że firma może stanowić interesujący obiekt dalszych analiz pod kątem opracowania studium przypadku bądź też identyfikacji dobrych praktyk.

2.10. Firma reprezentowana przez Pana/Panią wdraża innowacje i/lub współpracuje z instytucjami otoczenia biznesu w zakresie wdrażania innowacji. Z tego względu chcielibyśmy zachęcić Pana/Panią do udzielenia szerszych informacji w tym zakresie, celem opracowania studium przypadku oraz identyfikacji dobrych praktyk. Wspomniane dokumenty będą stanowiły integralny element prowadzonych badań, a przez Państwa mogą zostać wykorzystane do celów marketingowych. W przypadku wyrażenia zgody na udzielenie dalszych informacji, przedstawiciel zespołu badawczego skontaktuje się z Państwem telefonicznie celem ustalenia dalszych szczegółów (przekazanie niezbędnych informacji, dodatkowy wywiad telefoniczny). Czy wyraża Pan/Pani zgodę na udzielenie dalszych informacji nt. firmy:
- o Tak, preferowana data i godzina kontaktu ……..
- o Nie

3. Występujące lub potencjalne inteligentne specjalizacje sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim

Przejdźmy do kolejnych pytań, proszę na nie odpowiedzieć w kontekście sektora rolno-spożywczego województwa mazowieckiego oraz regionu, w którym działa Pana/Pani firma.

3.1. Jakie podsektory/branże Pana/Pani zdaniem są wiodące?
- o W obszarze produkcji: ……
- o W obszarze przetwórstwa: ……

3.2. Jakie podsektory/branże Pana/Pani zdaniem cechuje najbardziej dynamiczny rozwój?
- o W obszarze produkcji: ……
- o W obszarze przetwórstwa: ……

3.3. Jakie podsektory/branże Pana/Pani zdaniem są najbardziej innowacyjne?
- o W obszarze produkcji: ……
- o W obszarze przetwórstwa: ……

3.4. Jakie podsektory/branże Pana/Pani zdaniem mają największy potencjał pod względem rozwoju innowacyjności w przyszłości?
- o W obszarze produkcji: ……
- o W obszarze przetwórstwa: ……

4. Czynniki determinujące stopień innowacyjności sektora rolno-spożywczego

4.1. Jakie czynniki wpływają lub też mogą wpływać korzystnie na rozwój innowacyjności w Pana/Pani firmie? Proszę spróbować wskazać czynniki dla każdej z kategorii:
- Czynniki wewnętrzne (wynikające z charakterystyki firmy):
  ……
- Polityka państwa i organów samorządowych (prawodawstwo, finansowanie):
  ……
- Działania innych podmiotów (dostawców, konkurentów):
  ……
- Potrzeby klientów: ……
- Rozwój technologii: ……

4.2. Jakie czynniki wpływają lub też mogą wpływać niekorzystnie na rozwój innowacyjności w Pana/Pani firmie? Proszę spróbować wskazać czynniki dla każdej z kategorii:
- Czynniki wewnętrzne (wynikające z charakterystyki firmy):
  ……
- Polityka państwa i organów samorządowych (prawodawstwo, finansowanie):
  ……
- Działania innych podmiotów (dostawców, konkurentów):
  ……
- Potrzeby klientów: ……
- Rozwój technologii: ……

4.3. Kolejne pytanie dotyczy Pana/Pani subiektywnej oceny instrumentów wsparcia innowacji. Proszę odpowiadać w skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza ”całkowicie się nie zgadzam”, a 5 „w pełni się zgadzam”.

	1	2	3	4	5
Instytucje publiczne (MRR, PARP, ARiMR), organy samorządowe oraz inne (np. lokalne grupy działania, instytucje otoczenia biznesu) proponują szeroki wachlarz instrumentów wspierających wdrażanie innowacji w firmach sektora rolno-spożywczego	o	o	o	o	o
Posiadam dobrą wiedzę na temat dostępności instrumentów wsparcia	o	o	o	o	o
Informacja nt. dostępnych instrumentów wsparcia jest łatwo osiągalna oraz czytelna	o	o	o	o	o
Procedury aplikacyjne w przypadku instrumentów wsparcia są proste i przejrzyste	o	o	o	o	o

4.4. Z jakich instrumentów wsparcia innowacji chciałby Pan/Pani skorzystać w kolejnej perspektywie finansowej 2014 – 2020?
……

5. Dynamika rozwoju firmy

5.1. Ostatnia grupa pytań w ankiecie dotyczy dynamiki rozwoju firmy pomiędzy okresem 2011 a 2012. Proszę określić o ile procent zmieniły się następujące dane ekonomiczne firmy:
- Przychody ze sprzedaży: …….
- Przychody ze sprzedaży na eksport: ……. /jeżeli firma nie prowadzi działalności eksportowej, wpisać „nie dotyczy”/
- Wartość importu: ……. /jeżeli firma nie importuje, wpisać „nie dotyczy”/
- Nakłady na inwestycje: …….
- Wielkość zatrudnienia: …….

5.2. PKD działalności firmy: …… /ankieter wpisuje wartość zgodnie z bazą numerów/

10.2. Scenariusz panelu ekspertów

Cel: dokonanie analizy potencjału innowacyjnego obszarów wiejskich w województwie mazowieckim oraz wypracowanie rekomendacji dotyczących inteligentnej specjalizacji Mazowsza w odniesieniu do przemysłu rolno-spożywczego – określenie możliwych specjalności obszarów wiejskich w województwie mazowieckim.

Uczestnicy: przedstawiciel firmy Quality Watch Sp. z o.o. w roli moderatora, zgodnie z ofertą minimum 3 specjalistów posiadających wiedzę w zakresie sektora rolno-spożywczego na terenie województwa Mazowieckiego, rozwoju regionalnego oraz innowacji (rekrutacja wśród przedstawicieli Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego, instytucji otoczenia biznesu, jednostek naukowych, przedsiębiorstw).

Materiały: uczestnicy na min. 5 dni przed spotkaniem panelu otrzymają do zapoznania się materiały zawierające ogólne założenia projektu badawczego: cel ogólny i cele szczegółowe badań, pytania badawcze.

Czas trwania: 2,5 godziny

Potrzebne materiały: studio fokusowe umożliwiające pełną rejestrację audio/video oraz podgląd online spotkania, alternatywnie aparat fotograficzny, 2 dyktafony.

1. Wprowadzenie (10 minut)

1.1. Przywitanie i zapoznanie z celem badań oraz zasadami prowadzenia panelu.

Moderator:

Szanowni Państwo, Firma Quality Watch Sp. z o.o. we współpracy z pracownikami naukowymi Wyższej Szkoły informatyki Zarządzania z siedzibą w Rzeszowie realizuje badania pn. **Badanie potencjału innowacyjnego obszarów wiejskich regionu Mazowsza**" w ramach projektu pn. **„„Budowa systemu monitoringu i podstaw ewaluacji wdrażania Regionalnej Strategii Innowacji dla Mazowsza".** Zlecającym badanie jest Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego.

W ramach tego badania został zorganizowany panel ekspertów. Celem dzisiejszego spotkań będzie dyskusja w zakresie aktualnego stanu innowacyjności sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim oraz rekomendacji w tym zakresie. Chcielibyśmy poznać Państwa opinie i doświadczenia związane z przedmiotem prowadzonego przez nas badania. Dlatego też zachęcam gorąco do śmiałego formułowania opinii. Możecie też Państwo ze sobą się nie zgadzać i warto argumentować własne stanowisko. Na tym etapie, każda Państwa opinia jest dla nas ważna.

1.2. Prośba do respondentów, by byli otwarci i wypowiadali się nieskrępowanie.

1.3. Prośba, by nawzajem szanować swoje zdanie.

1.4. Informacja o tym, że nie ma złych i dobrych odpowiedzi, chcemy poznać subiektywne opinie i przekonania respondenta.

1.5. Prośba, by wyrażali się jasno i nie wszyscy naraz.

1.6. Podkreślić dyskrecję - nie komentujemy poza salą tego, co ma miejsce na niej.

1.7. Poinformowanie, że panel jest rejestrowany dla celów dalszej analizy na nośniku cyfrowym. Dokonana zostanie transkrypcja zapisu.

1.8. Prośba o przedstawienie się z imienia w celu łatwiejszego zwracania się do siebie oraz wskazania reprezentowanej instytucji i obszarów zainteresowań.

Moderator zapyta uczestników, czy wyrażają zgodę na rejestrowanie przebiegu panelu za pomocą nośnika cyfrowego. Brak zgody nawet jednej osoby, uważany jest za brak zgody na zapis dźwiękowy przebiegu panelu. W takiej sytuacji przedstawiciel wykonawcy obecny na panelu opracuje z przebiegu dyskusji sprawozdanie podsumowujące wypowiedzi uczestników mające zasadnicze znaczenie. Następnie przedmiotowe sprawozdanie zostanie udostępnione uczestnikom panelu w celu uzyskania autoryzacji. Brak uwag co do treści streszczenia będzie uważane za akceptację jego treści, a tym samym przebiegu panelu i opinii ekspertów.

2. Charakterystyka sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim (40 minut)

Rozmowa ma doprowadzić do wymiany opinii na temat funkcjonowania sektora rolno-spożywczego w woj. mazowieckim, w tym do sformułowania najważniejszych przesłanek stanowiących o mocnych, słabych stronach

sektora rolno-spożywczego oraz szans i zagrożeń. Moderator rozpoczyna sekcję od zadania pytania wykorzystującego techniki projekcyjne.

2.1. Proszę sobie wyobrazić, że sektor rolno-spożywczy traktujemy jako samochód. Proszę zastanowić się jaki to byłby model i marka. Jakie cechy można przypisać do danego modelu (np. szybki, dynamiczny, solidny, powolny, rozpoznawalny, nowoczesność i innowacyjność vs tradycyjność, szanse na sukces modelu na międzynarodowym rynku, itp.).
2.2. Co Państwo sądzą nt. funkcjonowania sektora rolno-spożywczego w woj. mazowieckim? Jak kształtuje się jego rozwój? Proszę w dyskusji uwzględnić osobno dział produkcji oraz przetwórstwa (czy występują w tym podziale różnice?).
2.3. Jakie wewnętrzne czynniki stanowią silne strony sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim? Które mogą mieć największy wpływ na rozwój sektora? A jakie czynniki wewnętrzne stanowią jego słabe strony? Proszę w dyskusji uwzględnić osobno dział produkcji oraz przetwórstwa (czy występują w tym podziale różnice?).
2.4. Jakie czynniki zewnętrzne (np. polityczne, kulturowe, ekonomiczne, technologiczne, inne) można uznać za sprzyjające rozwojowi sektora rolno-spożywczego w woj. mazowieckim? W jaki sposób sektor rolno-spożywczy może wykorzystać te szanse? Czy mogą Państwo wskazać czynniki zewnętrzne, które mogą zagrażać rozwojowi tego sektora? Proszę w dyskusji uwzględnić osobno dział produkcji oraz przetwórstwa (czy występują w tym podziale różnice?).

3. Analiza i ocena stanu innowacyjności (40 min)

Ta część pozwoli uzyskać odpowiedzi m.in. niezbędne do osiągnięcia pierwszego celu szczegółowego (diagnoza aktualnego stanu innowacyjności sektora rolno-spożywczego) oraz po części drugiego i trzeciego (analiza i ocena stanu innowacyjności sektora rolno-spożywczego oraz określenie czynników determinujących stopień innowacyjności ww. sektora).

3.1. Czy i na ile Państwa zdaniem sektor sektora rolno-spożywczy w woj. mazowieckim jest innowacyjny? Proszę w dyskusji uwzględnić osobno dział produkcji oraz przetwórstwa (czy występują w tym podziale różnice?). Z czego wynika taka ocena? Jakie są przejawy innowacyjności/braku innowacyjności sektora?
3.2. Jakie znaczenie w sektorze ma innowacyjność? Proszę podać przykłady innowacji, które zostały wdrożone w sektorze rolno-spożywczym w woj. mazowieckim w ostatnich 12 miesiącach? Czy sektor rolno-spożywczy w województwie mazowieckim jest równie innowacyjny jak w pozostałych regionach kraju? *Moderator – jeśli zasygnalizowano różnicę, należy dopytać:* Z czego to, Państwa zdaniem, wynika? Jak wypada w porównaniu z sektorem w wysoko rozwiniętych krajach? *Moderator – jeśli zasygnalizowano różnicę, należy dopytać:* Z czego to, Państwa zdaniem, wynika?
3.3. Jeżeli sektor jest innowacyjny, to jaki poziom innowacji przeważa? *W przypadku trudności z udzieleniem odpowiedzi moderator może wyjaśnić rodzaje innowacji (produktowa, procesowa, technologiczna, marketingowa).* Proszę podać przykłady wdrażania każdego z rodzajów innowacji.
3.4. Jakie są czynniki determinujące rozwój innowacyjności sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim? Czy występują charakterystyczne różnice w tym zakresie między produkcją a przetwórstwem?
3.5. A jakie są według Państwa bariery hamujące rozwój innowacyjności sektora rolno-spożywczego w regionie? Czy można wyróżnić bariery charakterystyczne dla poszczególnych podsektorów/branż sektora rolno-spożywczego?
3.6. Jak według Państwa kształtują się nakłady na innowacje i jakie są źródła ich finansowania?
3.7. Jak oceniają Państwo mechanizmy finansowania programów i projektów poświęconych innowacyjności? Dlaczego?
3.8. A jak oceniają Państwo działalność podmiotów/instytucji wspierających rozwój innowacji w sektorze rolno-spożywczym? Jak na tym tle wypadają instytucje publiczne? (m.in. MRR, PARP, ARiMR)
3.9. W jakich obszarach i z jakimi podmiotami widzicie Państwo możliwość występowania współpracy w sektorze? Czy i jakie znaczenie w rozwoju innowacyjnym sektora rolno-spożywczego odgrywają powiązania klastrowe?

4. Prognozy rozwoju sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim (40 min)

Uzyskane odpowiedzi posłużą sformułowaniu rekomendacji w zakresie specjalizacji sektora rolno-spożywczego co jest zbieżne z czwartym celem badawczym.

4.1. Jakie są szanse i zagrożenia dla sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim? Które z nich są najistotniejsze? Dlaczego?

4.2. Które Państwa zdaniem podsektory/branże sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim oraz jego poszczególnych subregionach mają największy potencjał pod względem rozwoju innowacyjności w przyszłości? Dlaczego?
4.3. Które podsektory/branże sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim mają największy potencjał by stać się inteligentną specjalizacją(tzw. *smart specialisation*) województwa mazowieckiego w ramach sektora rolno-spożywczego? Dlaczego? Od czego będzie to zależało?

W przypadku braku zrozumienia terminu moderator wyjaśni biorącym udział w panelu, co należy rozumieć przez inteligentną specjalizację: Inteligentna specjalizacja to element nowej polityki Unii Europejskiej wobec regionów. Zgodnie z jej ideą regiony muszą wykazać swoje mocne i słabe strony, i rozwijać się ze szczególnym naciskiem na innowacje. Koncepcja inteligentnej specjalizacji wiąże się z jednym z trzech głównych priorytetów Strategii Europa 2020, czyli rozwojem opartym na wiedzy i innowacji. Polega on na identyfikacji priorytetowych obszarów, które otrzymają wsparcie ze środków europejskich. Oceniany jest przy tym regionalny potencjał innowacji, na podstawie ich zasobów i możliwości, które dostępne w regionie. Zidentyfikowane obszary powinny wskazać przewagę konkurencyjną regionu.

4.4. Jakie instrumenty wsparcia podsektorów/branż sektora rolno-spożywczego są konieczne dla rozwoju tych branż jako inteligentnych specjalizacji regionu lub subregionu w ramach sektora? Z czego to wynika?
4.5. Jakie nowe instrumenty wsparcia mogłyby zdynamizować rozwój firm rolno-spożywczych (instrumenty prawne, finansowe, szkoleniowe i organizacyjne, włączając instytucje otoczenia biznesu)? Dlaczego?
4.6. Jaka jest, i jaka powinna być rola nauki w podnoszeniu innowacyjności przemysłu rolno-spożywczego?
4.7. Czy jest coś co ewentualnie należałoby zmienić w procesie tworzenia i wdrażania projektów innowacyjnych w sektorze rolno-spożywczym? Z czego wynika taka opinia?
4.8. Na co szczególnie zwróciliby Państwo uwagę przy wdrażaniu projektu innowacyjnego na podstawie zdobytych do tej pory doświadczeń? Dlaczego? Jakie rozwiązania warto wykorzystywać? Dlaczego? (dopytać o „dobre praktyki" wypracowane na podstawie już wdrożonych projektów innowacyjnych). Czego unikać? Dlaczego?
4.9. Jakie jeszcze działania powinny podejmować władze wojewódzkie, aby efektywnie wpływać na rozwój sektora?

5. Podsumowanie dyskusji w panelu (10 min)

Moderator odnosi się do najważniejszych stwierdzeń przedstawionych przez uczestników spotkania, starając się uogólnić i dokonać segregacji najważniejszych wypowiedzi. Następnie prosi uczestników o krótkie, kilkuzdaniowe odniesienie się do podsumowania. Na koniec dziękuje uczestnikom za udział w spotkaniu.

10.3. Scenariusz indywidualnego wywiadu pogłębionego

Cel: dokonanie analizy potencjału innowacyjnego obszarów wiejskich w województwie mazowieckim oraz wypracowanie rekomendacji dotyczących inteligentnej specjalizacji Mazowsza w odniesieniu do przemysłu rolno-spożywczego – określenie możliwych specjalności obszarów wiejskich w województwie mazowieckim.

Uczestnicy: przedstawiciel firmy Quality Watch Sp. z o.o. w roli moderatora, specjalista posiadający wiedzę w zakresie sektora rolno-spożywczego na terenie województwa Mazowieckiego, rozwoju regionalnego oraz innowacji (rekrutacja wśród przedstawicieli Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego, instytucji otoczenia biznesu, jednostek naukowych, przedsiębiorstw).

Czas trwania: 60 minut

Potrzebne materiały: dyktafon.

1. Wprowadzenie (5 minut)

1.1. Przywitanie i zapoznanie z celem badań oraz zasadami prowadzenia wywiadu.

Firma Quality Watch Sp. z o.o. we współpracy z pracownikami naukowymi Wyższej Szkoły informatyki Zarządzania z siedzibą w Rzeszowie realizuje badania pn. **Badanie potencjału innowacyjnego obszarów wiejskich regionu Mazowsza**" w ramach projektu „**„Budowa systemu monitoringu i podstaw ewaluacji wdrażania Regionalnej Strategii Innowacji dla Mazowsza".** Zlecającym badanie jest Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego.

W ramach tego badania zbierane są opinie osób reprezentujących podmioty działające w obszarze innowacji w sektorze rolno-spożywczym na terenie woj. mazowieckiego. Dlatego też zwracamy się z prośbą do Pana/i o poświęcenie czasu i o rozmowę. Chcielibyśmy poznać Pana/i opinie i doświadczenia związane z przedmiotem prowadzonego przez nas badania. Czas poświęcony na badanie nie powinien zająć więcej niż 60 minut.

Celem dzisiejszego spotkań będzie poznanie Pana/i opinii w zakresie aktualnego stanu innowacyjności sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim oraz wypracowanie rekomendacji w tym zakresie.

1.2. Prośba do respondenta, by był/a otwarta i wypowiadał/a się nieskrępowanie.
1.3. Informacja o tym, że nie ma złych i dobrych odpowiedzi, chcemy poznać subiektywne opinie i przekonania respondenta.

1.4. Poinformowanie, że spotkanie jest rejestrowane dla celów dalszej analizy na nośniku cyfrowym. Dokonana zostanie transkrypcja zapisu.

1.5. Prośba o przedstawienie w kilku zdaniach reprezentowanej organizacji, pełnionego stanowiska oraz powiązań w zakresie innowacyjności sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim.

2. Charakterystyka sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim (konkurencyjność, innowacyjność i technologie) (15 minut)

Rozmowa ma doprowadzić do poznania opinii na temat funkcjonowania sektora rolno-spożywczego w woj. mazowieckim, w tym do sformułowania najważniejszych przesłanek stanowiących o mocnych i słabych stronach sektora rolno-spożywczego. Moderator może rozpocząć sekcję od zadania pytania 2.1. wykorzystującego techniki projekcyjne. Decyzja o jej zastosowaniu będzie uzależniona od oceny otwartości i kreatywności respondenta. W przypadku negatywnej oceny przechodzi do pytania 2.2.

2.1. Proszę sobie wyobrazić, że sektor rolno-spożywczy traktujemy jako samochód. Proszę zastanowić się jaki to byłby model i marka. Jakie cechy można przypisać do danego modelu (np. szybki, dynamiczny, solidny, powolny, rozpoznawalny, nowoczesność i innowacyjność vs tradycyjność, szanse na sukces modelu na międzynarodowym rynku, itp.).
2.2. Co Pan/i sądzi nt. sytuacji i funkcjonowania sektora rolno-spożywczego w woj. mazowieckim? Proszę odpowiedzieć na pytanie w podziale na dział produkcji i przetwórstwa. Czy w perspektywie 2–3 lat sytuacja powinna się poprawić? Pogorszyć? Nie ulegnie zmianie? Jakie działania mogą poprawić tą sytuację? Dlaczego?
2.3. Proszę spróbować wskazać które Pana/i zdaniem podsektory/branże sektora rolno-spożywczego stanowią branże wiodące w województwie mazowieckim? Proszę uzasadnić swoją odpowiedź w podziale na dział produkcji i przetwórstwa.

2.4. Jaki jest poziom konkurencyjności sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim na tle innych regionów Polski? Czy konkurencja w województwie mazowieckim ma zwykle charakter lokalny, regionalny, krajowy czy też międzynarodowy? Jak zmienia się poziom konkurencji w ostatnich 2-3 latach? A jak będzie kształtować się za 2-3 lat? Co na to wskazuje?
2.5. Jakie wewnętrzne czynniki stanowią silne strony sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim? Które mogą mieć największy wpływ na rozwój sektora? A jakie czynniki wewnętrzne stanowią jego słabe strony? Dlaczego?
2.6. Jakie czynniki zewnętrzne (np. polityczne, kulturowe, ekonomiczne, technologiczne, inne) można uznać za sprzyjające rozwojowi sektora rolno-spożywczego w woj. mazowieckim? W jaki sposób sektor rolno-spożywczy może wykorzystać te szanse? Czy może Pan/i wskazać czynniki zewnętrzne, które mogą zagrażać rozwojowi tego sektora? Dlaczego? W jaki sposób można przeciwdziałać zagrożeniom?

3. Analiza i ocena stanu innowacyjności (20 min)

Ta część pozwoli uzyskać odpowiedzi m.in. niezbędne do osiągnięcia pierwszego celu szczegółowego (diagnoza aktualnego stanu innowacyjności sektora rolno-spożywczego) oraz po części drugiego i trzeciego (analiza i ocena stanu innowacyjności sektora rolno-spożywczego oraz określenie czynników determinujących stopień innowacyjności ww. sektora).

Porozmawiajmy teraz o innowacjach w sektorze rolno-spożywczym..

3.1. Czy i na ile Pana/i zdaniem sektor rolno-spożywczy w woj. mazowieckim jest innowacyjny? Które podsektory/branże sektora rolno-spożywczego są najbardziej innowacyjne? Proszę uzasadnić swoją odpowiedź w podziale na dział produkcji i przetwórstwa. Czy sektor rolno-spożywczy w województwie mazowieckim jest równie innowacyjny jak w pozostałych regionach kraju? *Moderator – jeśli zasygnalizowano różnicę, należy dopytać:* Z czego to wynika? Jak wypada w porównaniu z sektorem w wysoko rozwiniętych krajach? Z czego to wynika?
3.2. Jeżeli sektor jest innowacyjny, to jaki poziom innowacji przeważa? *W przypadku trudności z udzieleniem odpowiedzi moderator może wyjaśnić rodzaje innowacji (produktowa, procesowa, technologiczna, marketingowa).* Proszę podać przykłady wdrażania poszczególnych rodzajów innowacji.
3.3. Od czego zależy rozwój innowacyjny sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim? Czy występują charakterystyczne różnice w tym zakresie między produkcją a przetwórstwem? Dlaczego tak? Dlaczego nie?
3.4. A jakie są według Pana/i bariery hamujące rozwój innowacyjności sektora rolno-spożywczego w regionie? Czy występują charakterystyczne różnice w tym zakresie między produkcją a przetwórstwem? W jaki sposób można je eliminować?
3.5. Jak według Pana/i kształtują się nakłady na innowacje i jakie są źródła ich finansowania?
3.6. Jak ocenia Pan/i działalność podmiotów/instytucji wspierających rozwój innowacji w sektorze rolno-spożywczym? Jak na tym tle wypadają instytucje publiczne? (m.in. MRR, PARP, ARiMR). Z czego wynika Pani/Pana opinia?
3.7. Jakie znaczenie w rozwoju innowacyjnym sektora rolno-spożywczego odgrywają powiązania klastrowe? Jeśli duże, to w jakich obszarach jest to widoczne? Jeśli nie mają większego znaczenia, to co jest tego powodem?

4. Prognozy rozwoju sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim. Rekomendacje (15 min)

Uzyskane odpowiedzi posłużą sformułowaniu rekomendacji w zakresie specjalizacji sektora rolno-spożywczego co jest zbieżne z czwartym celem badawczym.

Wróćmy zatem do rozmowy o sytuacji w sektorze rolno-spożywczym woj. mazowieckiego…

4.1. Jakie są szanse dla sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim? Które z nich są najistotniejsze? Proszę odpowiedzieć na pytanie z uwzględnieniem podział na dział produkcji i przetwórstwa. W jaki sposób firmy mogą wykorzystać te szanse?
4.2. A jakie są zagrożenia dla sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim? Które z nich są najistotniejsze? Proszę odpowiedzieć na pytanie z uwzględnieniem podział na dział produkcji i przetwórstwa. W jaki sposób firmy mogą przeciwdziałać zagrożeniom?
4.3. Które Pana/i zdaniem podsektory/branże sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim oraz jego poszczególnych subregionach mają największy potencjał pod względem rozwoju innowacyjności w przyszłości? Dlaczego?

4.4. Które podsektory/branże sektora rolno-spożywczego w województwie mazowieckim mają największy potencjał by stać się inteligentną specjalizacją (tzw. *smart specialisation*) województwa mazowieckiego w ramach sektora rolno-spożywczego? Dlaczego?

W przypadku braku zrozumienia terminu moderator wyjaśni biorącym udział w panelu, co należy rozumieć przez inteligentną specjalizację: Inteligentna specjalizacja to element nowej polityki Unii Europejskiej wobec regionów. Zgodnie z jej ideą regiony muszą wykazać swoje mocne i słabe strony, i rozwijać się ze szczególnym naciskiem na innowacje. Koncepcja inteligentnej specjalizacji wiąże się z jednym z trzech głównych priorytetów Strategii Europa 2020, czyli rozwojem opartym na wiedzy i innowacji. Polega on na identyfikacji priorytetowych obszarów, które otrzymają wsparcie ze środków europejskich. Oceniany jest przy tym regionalny potencjał innowacji, na podstawie ich zasobów i możliwości, które dostępne w regionie. Zidentyfikowane obszary powinny wskazać przewagę konkurencyjną regionu.

4.5. Jakie instrumenty wsparcia sektora rolno-spożywczego są konieczne dla rozwoju poszczególnych branż jako inteligentnych specjalizacji regionu lub subregionu w ramach sektora? (np. instrumenty prawne, finansowe, szkoleniowe i organizacyjne, działalność instytucji otoczenia biznesu)

4.6. Jakie nowe instrumenty wsparcia mogłyby zdynamizować rozwój firm rolno-spożywczych? (np. instrumenty prawne, finansowe, szkoleniowe i organizacyjne, działalność instytucji otoczenia biznesu)

4.7. Jaka jest rola nauki w podnoszeniu innowacyjności przemysłu rolno-spożywczego? Dlaczego?

4.8. A jaka powinna być rola nauki w podnoszeniu innowacyjności przemysłu rolno-spożywczego? Dlaczego?

4.9. Czy jest coś co ewentualnie należałoby zmienić w procesie tworzenia i wdrażania projektów innowacyjnych w sektorze rolno-spożywczym?

4.10. Na co szczególnie zwróciłby Pan/i uwagę przy wdrażaniu projektu innowacyjnego na podstawie zdobytych do tej pory doświadczeń? Dlaczego? (dopytać o „dobre praktyki" wypracowane na podstawie już wdrożonych projektów innowacyjnych)

4.11. Czy może Pan/i powiedzieć, jakie jeszcze działania powinny podejmować władze wojewódzkie, aby efektywnie wpływać na rozwój sektora?

5. Podsumowanie dyskusji w ramach wywiadu (5 min)

Moderator odnosi się do najważniejszych stwierdzeń przedstawionych przez uczestnika spotkania, starając się uogólnić i dokonać segregacji najważniejszych wypowiedzi. Następnie prosi o krótkie, kilkuzdaniowe odniesienie się do podsumowania. Na koniec dziękuje uczestnikowi za udział w spotkaniu.

10.4. Lista dokumentów będących przedmiotem badania

Wykaz literatury:

1. A. Borowska: Zmiany na rynku jabłek w Polsce z uwzględnieniem jabłek regionalnych, PAN Warszawa 2013.
2. A. Chlebicka, J. Fałkowski, T. Wołek: Powstawanie grup producentów rolnych a zmienność cen, Warszawa 2008.
3. E. Giejbowicz, A. Chlebicka: Wspieranie innowacyjności we Wspólnej Polityce Rolnej, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2012.
4. E. Wojnicka-Sycz, K. Piętka-Kosińska, P. Sycz : Mazowieckie Badania Regionalne, Uwarunkowania konkurencyjności branż i system prognoz średniookresowych w oparciu o badania jakościowe – badania metodą Delphi, Warszawa 2012.
5. I. Magda, A. Kamińska, K. Pogorzelski: Rzecz o rolnictwie. Teraźniejszość i przyszłość rolnictwa na Mazowszu, IV raport kwartalny, IBS 2012.
6. J. Chotkowski: Perspektywy rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce. Prace Naukowe AE we Wrocławiu 2003, nr 980.
7. J. Rakowska, A. Wojewódzka-Wiewiórska: Zróżnicowanie przestrzenne obszarów wiejskich w Polsce – stan i perspektywy rozwoju w kontekście powiązań funkcjonalnych. Ekspertyza wykonana na zamówienie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2010.
8. K. Czapiewski, R. Kulikowski, J. Bański, M. Bednarek-Szczepańska, M.Mazur, M. Ferenc: Wykorzystanie ICT w rolnictwie Mazowsza – ujęcie przestrzenne. PAN IGiPZ, Warszawa 2012.
9. Katalog dobrych praktyk beneficjentów Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007 – 2013, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Warszawa 2011.
10. Klastry w województwie mazowieckim 2012, PARP, Warszawa 2012.
11. Komunikat Komisji Roadmap for a resource-efficient Europe (Mapa drogowa dla Europy oszczędzającej zasoby) z 20 września 2011 r.
12. L. Woźniak, J. Strojny, E. Woźnicka: Ekoinnowacje w praktyce funkcjonowania MŚP, PARP Warszawa 2010.
13. M. Rudnicka, Sektor rolno – spożywczy jako obszar o dużym potencjale rozwojowym Mazowsza?, Warszawa 2013.
14. McNaught C., Lam P., Using Wordle as a Supplementary Research Tool, The Qualitative Report Volume 15 Number 3, Hong Kong 2010.
15. Nauka i technika w Polsce w 2009 roku, GUS, Warszawa 2011; Działalność badawczo rozwojowa w Polsce w 2006 roku, GUS, Warszawa 2007.
16. Pod red. Z. Strzeleckiego, Rozmieszczenie zakładów przemysłu rolno-spożywczego w województwie mazowieckim w kontekście wykształconych specjalizacji rolniczych, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, Warszawa 2011.
17. Policy & Action Group Uniconsult Sp. z o.o.: Ocena funkcjonowania klastrów województwa łódzkiego – studia przypadków w kontekście realizacji RPO WŁ. Raport końcowy, 2009.
18. Powszechny Spis Rolny 2010, Raport z województwa mazowieckiego, Warszawa 2011.
19. Projekt Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 r. Inteligentne Mazowsze, Warszawa 2012.
20. Przewodnik Strategii Badań i Innowacji na rzecz inteligentnej specjalizacji (RIS 3).
21. Regionalna Strategia Innowacji dla Mazowsza 2007-2015, Warszawa 2008.
22. Rocznik Statystyczny Rolnictwa, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2012.
23. Roczniki Statystyczne Województwa Mazowieckiego. Urząd Statystyczny w Warszawie. Edycja 2007 – 2012.
24. Rolnictwo ekologiczne w Polsce 2007-2008. Raport 2007-2008. GIJHAR-S, Warszawa 2009 (www.ijhar-s.gov.pl).
25. Spielman D., Kelemework D., Measuring Agricultural Innovation System Properties and Performance, IFPRI Discussion Paper 00851,marzec 2009.
26. Szczegółowy opis przedmiotu zamówienia na przeprowadzenie badania oraz przygotowanie raportu pn. *Badanie potencjału innowacyjnego obszarów wiejskich regionu Mazowsza* w ramach projektu systemowego „Budowa systemu monitoringu i podstaw ewaluacji wdrażania Regionalnej Strategii Innowacji dla Mazowsza".
27. W. Dziemianowicz, M.Mackiewicz, J.Zaleski: Konkurencyjność Mazowsza i jej uwarunkowania, Warszawa 2012.
28. W. Poczta, W. Czubak, E Kiryluk-Dryjska, A. Sadowski, P. Siemiński: Ekspertyza. Koncepcja ukierunkowania wsparcia gospodarstw rolnych w perspektywie 2014-2020. wykonana dla: Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi w Warszawie.

29. Zielona księga w sprawie działań promocyjnych i informacyjnych dotyczących produktów rolnych: strategia o dużej europejskiej wartości dodanej w celu promowania smaków Europy, Komisja Europejska, Bruksela 2011.

Wykaz stron internetowych:

1. http://cobis.sggw.pl/projekty/projekty-sggw/perspektywa-2007-2013/klaster-innowacji-w-agrobiznesie. Link aktywny na dzień 30.05.2013r.
2. http://innowacyjnaradomka.pl/polityka-innowacyjna. Link aktywny na dzień 30.05.2013r.
3. http://jifsan.umd.edu/training/gaps_manual.php. Link aktywny na dzień 30.05.2013r.
4. http://mazowia.eu/media-wydarzenia/bezpieczna-zywnosc-innowacyjne-rozwiazania-w-agrobiznesie2.html. Link aktywny na dzień 30.05.2013r.
5. http://razemdlaradomki.pl/o_stowarzyszeniu-pl. Link aktywny na dzień 30.05.2013r.
6. [1]http://warminsko-mazurskie.ksow.pl/baza-dobrych-praktyk.html. Link aktywny na dzień 30.05.2013r.
7. http://www.ams.usda.gov/AMSv1.0/ams.fetchTemplateData.do?template=TemplateN&page=GAPGHPAuditVerificationProgram. Link aktywny na dzień 30.05.2013r.
8. http://www.arimr.gov.pl/pomoc-unijna/prow-2007-2013/grupy-producentow-rolnych.html. Link aktywny na dzień 30.05.2013r.
9. http://www.arimr.gov.pl/uploads/media/22052013_GPR_7-13.pdf. Link aktywny na dzień 30.05.2013r.
10. http://www.fao.org/prods/GAP/home/principles_en.htm. Link aktywny na dzień 30.05.2013r.
11. http://www.innowacyjni.mazovia.pl.
12. http://www.innowacyjni.mazovia.pl/aktualnosci/art,10,wystartowala-iii-edycja-konkursu-innowator-mazowsza.html. Link aktywny na dzień 30.05.2013r.
13. http://www.jablkagrojeckie.pl/index.php/stowarzyszenie. Link aktywny na dzień 30.05.2013r.
14. http://www.mazovia.pl/komunikaty/art,1435,v-edycja-konkursu-o-laur-marszalka-wojewodztwa-mazowieckiego-dla-mazowieckich-producentow-zywnosci-za-najlepszy-produkt-roku-2011.html. Link aktywny na dzień 30.05.2013r.
15. http://www.mazovia.pl/rolnictwo/rolnicze-grupy-producenckie. Link aktywny na dzień 30.05.2013r.
16. http://www.minrol.gov.pl/pol.
17. http://www.minrol.gov.pl/pol/Jakosc-zywnosci/Produkty-regionalne-i-tradycyjne. Link aktywny na dzień 30.05.2013r.
18. http://www.minrol.gov.pl/pol/Jakosc-zywnosci/Produkty-regionalne-i-tradycyjne/Lista-produktow-tradycyjnych/Link aktywny na dzień 30.05.2013r.
19. http://www.portalspozywczy.pl/owoce-warzywa/wiadomosci/rekordowy-eksport-i-spozycie-wewnetrzne-polskich-jablek,85813.html. Link aktywny na dzień 30.05.2013r.
20. http://www.stronaprojektu.pl/klaster-owocowo-warzywny-w-woj-lodzkim. Link aktywny na dzień 30.05.2013r.
21. http://www.unitedfresh.org/newsviews/gap_harmonization. Link aktywny na dzień 30.05.2013r.
22. http://www.wne.sggw.pl/czasopisma/pdf/RNR_2013_T100_z1.pdf. Link aktywny na dzień 30.05.2013r.
23. http://www.wne.sggw.pl/czasopisma/pdf/RNR_2013_T100_z1.pdf. Link aktywny na dzień 30.05.2013r.
24. http://www.wordle.net. Link aktywny na dzień 30.05.2013r.
25. http://www.stat.gov.pl/bdl.